

ZPRAVODAJ
HISTORICKÉHO KLUBU

Časopis Sdružení historiků České republiky
(Historického klubu 1872)

Roč. 16, 2005, č. 2

Vydává Sdružení historiků České republiky (Historický klub 1872) v Praze
Vedoucí redaktor: Jiří Kocian

Redakční kruh:

Karol Bílek, Josef Hrdlička, Michaela Hrubá, Tomáš Knoz, Jiří Kocian (vedoucí redaktor), Jaroslav Pánek, Jiří Pešek, Svatava Raková, Marie Ryantová, Eduard Šimek, Petr Vorel.

Redakční rada: výbor SH ČR

Adresa:

PO BOX č. 66
110 01 Praha 01

Zveřejňováno i na internetové stránce: <http://www.maticemoravska.cz/shcr>
<http://www.phil.muni.cz>

ISSN 0862-8513

© Sdružení historiků České republiky (Historický klub 1872), 2005

OBSAH

Úvodní slovo	6
I. STANOVISKO K "OSVĚTIMSKÉ LŽI"	
Petr V o r e l - Zdeněk B e n e š Stanovisko k brožuře Rudolfa Seidla	7
II. ČLÁNKY	
Václav G r u b h o f f e r Posvátné v profánním aneb smrt a pohřeb šlechtice na samém konci „dlouhého“ 19. století	9
Jiří L a c h Josef Šusta, Jaroslav Werstadt a Historický klub. Poznámky nejen výroční	37
III. VÝZNAMNÁ OCENĚNÍ A VÝROČÍ	
Jaroslav P á n e k Čestný doktorát Univerzity Karlovy britskému historikovi Robertu J. W. Evansovi	49
Vilém P r e č a n Vzpomínka na zakladatelská léta (Projev na zahájení výstavy k 15. výročí existence Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v Praze 12. října 2005)	53
IV. ROZHOVORY	
Petr K u k a l Rozhovor o české vzdělávací tradici s PhDr. Markétou	

Pánkovou - ředitelkou Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze	60
Michal Š i m e k Hrozí nám ztráta historického vědomí? Rozhovor se středoškolským učitelem dějepisu Radkem Kotlabou	62
V. MATERIÁLY	
VALNÉ SHROMÁŽDĚNÍ SDRUŽENÍ HISTORIKŮ ČR (Národní muzeum v Praze, 19. října 2005)	
Marie R y a n t o v á Zápis z valného shromáždění Sdružení historiků České republiky (Historického klubu 1872) konaného dne 19. 10. 2005	68
Marie R y a n t o v á Zpráva o činnosti SH ČR od posledního valného shromáždění (listopad 2004)	70
Eduard Š i m e k Zpráva o hospodaření SH ČR v období od 1. 11. 2004 do 30. 9. 2005	74
Eva Š m i l a u e r o v á Zpráva revizní komise	75
Jiří P e š e k Vyhlášení vítězné práce soutěže o Cenu Josefa Pekaře za rok 2005	76
Helena M a n d e l o v á Zpráva výboru ASUD o činnosti Asociace učitelů dějepisu pro valnou hromadu Sdružení historiků 19. října 2005	77

VI. Z HISTORICKÉ OBCE

Vojtech Čelko - Ilona Pařízková
Třetí ročník české historické soutěže 79

Karel Novotný
Cena Edvarda Beneše 2005 81

VII. CENA JOSEFA ŠUSTY A CENA JOSEFA PEKAŘE

Michaela Hrubá - Jiří Lach - Petr Landr - Marie Ryantová -
Eduard Šimek
Cena Josefa Šusty 2005 83

Petr Vorel - Karol Bílek
Vyhlášení 5. ročníku soutěže o Cenu Josefa Pekaře 83

VIII. NEKROLOGY

Historik a učitel prof. PhDr. František Kavka, CSc. 85

IX. INFORMACE

IX. sjezd českých historiků 90

Přednášky Sdružení historiků ČR (Historický klub 1872)
v Národním muzeu v Praze na jaře 2006 91

Úvodní slovo

Vážení a milí čtenáři, vážené kolegyně a kolegové,

v druhém čísle Zpravodaje Historického klubu roku 2005 otiskujeme v úvodu stanovisko prof. Zdeňka Beneše a prof. Petra Vorla ke kauze brožury „*Osvětím. Fakta versus fikce...*“, která byla v nedávné době rozesílána po středních i vysokých školách. V rubrice Články publikujeme dva příspěvky mladých historiků. Autorem prvního je student historie Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích Václav Grubhoffer, letošní vítěz Ceny Josefa Šusty, kterou udílí každoročně SH ČR začínajícím historikům. V. Grubhoffer věnoval pozornost fenoménu smrti ve šlechtickém prostředí v Čechách na konci 19. století. Jeho práce byla též úspěšně prezentována na celostátní vědecké studentské konferenci Historie 2005, která se konala dne 9. prosince 2005 na Technické univerzitě v Liberci. Autorem druhého článku je olomoucký historik Jiří Lach, autor řady studií, který ve svém článku připomíná dvě významné postavy české historické vědy - Josefa Šustu a Jaroslava Werstadta. J. Lach se soustředil zejména na okamžiky, které spojovaly obě osobnosti úzce s Historickým klubem. Na významné ocenění v podobě čestného doktorátu Univerzity Karlovy, které se dostalo 1. listopadu 2005 v Praze přednímu britskému historikovi prof. Robertu Evansovi, upozorňuje prof. Jaroslav Pánek. Výročí 15 let od založení Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v Praze připomíná jeho zakládající ředitel prof. Vilém Prečan. V rubrice Rozhovorů vytkla důležitá témata české vzdělávací tradice ředitelka Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze dr. Markéta Pánková. Problematice výuky dějepisu na středních školách je věnován rozhovor s Radkem Kotlabou, středoškolským učitelem dějepisu. V následující rubrice přinášíme materiály z valného shromáždění Sdružení historiků, které se konalo 19. října 2005 v Národním muzeu v Praze a byl na něm mj. zvolen i nový výbor SH ČR, v jehož čele stanul jako předseda SH ČR prof. Petr Vorel - blahopřejeme.

V rubrice Z historické obce vás informují Vojtech Čelko a Ilona Pařízková o třetím ročníku studentské středoškolské historické soutěže Eustory a doc. Karel Novotný o vysokoškolské historické soutěži o Cenu Edvarda Beneše v roce 2005. Přinášíme též podrobnější zprávu o vyhlášení ceny Josefa Šusty za rok 2005 a text vyhlášení 5. ročníku soutěže mladých historiků do 35 let o Cenu Josefa Pekaře na rok 2006. Památku nedávno zesnulého významného českého historika a pedagoga prof. Františka Kavky připomněla prof. Lenka Bobková. Pardubičtí organizátoři IX. sjezdu českých historiků (6.-8. září 2006) poskytli redakci základní informaci o programu a organizaci sjezdu. Nabídka pokračujícího cyklu přednášek Sdružení historiků v Národním muzeu v Praze na jaře 2006 „*Panovníci českých zemí*“ Zpravodaj uzavírá.

Jiří Kocian

I. STANOVISKO K "OSVĚTIMSKÉ LŽI"

Stanovisko k brožuře Rudolfa Seidla

Osvětim. Fakta versus fikce. Nové a utajované poznatky o holocaustu.

Do některých českých škol byla v posledních dnech distribuována tiskovina Rudolfa Seidla *Osvětim - fakta versus fikce. Nové a utajované poznatky o holocaustu*. Jde nejen o pseudovědecký text, ale i o otevřeně propagandistický pokus, který se pod rouškou jakési předstírané „odbornosti“ snaží čtenáři vnucovat jednu z nejodpornějších faksimulací dějin, jímž bezesporu je popírání existence holocaustu („osvětimská lež“). Konstatování, že „brožura je prvním výsledkem náročné a nákladné práce“, myšleno zřejmě vědecké, která má odhalit podvod a lživá tvrzení, jejichž obsahem je dokazování masové likvidace milionů Židů nacistickým režimem, je prostým podvodem. Nejde o výzkum, nýbrž o místy naivně sestavený celek různorodých informací, jež jsou místy zjevně manipulací s prameny, vytrhávající vhodné pasáže ze širších textů, a měnící jejich smysl. Není třeba krok za krokem vyvracet všechna nehorázná tvrzení Seidlova textu – byly ostatně podrobeny historické kritice i soudním přezkoumáním již dříve. Snad jen několik upozornění: Například známý obrázek nákladního vlaku s otevřenými vagóny plnými lidí, který má být podle brožury (zadní strana obálky) „často uveřejňován“ jako důkaz „nelidských transportů židů do koncentračních táborů“ je ovšem nejčastěji vydáván za snímek z odsunu Němců z Československa. Co dodat k otřepané frázi o tom, že neexistuje dokument, jež by přímo potvrdil Hitlerovo rozhodnutí o fyzické likvidaci Židů, takže k ničemu takovému nedošlo (s. 40)? Dále se stačí podívat na s. 39, kde je citován Göringův příkaz Heydrichovi o rozhodnutí o „konečném řešení židovské otázky“ a na jeho „interpretaci“ autorem textu. Zatímco na jiných místech tento autor vynakládá značný důvtip k tomu, aby z textu pramene „vydobył“ údajně skrytou informaci, tady se spokojí s doslovným výkladem textu užívajícího dohodnuté terminologické šifry.

Brožura obsahuje i neuvěřitelně cynická tvrzení: na s. 31 lze číst větu konstatující, že vězni byli „neustále“ varováni „před nedodržováním hygieny a s ní spojenou hrozbou epidemie tyfu“, na jiném místě shromážděné „doklady“ o dobré kvalitě stravování vězňů, na s. 18 je kladena otázka, proč by byla ve třech hlavních osvětimských táborech „drahá lékařská zařízení“, kdyby to byly „likvidační tábory“? Důkazy svědčící proti takovýmto výrokům není třeba ani uvádět – neexistují snad nejen spojenecké, nýbrž i nacistické materiály prokazující neúnosné hygienické podmínky v koncentračních táborech, neexistují snad fotografie živých i zemřelých vězňů a přímá svědectví těch přeživších, na nichž byly prováděny nelidské lékařské pokusy? Je snad činnost dr. Mengeleho a jeho „kolegů“ např. v Dachau také výmyslem? Odvolávat se na „přísné hygienické předpisy“ v táborech je jenom další z řady etických nehorázností tohoto textu. Koho měly tyto předpisy chránit - dozorní personál anebo vězně?

Text je celkově založen na osvědčeném propagandistickém postupu míchání různorodých informací, jejichž novým spojením má vzniknout „nová“ a „přesvědčivá“ informace s platností důkazu. Jistěže výpovědi učiněné těsně po konci války či i oficiální zprávy z té doby jsou plné nepřesností a vzájemně si odporují. Avšak během půlstoletí intenzivního výzkumu i proběhnuvších soudních procesů byly nejen porovnány výpovědi svědků, obětí i viníků, ale bylo nalezeno i mnoho nacistických dokumentů svědčících o zřůdnostech nacistického režimu. To všechno jsou ale podle autora tiskoviny důmyslné lži a podvody. Sestavovatel textu nám tak nabízí těžko uvěřitelnou teorii jakési universální lži – statisíce lidí se domluvily na pomlouvačné lži, kterou neochvějně hájí po půlstoletí. Pomineme-li, že jde o sociálně psychologický zázrak, zůstává otázkou, co je k tomuto postoji stále nutí.

Text nelze kvalifikovat jinak než jako otevřeně rasistický (viz s. 50), který je i zjevnou obhajobou nacismu. Z vědeckého i etického hlediska se od něho nelze než důrazně distancovat.

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc. v. r.
předseda Sdružení historiků ČR
(Historického klubu 1872)

prof. PhDr. Zdeněk Beneš, CSc. v. r.
předseda české sekce České republiky
Společné česko-německé komise
pro školní dějepis

Praha 15. listopadu 2005

II. ČLÁNKY

Posvátné v profánním aneb smrt a pohřeb šlechtice na samém konci „dlouhého“ 19. století

Snad jenom Tancredi na okamžik pochopil, když mu řekl se svou tvrdošjnou ironií: ty, ujče, se dvoříš smrti. Ted' bylo dvoření u konce. Krasavice řekla své ano, únik byl rozhodnut, kupé ve vlaku rezervováno.

... byla to ona, stvoření, po kterém odjakživa toužil a které si pro něho přišlo. Ku podivu: byla tak mladá a oddala se jemu. Vlak už musí odjet co nevidět. Když dospěla tváří v tvář až k němu, sňala závoj a tak, cudná, ale připravená být jeho, mu připadala krásnější než kdy jindy, když ji vídal mezi hvězdnými prostory.

...hučení moře utichlo nadobro.
Giuseppe Tomasi di Lampedusa

Smrt byla, je a vždy bude konečnou otázkou života každého člověka. Je jeho naplněním a završením, nevytěsitelná, neodvratná, stále přicházející, pro každého jiná. Pro knížete Fabrizio byla krásnou ženou, po které odjakživa toužil. Přes všechna díla, ať umělecká či vědecká, která se jí snažila uchopit, zůstává nepochopitelným tajemstvím a věčným tématem. Její rozměr je vždy soukromý i veřejný, je okamžikem mrtvého i živého. Tato práce se pokouší na příkladu rodu knížat ze Schwarzenbergu poodhalit podobu umírání, smrti a posledního rozloučení se zemřelým ve šlechtickém prostředí na přelomu 19. a 20. století.

Smrt člověka a rituály s ní spjaté patří ke klíčovým tématům antropologicky orientovaných výzkumů a ve své podstatě nesou určitou neměnnost a dobře postižitelné archetypy lidského chování. Historie jako vědní disciplína k tématu smrti přistupuje z různých úhlů pohledu, které se však v jednom bodě vždy sjednocují. Tímto bodem je rozměr času a otázka proměny či stagnace lidského chování v něm. Historiky tak přirozeně zajímá, zda se v průběhu času měnil postoj člověka ke smrti, a logicky tuto skutečnost zkoumají na projevech lidského chování, které jsou s odchodem z pozemského života spjaté. Fenomén smrti je nahlížen prostřednictvím různých pramenů. Pro historiky mentalit¹ jsou důležité prameny seriální pova-

---

¹ Z historiků mentalit se zabýval tématem smrti a ve svém díle podal celistvý obraz proměn postojů ke smrti v průběhu dějin především Philippe ARIÈS, *Dějiny smrti I-II*, Praha 2000. Některé jeho teze týkající se výkladu ikonografických pramenů jako odrazu záhrobních představ komentuje např. Jean DELUMEAU, *Strach na Západě ve 14.-18. století I-II*, Praha 1997-1999. Z dalších významných prací týkajících se fenoménu smrti v období středověku a raného novověku jmenujme Norbert OHLER, *Umírání a smrt ve středověku*, Praha 2001; Jacques LE GOFF, *Zrození očiště*, Praha 2003; TÝŽ, *Onen svět*, in: Jacques Le Goff - Jean-Claude Schmitt (edd.), *Encyklopedie středověku*, Praha 2002, s. 454-463; Michel LAUWERS, *Smrt a mrtví*, in: tamtéž, s. 676-689. Představami o záhrobí v lidovém prostředí se zabýval zejména Aron GUREVIČ, *Nebe, peklo, svět. Cesty k lidové kultuře středověku*, Jinočany 1996.

hy – testamenty, které jsou však zřídka autobiografického charakteru,² pro pohled historicko antropologický se jako vhodné nabízejí prameny osobní povahy.³ Plastický obraz fenoménu smrti ve šlechtickém prostředí poskytují prameny narativní a ikonografické. V 19. století kronikářské záznamy vystřídala reflexe v denním tisku, kde jsou detailně popsány pohřební slavnosti. Jejich skutečnou podobu si můžeme často prohlédnout na fotografiích.⁴

Důležitými momenty antropologie smrti jsou samotný okamžik smrti – jeho vnímání umírajícím, ale také lidmi, kteří mu byli přítomni, vzorce chování k zemřelému tělu, podoba smutečních slavností, místo posledního odpočinku. Jinými slovy důležité okamžiky spjaté s přechodovým rituálem smrti, tak jak jej klasifikoval a do třech částí rozdělil antropolog Arnold van Gennep.⁵ Dlouhotrvající podstata po-

---

Nejaktuálněji k tématu smrti v raném novověku Mark HENGERER (ed.), *Macht und Memoria. Begräbniskultur europäischer Oberschichten in der Frühen Neuzeit*, Böhlau-Wien 2005.

² Výpovědní hodnotu testamentu zkoumala např. Maria Antoinetta VISCEGLIA, *Corpo e sepoltura nei testamenti della nobiltà napoletana (XVI – XVIII. secolo)*, Quaderni storici 50, 1982, s. 583-607. V úvodní části studie charakterizovala testament jako historický pramen a připomněla privilegovanou roli, kterou mu jako prameni vypovídajícímu o náboženské citlivosti a mentalitě přisoudili historikové Michele Vovelle a Pierre Chaunu. V testamentech neapolských urozených rodin sepsaných v 16.-18. století hledala zmínky o zemřelém tělu a místu pohřbu, na jejichž základě interpretovala postoj zřizovatelů ke smrti a význam místa a podoby pohřebiště pro prezentaci urozenosti a prestiže rodu. V českém prostředí se interpretaci šlechtických testamentů nejvíce věnuje Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550-1650*, České Budějovice 2002 (= MH 2).

³ K východiskům a otázkám historické antropologie Richard VAN DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj. Problémy. Úkoly*, Praha 2002. Téma smrti patří ke stěžejním historicko-antropologickým otázkám. Reflexe smrti je zkoumána především prostřednictvím deníkových záznamů a korespondence. Jedním z možných pohledů je interpretace postoje ke smrti ze strany pozůstalých, zejména jejich osobní pocity tváří v tvář smrti. Pro šlechtické prostředí 19. století zejména Radmila SLABÁKOVÁ, *Žal a umírání v denících a soukromé korespondenci rakousko-české šlechty 19. století*, Studia historica nitriensia 9, 2001, s. 153-163. Dalším historicko-antropologickým tématem je pohřební rituál, jeho podoba a možná interpretace. U nás tyto výzkumy zatím aplikovány pro období raného novověku, podobu šlechtických pohřbů podal P. KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004 (= MH 4). Inspirativní sondou do podoby umírání a pohřbů v rámci jedné urozené rodiny v 19. a 20. století je kapitola z knihy Hannes STEKL - Marija WAKOUNIG, *Windisch-Graetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert*, Wien-Köln-Weimar 1992, s. 243-264.

⁴ Srov. Obrazová příloha této práce. (Po dohodě s autorem byla publikována pouze textová část práce ve Zpravodaji).

⁵ Srov. Arnold van GENNEP, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997. Přechodový rituál lidské smrti a pohřbu rozděluje do třech fází - odlučovací, pomezni a přijímací, které se vztahují na zesnulého stejně jako na pozůstalé. Nejvýraznější částí smutečních slavností je podle něj fáze odlučovací, která následuje bezprostředně po úmrtí jednotlivce v podobě kroků, které mají jasně stanovit nový status zemřelého a mají jeho samotného a také

hřebního rituálu nám umožňuje, abychom se optikou již zmíněné klasifikace dívali také na obřady rozloučení s urozenými v občanské době.

Ve šlechtickém prostředí 19. a počátku 20. století patří k odlučovací části pohřbního rituálu poslední pomazání. Udělení svátosti umírajících hrálo ve šlechtickém prostředí samozřejmou roli, jeho vynechání bylo stejně jako smrt volená vlastní rukou pro společenské postavení šlechty a její životní styl nepřijatelné.⁶ Tuto svátost samu o sobě nepovažujeme za distinktivní znak šlechty, v období 19. století byla ještě tradiční součástí lidského umírání. V souvislosti se smrtí šlechtice v občanské době vypovídá především o pevném poutu urozených s církví a o důležitém postavení religiozity v životě šlechty. Po tomto jasném kroku odevzdání zemřelého do náruče smrti bylo jeho tělo lékařsky ohledáno a velmi často balzamováno. Přestože jsou tyto úkony v 19. století chápány racionálně, zbaveny různých tabu a v dřívějších stoletích úzkostlivého strachu z pohřbení zaživa, můžeme je ve šlechtickém prostředí plným právem k rituálům zařadit. V době, ve které se pozvolna prosazuje kremace jako čistý a hygienický způsob pohřbu, jsou zemřelí členové šlechtických rodů balzamováni, aby v nedotknuté podobě spočinuli v rodinné hrobce svých předků. Balzamované tělo zemřelého šlechtice je znakem společenské distinkce, má reprezentovat nejen osobu zemřelého, ale především historii a tradici jeho rodiny. Proto není vydáno napospas rozkladu, ale dochováno pro memoria nebožtíka a slávy celého rodu.

Po úpravách mrtvého těla vstupují nebožtík i pozůstalí do fáze pomezni.⁷ V našem prostoru je to okamžik, kdy je zesnulý vložen do rakve a vystaven na některém z příhodných míst víry či prezentace rodu. Takovým místem mohla být rodinná zámecká kaple, děkanský kostel či vlastní prostor hrobky. Tělo zde bývalo vystaveno v otevřené rakvi po celou noc a následující celý den, stála u něho čestná stráž a rozloučit se s ním mohl přijít kdokoliv. V případě hlubocké větve Schwarzenbergů byla tímto místem na počátku 20. století kaple sv. Jana Křtitele v křížové

---

jeho blízké uvést do právě započatého pohřbního rituálu. Následuje fáze pomezni, pro kterou je charakteristické např. vystavení těla. Rituál pokračuje opět fází odlučovací, pohřbním průvodem, a završuje se zpravidla určitou formou společenského setkání, např. pohřbní hostinou - fází přijímací. Poté pozůstalí vstupují opět do části pomezni - různě dlouhého období smutku. K těmto závěrům docházel především na studiu mimoevropských společností. Jeho klasifikace byla přejata historickou antropologií a při interpretaci pohřbního rituálu ji používá např. P. KRÁL, *Smrt*, zejména s. 171-228.

⁶ Srov. H. STEKL - M. WAKOUNIG, *Windisch-Graetz*, s. 243-264.

⁷ Právě fáze pomezni, neurčitý stav zemřelého, který ještě nevstoupil do záhrobního světa, je v mimoevropských kulturách nejrozvinutější částí rituálu. Srov. A. VAN GENNEP, *Přechodové rituály*, s. 136-138. Pomezním stavem zemřelého a pohřbními obřady jako kulturními technikami se napříč kulturami zabývá Thomas MACHO, *Smrt a truchlení v kulturologické perspektivě*, in: Jan Assmann, *Smrt jako fenomén kulturní teorie. Obrazy smrti a zádušní kult ve starověkém Egyptě*, Praha 2003, zejména s. 77-91.

chodbě bývalého augustiniánského kláštera v Třeboni. V děkanském kostele sv. Jiljí při zrušeném klášteře bývala sloužena mše za zemřelého.⁸

Uzavřením rakve před touto mší vstoupili pozůstalí opět do fáze odlučovací a vydali se ve slavně vypraveném pohřebním průvodu, jehož středem a nejvýznamnějším aktérem byl právě zemřelý, na místo posledního odpočinku knížat ze Schwarzenbergu. Inscenace pohřebního průvodu vysokého šlechtice byla v podstatě neměnná, zcela záměrně pevně lpěla na rodové a církevní tradici, byla nejpracovanější a nejpompéznější částí pohřebních slavností a téměř se neodlišovala od konduktů, které známe z období raného novověku.⁹ Kondukt směřoval k rodinné hrobce, místu posledního odpočinku předků, jimž byl mrtvý odevzdán. Přijímací fází rituálu byla hostina, na které se sešla společnost živých. Jejím hlavním symbolickým významem mělo být navázání pouta mezi všemi pozůstalými, které bylo smrtí jednoho z nich přetrženo.¹⁰

Pohřební rituál touto přijímací fází zdánlivě skončil. Pozůstalí však vstoupili do období smutku, jež je pomezím rituálem v pravém slova smyslu. Pravidla zachovávání smutku ve šlechtickém prostředí byla jasně daná, oznámena novým vládnoucím knížetem. Nevztahovala se pouze na rodinné příslušníky, ale také na služebnictvo a veškerý knížecí personál. V období smutku se společenský život pozůstalých zastavuje, a to na dobu tím delší, čím bylo příbuzenství bližší a společenské postavení zesnulého významnější.¹¹ K období těsně po pohřbu patřilo velké množství zádušních mší sloužených za zemřelého, vyplácení peněz chudým dle přání pořizovatele závěti, přijímání kondolenčních dopisů. Na podobě šlechtických pohřbů v občanské době, jejich organizaci, skladbě smutečních hostů a jejich místě v zasedacím pořádku slavností můžeme sledovat vnitřní svět urozené společnosti, její vztah k měšťanským elitám a dalším společenským vrstvám. K vztahům šlechty s neurozenými lze pronikat i z druhé strany. Jedním z ukazatelů nám může být angažovanost městské samosprávy a nejrůznějších spolků při pohřbu, dalším například obraz zesnulého šlechtice v nekrolozích a reflexe pohřbu v tisku. Můžeme rovněž studovat komunikaci mezi jednotlivými aristokratickými rodinami, pro něž se právě pohřby staly jednou z posledních možností prezentace svébytného životního stylu a vzájemné soudržnosti.

---

⁸ SOA Třeboň, Velkostatek (dále VS) Třeboň, sign. IC 8Falfa2a/19-45, úmrtí v knížecí rodině, nemoci.

⁹ Přímou se nabízí srovnání smutečních průvodů z přelomu 19. a 20. století s průvody raného novověku. K tomu nejvíce P. KRÁL, *Smrt*, s. 190-212.

¹⁰ A. VAN GENNEP, *Přechodové rituály*, s. 151.

¹¹ Tamtéž, s. 137-138. O pravidlech dodržování smutku ve šlechtickém prostředí se zmíním dále podrobněji. Gennepovu hypotézu potvrzuje pro námi sledované prostředí a období sám fakt, že se smutek vztahoval také na zaměstnance. K dodržování smutku též Zdeněk BEZECNÝ, *Smrt šlechtice*, in: Helena Lorenzová - Taťána Petrasová (edd.), *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*, Praha 2001, s. 260-267.

Tak jako osvícenské 18. století změnilo pohled člověka na smrt jeho samotného i jeho bližních, učinilo první vážné kroky k jejímu vytěsnění, „vyobcování“ na okraj lidské pozornosti, nastolilo požadavek důsledně dodržované komunální hygieny a dříve magické a posvátné vysvětlilo racionálními argumenty,¹² tak století následující začalo s postupným vytěsňováním některých společenských vrstev, které již „nezapadaly“ do představy společnosti zaklínající se slovem pokrok. Jednou z vrstev, která představovala svou mentalitou ve smyslu kolektivních životních postojů pravý opak - totiž tradici, lpění na urozenosti a historii rodu, byla právě vysoká česká zemská šlechta. Tato dosti uzavřená skupina byla sice počtem svých představitelů menšinou, ale stála na samém vrcholu společenského žebříčku.¹³ V konkurenci moderních podnikatelů a stále více se emancipujícího měšťanstva přestal hrát majetek urozených výraznou roli společenského distinktivního znaku. To, co členy šlechtických rodů skutečně odlišovalo od ostatních, byla starobylost jejich rodin, tradice v podobě dlouhotrvajících rituálů spjatých s jejich životy, která postupovala celým jejich životním stylem.

Šlechtická společnost a smrt jako by byly v mnohém provázány. Šlechtic v 19. století umírá spolu se starým světem, který nemůže z přesvědčení opustit. Na druhou stranu urození pomáhají přežít smrti onoho starého světa. V době, kdy je vytěsňována mimo město, kdy se rituály s ní spjaté zbavují posvátného charakteru a samotné pohřbívání znamená na prvním místě „odevzdání mrtvého těla na místo rozkladu“,¹⁴ si šlechtické rodiny nechávají stavět loco sacro v pravém slova smyslu - rodinnou hrobku. Výmluvným dokladem jejich pocitu uzavřenosti a odlišnosti je potom situování tohoto loca sacra do lůna přírody, v případě schwarzenberské pri-

---

¹² Srov. P. ARIÉS, *Dějiny smrti II*. Klíčový přelom ve vnímání smrti spatřuje P. ARIÉS v přestěhování hřbitovů v zájmu zdraví a hygieny mimo město. Tak jako byl vytěsněn hřbitov, zmizela z každodenního života postupně také smrt. Hřbitov se stal místem procházek a meditací. Dějištěm smrti se stává nemocnice, údělem umírajících samota. Distancováním moderního člověka od smrti, které vyústilo až k jejímu sterilnímu odsunutí z veřejného života, filosofickým a zejména sociologickým rozměrem smrti se zabýval Norbert ELIAS, *O osamělosti umírajících v našich dnech*, Praha 1998.

¹³ K mentalitě a strategii v chování šlechty 19. a počátku 20. století v českém prostředí zejména Zdeněk BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*, České Budějovice 2005 (= MH 5); TÝŽ, *Šlechtici v občanské době*, Studie k sociálním dějinám 19. století 7, 1997, s. 92-97; TÝŽ - Milena LENDEROVÁ, *Proměny elit v Čechách 1780-1914*, Studie k sociálním dějinám 3, 1999, s. 35-39. K obecné charakteristice šlechty v 19. století jako společenské vrstvy Jiří MATĚJČEK, *Šlechta v českých zemích v 19. století (První pokus o přehled)*, Slezský sborník 98, 2000, s. 279-299. Ze zahraničních autorů jsou to např. Dominic LIEVEN, *The Aristocracy in Europe 1815-1914*, London 1992; Ralph MELVILLE, *Adel und Revolution in Böhmen. Strukturwandel von Herrschaft und Gesellschaft in Österreich um die Mitte des 19. Jahrhunderts*, Mainz 1998. K životnímu cyklu a mentalitě H. STEKL - M. WAKOUNIG, *Windisch-Graetz*.

¹⁴ Citováno podle *Ottův slovník naučný XX*, Praha 1892, s. 2-5.

mogenitury do klidu anglického parku, z něhož ještě dnes vystupuje hrobka v novogotickém slohu jako spanilá vzpomínka na starý svět.

Místo svých pohřebišť musely šlechtické rodiny v průběhu dějin měnit v souladu s dobovými zvyky a postojem ke smrti. Pohřebišť šlechtice mělo být vždy místem paměti celého rodu a pietním místem, kde se živí mohli setkat se svými mrtvými. Paměť, v níž by člověk rád žil, je sociální paměť v pravém slova smyslu. Hrobky byly zřizovány proto, aby je mohli navštěvovat potomci.¹⁵ V raném novověku hrála při výběru místa posledního odpočinku ve šlechtickém prostředí zásadní roli především tři kritéria. Prvním byla otázka rodinné tradice, respekt k již pochovaným představitelům rodu a s ním spojená citová vazba k určitému místu. Druhým kritériem byla politicko duchovní význačnost určitého místa,¹⁶ třetím otázka konfesijní. O významu místa posledního odpočinku pro šlechtické rody ve starších historických obdobích nelze pochybovat. Svědčí o tom také preciznost v jeho výzdobě, především dekorace a funebrální monumenty, které jsou v testamentech předmětem přesných instrukcí a mají vyprávět rodinnou historii. Nic zde není náhodné, vše odpovídá přesným pravidlům. Zejména instrukce týkající se rozmístění jednotlivých těl zesnulých. Rodinná hrobka mohla být součástí fideikomisu a byla odkazována v závěti z prvorozeného na prvorozeného.¹⁷

Platí zmíněná kritéria také pro šlechtické hrobky zbudované v 19. století? Na příkladu knížecího rodu Schwarzenbergů se pokusím ukázat proměnu pohřebišť na konci 18. století, jež souvisela se změnami v pohřební praxi, a také charakterizovat nové představy a postoje, které se 19. století v souvislosti se stavbou rodinné hrobky v mentalitě šlechty projeví.¹⁸

Říšský knížecí rod Schwarzenbergů pocházející z Dolních Frank pohřbíval své mrtvé na mnohých místech Evropy, což plně odpovídalo kosmopolitnosti šlechty a jejímu zahraničnímu původu. Stručně jmenujme například hrobky v Astheimu,

---

¹⁵ J. ASSMANN, *Smrt jako fenomén*, s. 45.

¹⁶ Např. vazba rodiny na konkrétní řád či kongregaci, jež často souvisela s kultem některého světce - ochránce rodu, či touha být pohřben v blízkosti jiného významného šlechtického nebo dokonce panovnického rodu. Srov. P. KRÁL, *Smrt*, s. 235-240. O výběru pohřebišť v tomto období také A. M. VISCEGLIA, *Corpo e sepoltura*, s. 595-607. Prestižním pohřebišťem urozených rodin byly podle jejích výzkumů kaple řádů a kongregací. Každá rodina uctívala kult určitého světce. Pohřební kaple se nacházely na privilegovaných místech ve městě. Byly jako součást klášterního pozemku nepřístupné veřejnosti a obehnané nepropustnými hradbami, které symbolicky i fakticky izolovaly místo odpočinku urozených od široké veřejnosti.

¹⁷ Tamtéž, s. 594.

¹⁸ K hrobkám postaveným v průběhu 19. století a jejich symbolice zejména Jindřich VYBÍRAL, *Století dědiců a zakladatelů. Architektura jižních Čech v období historismu*, Praha 1999; Roman PRAHL, *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*, Praha 2004; Marie BENEŠOVÁ, *Funerální architektura v tvorbě českých architektů druhé poloviny 19. století*, in: H. Lorenzová - T. Petrasová (edd.), *Fenomén smrti*, s. 92-106.

Augsburgu, Mnichově, Norimberku, Sieně, Římě a v maďarském Rábu.¹⁹ Myšlenkou vybudování jediné rodinné hrobky se začal v druhé polovině 17. století zabývat Jan Adolf I. ze Schwarzenbergu (1615-1683), příslušník stefansberské větve rodu.²⁰ Nechal zřídit rodinnou hrobku pro sebe a své potomky zcela v souladu s již zmíněnými kritérii výběru. Tímto místem se stal klášterní objekt, kostel sv. Augustina ve Vídni. Hlavní motivací mu byla nepochybně paměť rodu. Pod hlavním oltářem kostela byly uloženy ostatky jeho slavného děda, Adolfa ze Schwarzenbergu (†1600), vítěze nad Turky.²¹ Hrdý vnuk Jan Adolf I. uzavřel roku 1656 s konventem augustiniánů smlouvu o úpravě kaple sv. Mikuláše Tolentinského při jejich kostele ve schwarzenberskou rodinnou hrobku. Byla tak vytvořena hřbitovní kaple, samotným pohřebišťem se stala její krypta. Téhož roku do ní byl přenesen také cínový sarkofág hrdiny od pevnosti Rábu. Do nové hrobky byl roku 1683 jako první po boku slavného předka uložen hrdý vnuk. Poslední, v pořadí sedmnáctý pohřeb, se na tomto místě rodinné paměti uskutečnil přesně o sto let později. Právě v tomto roce byl v rámci josefínských reforem zrušen tamní klášter augustiniánů a v červnu 1784 byl při stavebních úpravách kostela zrušen schwarzenberský oltář v kapli sv. Mikuláše Tolentinského. Schwarzenbergům byla vrácena stříbrná lampa pro věčné světlo, stoletá tradice místa posledního odpočinku byla přetržena.²²

V této době nastává přelom v dosavadní pohřební praxi. Oblíbený způsob pohřbu ad sanctos et apud ecclesiam je vytlačen tendencí stěhovat mrtvé v rámci zdraví a hygieny ven za hradby města. Před urozenými vyvstává závažná otázka, kam

---

¹⁹ K schwarzenberským hrobkám Anna KUBÍKOVÁ, *Schwarzenberské hrobky*, Obnovená tradice 7, 1993, s. 1-3.

²⁰ Jan Adolf I. ze Schwarzenbergu, zakladatel rodové državy v Čechách, vstoupil roku 1645 do služeb císařova bratra arcivévody Leopolda Viléma, u něhož dosáhl vysokých hodností. Roku 1654 dostal od císaře do zástavy panství Křivoklát, Nižburk a Krušovice. V téže roce získal inkolát - právo trvale se usadit v Čechách. Prvním majetkem, který Schwarzenbergové natrvalo získali v Čechách, bylo panství Třeboň. Srov. Jiří ZÁLOHA, *Stručné dějiny rodu knížat ze Schwarzenbergu*, České Budějovice b. d. K dějinám rodu dále Karl SCHWARZENBERG, *Geschichte des reichsständischen Hauses Schwarzenberg I-II*, Neustadt an der Aisch 1963; Antonín MARKUS, *Rod knížat ze Schwarzenberku*, in: Schwarzenberská ročenka 1935, s. 25-85. Schwarzenberští archiváři přispívali také do časopisu Tradice, který vycházel v letech 1934 až 1938. Na stránkách Tradice se objevují osobní medailony jednotlivých členů rodu.

²¹ Adolf ze Schwarzenbergu zvítězil roku 1598 nad Turky v bitvě u pevnosti Ráb, za což byl povýšen do stavu říšských hrabat. Schwarzenberský znak byl obohacen symbolem uťaté Turkovy hlavy. Srov. J. ZÁLOHA, *Stručné dějiny*.

²² A. KUBÍKOVÁ, *Schwarzenberské hrobky*, s. 2. Rovněž kostel sv. Jiljí v Třeboni, kde byly pochovány ostatky Marie Justiny (1681) a vnitřnosti Adama Františka (1732), Eleonory Amálie (1741) a Josefa Adama (1782), nemohl být jako hrobka nadále využíván. Situace byla obdobná jako ve Vídni. Se zrušením augustiniánského kláštera se kostel sv. Jiljí stal kostelem děkanským. Navíc v roce 1788 nabyl zákonné formy již zmíněný zákaz budovat rodinné hrobky v kostelech či v této již existující praxi pokračovat. Srov. Tamtéž.

napříště umístit svatostánek, kde budou zemřelí členové rodu očekávat zmrtvýchvstání. Situaci musel řešit vládnoucí kníže rodu Jan Nepomuk Schwarzenberg, který vybral jako místo posledního odpočinku malý kostelík sv. Jiljí, který ležel mimo město Třeboň v blízkosti hráze rybníka Svět.²³ V kostelíku sv. Jiljí tak bylo v období 1786 až 1875 pohřbeno 16 členů knížecího rodu.

Kromě hrobky ve vídeňském kostele měli Schwarzenbergové také svou hrobku srdcí. Vyjmutí srdce a jeho uložení do schránky, která se posléze stala nejceněnější památkou na zemřelého, těsně souvisí s otázkou balzamování. Často bylo ze zesnulého pietně uchováváno právě srdce, především však v případech, kdy celé tělo nemohlo být dochováno. Srdce jako symbol života a citu. Srdcová symbolika se po několik staletí projevovala právě v hrobkách srdcí.²⁴ V případě Schwarzenbergů se zrodila jako akt úcty syna k rodičům. Vše se započalo úmrtím Eleonory Amálie ze Schwarzenbergu rozené z Lobkowicz, vdově po Adamu Františkovi ze Schwarzenbergu, která ve své závěti uvedla přání být pohřbena v barokní kapli sv. Jana Nepomuckého v českokrumlovském kostele sv. Víta. Její syn Josef Adam ze Schwarzenbergu jí toto přání splnil, její tělo bylo uloženo do nově zbudované podzemní hrobky zmíněné kaple. O dva roky později, v roce 1744, vznikl z jeho podnětu projekt na zřízení nadzemní hrobky srdcí, který byl dokončen o rok později.²⁵

Výběh barokní kaple sv. Jana Nepomuckého jako pohřebního místa nebyl náhodný. Kapli nechal zbudovat Adam František ze Schwarzenbergu v letech 1725-1726. Tímto činem chtěl se svou ženou Eleonorou Amálií vzdát dík světcům za narození syna. Manžele, kteří před rokem 1721 prošli vážnou manželskou krizí, sblížilo až náhodné setkání u hrobu sv. Jana Nepomuckého v pražském chrámu sv. Víta.²⁶ Spojitost mezi hrobkou a rodinným kultem uctívaného světce je zde jasná. Vzhledem k zákazu pohřbívání ad sanctos et apud ecclesiam však krypta této kaple rozhodně nemohla dále sloužit jako pohřebiště knížat ze Schwarzenbergu.

---

²³ Tedy nedaleko místa, na kterém bude takřka o sto let později zbudována nová rodinná hrobka.

²⁴ Více o srdcové symbolice a hrobkách srdcí P. ARIÉS, *Dějiny smrti II*, s. 84-88.

²⁵ Do zvláštní nadzemní hrobky v podobě výklenku, který byl umístěn do levé boční zdi kaple sv. Jana Nepomuckého nechal Josef Adam uložit schránky se srdci svých rodičů. V roce 1782 k nim přibylo jeho vlastní srdce. Ve výklenku původně určeném pouze pro dvě schránky jich nakonec spočinulo sedm. Jako poslední dvě zde byla uložena srdce Pavlíny rozené z Arenbergu a v roce 1833 jejího manžela Josefa ze Schwarzenbergu. V srdeční hrobce již pro další schránky nezbylo místo. Hrobka knížecích srdcí je řešena v podobě oltáře, zakryta černou mramorovou deskou, nad níž jsou umístěny erby Schwarzenbergů a Lobkowiczů. Prostorové uspořádání otevřené hrobky srdcí zachytil schwarzenberský knížecí inženýr Josef Langweil na několika akvarelech. V pozadí výklenku ležela na sametovém zeleném polštáři lebka s knížecí korunkou. Srov. Anna KUBÍKOVÁ, *Hrobka schwarzenberských knížecích srdcí v českokrumlovském kostele sv. Víta*, *Obnovená tradice* 24, s. 52-54.

²⁶ Málo známá je skutečnost, že Adam František finančně podporoval akce za svatořečení Jana Nepomuckého. Srov. J. ZÁLOHA, *Stručné dějiny*.

Dědicem, na jehož bedrech spočinulo poslání zbudovat skutečně výstavní a svými rozlehlými prostory velkorysou hrobku, se stal Jan Adolf II. ze Schwarzenbergu. Jan Adolf II. se narodil roku 1799 ve Vídni jako třetí dítě Josefa knížete ze Schwarzenbergu, zakladatele schwarzenberské primogenitury a Pavlíny z Arenbergu, vzdělané a krásné aristokratky původem z Belgie.²⁷ Zemí, která ho během kavalírských cest zaujala nejvíce, byla Anglie. Ovlivněn její architekturou nechal potom s pomocí své velmi aktivní manželky Eleonory vybudovat nejimpozantnější památníky starobylosti rodu, zámek Hlubokou a také rodinnou novogotickou hrobku v Třeboni. O stavbě hrobky uvažoval již od roku 1847. V této době se však ještě rozhodl pro opravu stávající hrobky v kostelíku sv. Jiljí.²⁸ První konkrétnější záměr ke stavbě nové hrobky se objevil až v roce 1851, kdy mělo být zaměřeno staveniště na plánované Campo Santo, hrobku v podobě jednolodního kostela s ambity.²⁹ Rozpočet plánované stavby činil 115 515 zlatých a kníže nakonec z finančních důvodů stavební práce zastavil.

V této době stavělo výstavné rodinné hrobky mnoho šlechtických rodin.³⁰ Mezi nimi také nejbližší příbuzní, orličtí Schwarzenbergové. V roce 1860 rozhodl o zbudování rodinné hrobky v orlickém zámeckém parku Karel III. ze Schwarzenbergu. V den výročí bitvy u Lipska 15. října 1864 byla kardinálem Bedřichem ze Schwarzenbergu slavnostně vysvěcena.³¹ Stavba hrobky se stala splacením dluhu potomků maršálkovi Karlovi Filipovi, který ve své závěti vyslovil přání, aby

---

²⁷ Osobností Pavlíny z Arenbergu a životním stylem hlubockých Schwarzenbergů na počátku 19. století se nejhluběji zabývá Milena LENDEROVÁ, *Tragický bál. Život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu*, Praha-Litomyšl 2005. Tato monografie také podrobně popisuje okolnosti úmrtí a podobou pohřbu kněžny Pavlíny, zejména s. 43-59.

²⁸ Místy, o kterých se ještě před stavbou novogotické hrobky v Třeboni uvažovalo, byly klášter ve Zlaté Koruně či kostel sv. Víta v Českém Krumlově. Srov. A. KUBÍKOVÁ, *Schwarzenberské hrobky*, s. 2-3.

²⁹ Srov. J. VYBÍRAL, *Století*, s. 72-82. Předlohou k tomuto návrhu bylo nejstarší evropské Campo Santo zřízené roku 1277 v italské Pise. Tato stavba určovala středomořsky orientované architektuře formální pravidla pro nové hřbitovy.

³⁰ Tamtéž. Novou hrobku si nechali postavit např. Mensdorf-Pouillyové v Nečtinách (1858), Thunové ve Valtířově (1869) a Podmoklech. Harrachové dokončili mauzoleum v Horní Branné (1844-1848 a 1870).

³¹ V bitvě u Lipska se vyznamenal polní maršálek Karel I. Filip ze Schwarzenbergu (1771-1820), zakladatel schwarzenberské sekundogenitury. V této vítězné bitvě nad Napoleonem velel spojeným rakouským, ruským a pruským armádám. Výročí bitvy oslavovalo schwarzenberské druhorozenectví ještě na počátku 20. století. K tomu nejvíce Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, s. 43-44. K osobnosti Karla I. Filipa TÝŽ, *Schwarzenbergové a jejich Orlik v 19. století*, JSH 68, 1999, s. 129-146. K manželství Karla I. Filipa TÝŽ, *Marie Anna ze Schwarzenbergu*, in: M. Lenderová a kol., *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 155-164. Monografii věnoval maršálkovi Josef HANESCH, *Karel I. Filip. Kníže Schwarzenberg*, České Budějovice 2003.

orlická rodová linie postavila vlastní hrobku. Zatímco jeho srdce bylo uloženo zvláště v orlické zámecké kapli, jeho tělo bylo převezeno spolu s jeho chotí Marií z Hohenfeldu a jeho synem Karlem II. z kostelíka sv. Jiljí do právě postavené vysněné rodové hrobky roku 1865.³²

Schwarzenberská primogenitura se ke stavbě hrobky odhodlala roku 1873. V tomto roce majorátní pán Jan Adolf II. oslovil nejvlivnějšího architekta novogotiky v habsburské monarchii, projektanta vídeňské radnice a profesora tamní Akademie Friedricha von Schmidta, který navrhl stavbu v podobě gotické centrály s ochozem, zcela v duchu historizující architektury. Stavba byla zahájena 14. července 1874 a neobešla se vzhledem k blízkosti rybníka Svět bez technických komplikací.³³

Nové místo odpočinku schwarzenberské primogenitury vysvětil kardinál Bedřich Schwarzenberg, nejmladší z Janových sourozenců, dne 29. července 1877. Středem obdivu se staly kamenické práce Josefa Pokorného a nové sarkofágy zhotovené podle návrhu knížecího architekta Jana Sedláčka. Ten byl spolu s autorem celého projektu Damasiem Deworetzkym a knížecím zahradníkem Rudolfem Váchou, který se zasloužil o parkové úpravy v okolí hrobky, slavnostně představen veřejnosti. Schwarzenberská hrobka je dvoupodlažní centrála.³⁴ Její půdorys má tvar oktogonu s východním závěrem o čtyřech stranách osmiúhelníku. Horní podlaží tvoří pohřební kaple, dolní zapuštěné podlaží podepírají čtyři sloupy, k němu se na obvodu připojují niky pro umístění rakví. Tvarové formy vycházejí z francouzské gotiky 13. století.³⁵ Do krypty byl také umístěn mramorový náhrobek, jež nechal krátce před rokem 1793 u švýcarského sochaře Alexandra Trippela zhotovit kníže Josef ze Schwarzenbergu pro svého otce Jana Nepomuka.³⁶

Do vysvěcené hrobky byli o tři dny později přeneseni z kostelíka sv. Jiljí všichni zemřelí členové rodu, kromě již zmíněných členů schwarzenberské sekun-

---

³² Srov. Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, s. 98 – 104.

³³ Kolem hrobky byl vybudován odvodňovací kanál. Srov. J. VYBÍRAL, *Století*, s. 75.

³⁴ Hrobky v podobě centrálních kaplí čerpají nepochybně inspiraci z antických mauzoleí. Již ve středověku byly stavěny jako napodobeniny Kristova hrobu v Jeruzalémě. Tuto monumentální rotundu nad Kristovým hrobem nechal postavit císař Konstantin zřejmě mezi léty 325-335. Srov. Tamtéž, s. 77.

³⁵ Tamtéž, s. 72-82.

³⁶ K mramorovému náhrobku od Alexandra Trippela podrobně R. PRAHL, *Umění náhrobku*, s. 294. Náhrobek byl poslán z Říma do Třeboně v pěti bednách včetně sádrových modelů a stál knížete Josefa přes 17 000 zlatých. Téměř o celých sto let později tedy našel důstojné umístění.

dogenitury.³⁷ První nově pohřbenou byla roku 1886 Marie Matylda ze Schwarzenbergu.³⁸

V následujícím období do roku 1939, kdy se uskutečnil poslední pohřeb do rodinného mauzolea, zde spočinulo dalších 10 členů starší rodové větve Schwarzenbergů.³⁹ Monumentální hrobka knížat ze Schwarzenbergu vzbuzovala zájem i v dobách pro šlechtu skutečně těžkých, dávno po pozemkové reformě, v časech, kdy se urozený původ a šlechtické vychování již nepočítaly k hodnotám nového světa. Šlechtický pohřeb stále lákal širokou veřejnost, působil exoticky a v duchu rodinné tradice prezentoval hodnoty starého světa.⁴⁰

Na podobě a umístění této stavby můžeme sledovat obraz vnitřního světa šlechtice druhé poloviny 19. století, jeho postoj k tradici, paměti rodu a také ke smrti. Můžeme také pozorovat určitá kritéria, jež byla podstatná pro výběr místa pohřebiště a porovnat je s těmi, která jsme načrtli pro starší historická období. Zdá se, že jediným a nejdůležitějším závazkem, který přetrval i po zmíněných změnách v pohřbívání, byla citová vazba na místo spjaté s životem rodiny a s již existujícím kultem předků. Hlubočtí Schwarzenbergové si vybrali pro stavbu hrobky město Třeboň, místo rodového sídla, kde trávili tradičně Vánoce, v druhé polovině 19.

---

³⁷ Večerní České slovo, 11. 8. 1939.

³⁸ Marie Matylda ze Schwarzenbergu (1804–1886), tělesně postižená dcera Pavlíny z Arenbergu a Josefa ze Schwarzenbergu. Její osobnosti se věnuje M. LENDEROVÁ, *Tragický bál*, zejména s. 261-266.

³⁹ Byli to tito členové rodu: kníže Jan Adolf II. († 15. 9. 1888, Hluboká nad Vltavou), princ Karel († 1. 4. 1902, Shangai), kníže Adolf Josef († 5. 10. 1914, Libějovice), princezna Žofie († 16. 3. 1915, ?), princ Karel Felix († 17. 2. 1919, Praha), kněžna Ida rozená Liechtenstein († 4. 8. 1921, Libějovice), princezna Marie Terezie († 16. 3. 1935, Vídeň), princezna Anna rozená Löwenstein-Wertheim-Rosenberg († 27. 6. 1936, Vídeň), princ Alois († 3. 3. 1937, Nairobi), kníže Jan Nepomuk Schwarzenberg († 1. 10. 1938, Vídeň). Ke starším 15 pohřbům z kostelíka sv. Jiljí tedy přibýlo 10 dalších těl. V současné době je tedy v hrobce pohřbeno 26 knížat ze Schwarzenbergu. Princ Edmund Černov († 25. 12. 1932, loď Wangoni), syn knížete Jana Nepomuka, který se rozešel s rodinou, jelikož se oženil s ženou neurozeného původu, zemřel na lodi Wangoni a byl pohřben do moře. V rodinné hrobce má proto pouze pamětní desku.

⁴⁰ Podívejme se, jakými slovy se zmiňuje Večerní České slovo ze dne 11. 8. 1939 o schwarzenberské hrobce v předvečer pohřbu posledního zesnulého Schwarzenberga, který byl uložen do rodinné hrobky - knížete Jana Nepomuka. Nejdříve nechme promluvit titulky: „*V pondělí přibude šestadvacátá rakev. Knížecí pohřeb v Třeboni. Stavba krásné gotické hrobky za 260 000 předválečných zlatek.*“ Dále pisatel článku uvádí: „*Krásná, novogotická stavba knížecí schwarzenberské hrobky v Třeboni, stojící uprostřed nádherného anglického parku na břehu rybníka „Světa“, poutá k sobě pozornost všech návštěvníků Třeboně. Je to pozoruhodné stavitelské dílo, které jest důstojným stánkem věčného odpočinku, členů zámožného rodu knížat ze Schwarzenberku, kteří **svého času** nesli hrdý název „jihočeských králů.“*“

století již velmi intimní rodinné svátky.⁴¹ Možným důvodem výběru mohl být i fakt, že Třeboň byla prvním stálým majetkem, který Schwarzenbergové po příchodu do Čech získali. Od konce 18. století byla také místem kultu zemřelých knížat. Podoba impozantní hrobky v novogotickém stylu nás upozorňuje na politický rozměr stavby. Novogotika jako odraz romantického životního pocitu, lpění na historii, tradici a všem starožitným byla pro urozené na prahu moderní doby dobrou volbou. Proporce stavby jasně odkazují v první řadě na hodnoty urozenosti a starobylosti, chtějí vzdát poctu zemřelým předkům, odrážejí materiální životní styl šlechtiče a jen tak mimochodem, s elegancí šlechtici vlastní, také jeho finanční možnosti. Umístění svatostánku mrtvých do lůna anglického parku, melancholického ticha stromů jako stvořeného pro rozjímání a odpočinek, můžeme chápat jako odraz romantického vnitřního světa, ve kterém šlechta v této době žila, ba co víc, v kterém se ukrývala a z kterého čerpala síly pro boj s měnícím se světem. Umístění hrobky do ticha přírody, poměrně daleko od ruchu města, mnoho vypovídá právě o tom, jak se šlechtic devatenáctého století cítil v měnící se společnosti. Ve volbě místa pohřebiště můžeme spatřovat ještě Rousseauovu myšlenku souznění s přírodou. Knížecí hrobka se probudila ze zádumčivého spánku v podzimních dnech měsíce října roku 1914.

Dne 10. října roku 1914 do ní byl uložen jako devatenáctý v pořadí majorátní pán Adolf Josef, osmý kníže ze Schwarzenbergu, vévoda na Krumlově, kníželantkrabě v Kleggau, hrabě ze Sulzu, c. a k. skutečný tajný rada, komoří, major ve výslužbě, rytíř řádu Zlatého rouna, dědičný člen rakouské panské sněmovny a prvorozený syn stavitele rodinné hrobky Jana Adolfa ze Schwarzenbergu a kněžny Eleonory rozené z Liechtensteina. Kníže Adolf Josef byl typickým příkladem šlechtiče na prahu moderní doby.⁴² Vypovídají o tom jeho společenské, kulturní a

---

⁴¹ Václav FROLEC, *Rituály a slavnosti v procesu modernizace (Analýza situace v českých zemích)*, in: Václav Frolec (ed.), *Město: Prostor, lidé, slavnosti*. Sborník příspěvků X. strážnického sympozia, Uherské Hradiště 1990, s. 13-28.

⁴² Kníže Adolf Josef ze Schwarzenbergu se narodil 18. března roku 1832 ve Vídni. Pod vedením svého vychovatele a pozdějšího dvorního rady Dr. Antonína Becka vystudoval soukromé gymnázium a v letech 1847 a 1848 studoval filosofii na universitě ve Vídni. Roku 1849 pokračoval studiem práva na univerzitě v Gottinkách a poté nastoupil vojenskou dráhu u jezdeckého pluku č. 14 knížete Windischgraetze. Později působil u hulánského pluku hraběte Civalarta, kde se stal roku 1854 rytmistrem. Roku 1857 vojenskou kariéru na čas opustil a oženil se s princeznou Idou z Liechtensteina, s níž měl devět dětí. Tehdy se ujal správy panství Libějovice a Netolice. V roce 1859 se ještě stihl vyznamenat v bitvě u Solferina, což mu vyneslo jmenování majorem. Proslul především jako schopný hospodář, od roku 1853 spravoval veškeré záležitosti schwarzenberského lesního hospodářství. Významně se zapsal také do života kulturního a veřejného, od roku 1867 byl poslancem na sněmu království českého za velké svěřenecké statky, připojil se ke straně národní, u které setrval. Byl mezi 40 šlechtici, kteří podepsali státoprávní ohrazení českých poslanců v dubnu 1861. Později byl zvolen za venkovské obce Prachatice, Vimperk, Sušici, Volary a další do říšské rady, připojil se k protestu českých poslanců ze září 1879 a stal se členem Českého klubu. Od smrti svého otce roku

politické aktivity a postoje, životní styl a v neposlední řadě také jeho smrt a pohřeb. Jeho smrt na počátku světové války, v níž se rozplynul optimismus devatenáctého století a s ním neoblomná víra v pokrok, představovala jednu z posledních možností prezentace tradičních šlechtických hodnot. Studium podoby a průběhu jeho pohřbu můžeme pronikat k fenoménu smrti ve šlechtickém prostředí na konci „dlouhého“ 19. století.

Kníže Adolf Josef ze Schwarzenbergu zemřel 5. října roku 1914 v 18 hodin a 30 minut posílen svátostmi umírajících na svém oblíbeném letním sídle v Libějovicích.⁴³ Jeho zdravotní stav nebyl nejlepší od podzimu roku 1913, v měsíci dubnu následujícího roku strávil ozdravný pobyt na Brionských ostrovech. Na konci srpna došlo k výronu krve do mozku a od té doby už se zcela nevzpamatoval.⁴⁴ Jeho tělo bylo nabalzamováno a ve čtvrtek 8. října převezeno z Libějovic do Třeboně. Ještě v Libějovicích vykropil tělesnou schránku zesnulého Adolfa Josefa za asistence četného duchovenstva českobudějovický biskup Antonín Josef Hůlka. U hřbitova sv. Alžběty v Třeboni čekalo na knížete přivítání veškerého jeho úřednictva spolu se zástupci všech místních úřadů. Procesí se potom ubíralo tmavým deštivým večerem za svitu svící až k portálu děkanského kostela sv. Jiljí. Zde již čekali místní duchovní a třeboňský spolek Pěslav zapěl na počest knížete smuteční chorál. Ostatky Jeho Jasnosti byly znovu vykropeny a vystaveny v kostele sv. Jiljí na honosný katafalk zdobený květinami a knížecími odznaky.⁴⁵

Smrt a pohřeb šlechtice v 19. století doprovází rituály, které se pevně drží církevní a historické tradice.⁴⁶ Účast na nich má nejen nejbližší příbuzenstvo a okruh přátel z „uzavřené společnosti“, ale také zástupci městských úřadů, nejružnější spolky, široká veřejnost. Smrt šlechtice v 19. století má kromě veřejného cha-

---

1888 byl také dědičným členem panské sněmovny. Politicky byl konzervativce se značným sociálním cítěním. Štědře podporoval církevní, akademické, kulturní a charitativní organizace. V roce 1903 postoupil správu větší části rodového majetku svému synovi Janu Nepomukovi a zbytek života trávil převážně v rodových sídlech v Libějovicích, na Hluboké, v Třeboni a ve Vídni. Srov. Antonín MARKUS, *K dvacátému výročí úmrtí knížete Adolfa Josefa ze Schwarzenbergu, vévody krumlovského*, Tradice 4, 1934, s. 90-91. Zajímavé informace o každodennosti knížete zmiňuje jeho osobní sekretář Josef WEBER, *Sekretářem. Vzpomínky na moji službu v ústřední kanceláři J. J. Adolfa Josefa ze Schwarzenberku*, Tamtéž, s. 92-100. Dále stručně k jeho osobnosti např. Milan M. BUBEN, *Schwarzenbergové. I. část – primogenitura*, Rodopisná revue 2, 2001, s. 14.

⁴³ SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IC 8Falfa2a/34, smrt a pohřeb knížete Adolfa Josefa ze Schwarzenbergu.

⁴⁴ *Jihočeský obzor*, 9. 10. 1914.

⁴⁵ Srov. SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IC 8Falfa2a/34, smrt a pohřeb knížete Adolfa Josefa ze Schwarzenbergu

⁴⁶ Srov. P. KRÁL, *Smrt*.

rakteru také rozměr intimní, soukromý.⁴⁷ Za ideální a duchu „dobré smrti“ odpovídající považovali urození v 19. a na počátku 20. století zesnutí v rodinném kruhu, uprostřed nejbližších příbuzných. Umírající se měl, pokud mu to jeho stav dovozoval, rozloučit také s domácím služebnictvem, které v této době patřilo k jakési širší rodině.⁴⁸ Zdá se, že okruh lidí, kteří se nacházeli v bezprostřední blízkosti umírajícího, se postupně zužoval. Stále více se zde projevovalo umírání jako intimní akt. Výjimkou byly pouze osoby vysoce společensky postavené, jejichž umírání bylo ještě v 60. letech 19. století záležitostí velmi otevřenou. Bylo tomu tak například v případě knížete Alfreda II. Windisch–Graetze, manžela Marie Eleonory ze Schwarzenbergu. Jako vedoucí osobnost veřejného života se cítil být povinen jiným rituálem umírání, než jak tomu bylo v případě jeho šlechtických vrstevníků. Způsob jeho odchodu z tohoto světa můžeme skutečně považovat za archaickou formu umírání, ve kterém byl umírající ještě pánem své smrti.⁴⁹

Z průběhu umírání a pohřebních slavností urozených vysvítá jasně rozměr soukromý i veřejný. Rozměr soukromý, v 19. století zesílená emocionalita a zintenzivnění citových vazeb uvnitř rodiny, se projevovat hlavně bděním u smrtelné postele a tichým rozloučením s umírajícím v úzkém kruhu přihlížejících. Teprve následující fáze rituálu smrti se vyznačovaly veřejným charakterem. Šlechtic ztělesňoval zaživa určitý společenský řád a jeho smrtí je tato skutečnost ještě zdůrazněna. Není odpovědný jen své rodině, ale celé společnosti. Široká veřejnost má přístup k vystavenému tělu a především se účastní pohřebního konduktu, který je v podstatě symbolem celého společenského spektra. S trochou nadsázky můžeme říci, že zatímco umírající patřil rodině, nebožtík byl majetkem všech.⁵⁰

---

⁴⁷ Problematikou veřejného a soukromého rozměru smrti v šlechtickém prostředí 19. a 20. století se zabývají na příkladu rodiny Windischgraetzů H. STEKL - M. WAKOUNIG, *Windisch-Graetz*, s. 243-264.

⁴⁸ Srov. Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, s. 91.

⁴⁹ Na jeho přání se dům nejprve zaplnil nejbližšími rodinnými příslušníky. Neustále nablízku mu byly zejména jeho děti, s nejstarším synem probíral otázky budoucnosti rodu. Za všech okolností sledoval dva cíle - náboženské prohloubení skrze četbu a rozloučení s rodinou. V přítomnosti rodiny přijal poslední pomazání. Poté následoval odlučovací rituál prosbou o odpuštění hříchů, vyslovením víry v boží milosrdenství, rozloučení s přítomnými, pozdrav vzdálenějším příbuzným, povzbudivá slova personálu a příkaz pozdravit Garnison Mainz - poslední vojsko, jemuž před smrtí velel. Pro děti nebyly tyto činy žádným tabu, naopak měly být přítomny a vše si dobře zapamatovat. Srov. H. STEKL - M. WAKOUNIG, *Windisch-Graetz*, s. 244-246.

⁵⁰ Bez nadsázky to platilo v českých vlasteneckých kruzích druhé poloviny 19. století. Zatímco šlechtic nemohl být pro svou kosmopolitnost a často nedokonalou znalost češtiny nikdy v českém prostředí brán úplně za vlastního, zemřelí čeští výtečníci se stávali majetkem celé vlastenecké společnosti. V některých případech jako by rodina na svého zesnulého zcela ztratila právo, režie pohřbu se ujal k tomu účelu založený spolek. Tímto tématem se zabývá his-

Na rozdíl od Alfréda Windisch–Graetze odešel kníže Adolf Josef z tohoto světa nevědomky s pamětí zahalenou rouškou. O posledních hodinách jeho života bohužel nemáme žádné zprávy. Více se dozvídáme o posledních dnech života jeho blízkého orlického příbuzného, knížete Karla IV. ze Schwarzenbergu, jež zemřel o rok dříve, 4. října roku 1913 ve věku 55 let. Jeho smrt byla na rozdíl od úmrtí Adolfa Josefa naprosto nečekaná, zemřel po krátké nemoci, o jejímž průběhu máme podrobné zprávy.⁵¹ Na příkladu smrti Karla IV. ze Schwarzenbergu si můžeme po-

---

torik Jiří RAK, *Pohřeb jako národní manifestace*, in: Petr Kovařík, *Klíč k pražským hřbitovům*, Praha 2001, s. 311-323.

⁵¹ První zdravotní problémy knížete se objevily 25. září, kdy byl ke knížeti na lovecký zámek na Pískách zavolán lékař. Kníže si stěžoval na bolest v pravé noze. Následujícího dne se brzy ráno vypravil na čekanou a po návratu na zámek se jeho stav rychle zhoršil. Dostavily se bolesti v kříži a nemožnost pohybu. Byl tedy odvezen domů na Orlický, kde musel být odnesen do svého pokoje. Stěžoval si opět na bolesti, které dr. Hendrych klasifikoval jako svalový revmatismus. Další den se dostavily bolesti v ruce, 28. září se přidala vysoká teplota, na kterou byl podáván chinin. Byl přivolán další lékař, prof. Pelnář, který ujistil rodinu o tom, že nebezpečí nehrozí. Knížecí tajemník Karel Bařek okamžitě telefonoval tuto dobrou zprávu princovi Bedřichovi, bratrovi nemocného knížete. Prvním říjnem počínaje se zdravotní stav knížete prudce zhoršil, vysoké horečky přetrvávaly, prof. Pelnář diagnostikoval prudkou celkovou infekcí organismu. Dne 3. října v šest hodin večer byl vládnoucí kníže schwarzenberské sekundogenitury zaopatřen svátostí umírajících. Obřadu se účastnilo veškeré služebnictvo, které klečelo v předsíni spolu s centrálním ředitelem Vladimírem Ortltem a knížecím tajemníkem Karlem Bařkem. Následujícího dne přispěchal ke smrtelné posteli bratr Bedřich. Za chvíli na to kníže Karel IV. ze Schwarzenbergu zemřel. Syn Karel přijel se svou chotí ve dvanáct hodin, otce již nezastihl. Příčinou smrti byla těžká celková infekce na způsob chřipky, zánež plic a těžké ochrnutí srdce. Druhého dne bylo tělo zesnulého balzamováno c. k. dvorním radou prof. Hlavou, který diagnózu potvrdil jako celkovou infekci patřící do *reumaticko-influenzových* chorob. Poslední dny a hodiny života pietně zaznamenal jeden z členů domácího služebnictva, klíčník Klouček. Podrobnou zprávu o vývoji zdravotního stavu sepsal knížecí rodinný lékař dr. Hendrych. Srov. SOA Třeboň, RA Schwarzenberg - Orlický, sign. A-I-40a-1-i nemoc, úmrtí a pohřeb Karla IV., kart. 261. Na příkladu obou záznamů, na jejichž základě jsme mohli rekonstruovat poslední dny života knížete, můžeme pronikat k postojům, které oba pisatelé k umírání a ke smrti knížete zaujímali. Zpráva rodinného lékaře je strohým pramenem, ve kterém se dozvídáme naprosté detaily o vývoji zdravotního stavu nemocného. Informuje nás o jeho teplotě, příznacích nemoci, frekvenci a dávkách podávaných léků. V záznamu klíčníka Kloučka se setkáváme s jasně projevenými emocemi, nejistotou a zcela laickou představou o zdravotním stavu knížete. Nevíme, jak klíčník Klouček získával zprávy o jeho zdravotním stavu. Na základě jeho zmínky, že 26. září donesl knížeti stoličku do jeho pokoje a jeho každodenním hodnocením vývoje nemoci Jeho Jasnosti můžeme předpokládat, že měl přístup až k lůžku nemocného. Dozvídáme se také, že lékař o zdravotním stavu nemocného informoval pravidelně rodinu, která mohla odborné lékařské závěry tlumočit služebnictvu. Dne 3. října klíčník dokonce hovořil s oběma lékaři v knihovně. Z jeho záznamu ovšem jasně vysvítá laický přístup, neznalost odborné lékařské terminologie. Zajímá ho „pouze“, jak se knížeti daří. Dne 2. října poznamenává: „*Jeho Jasnosti se vede velmi zle, má veliké bolesti v celém těle. Bože dej, ať se jasný pán pozdraví.*“ Postoj lékaře můžeme interpretovat jako profesionální pohled zvenčí. Kontroluje fyziologické funkce, které probíhají v těle nemocné-

všimnout určitých skutečností charakteristických pro umírání na prahu moderní doby. Především je to chápání smrti jako fyziologické zkázy lidského organismu v důsledku nemoci. Svědkem smrti je kromě kněze a nejbližších příbuzných lékař.⁵² Lékař jako profesionální odborník v posledních věcech člověka, jež se má pokusit nemoc vyléčit všemi dostupnými prostředky. Je to právě on, kdo v případě neúspěchu stanovuje okamžik smrti,⁵³ provádí pitvu důležitou pro stanovení konečné diagnózy a balzamuje tělo.⁵⁴

V případě úmrtí šlechtice mimo domov a jeho následný převoz existovala striktní zdravotní opatření. Po příjezdu musely být ostatky ohledány lékařem. Stalo se tak například v případě úmrtí princezny Marie Terezie ze Schwarzenbergu, která zemřela na tuberkulózu ve vídeňském sanatoriu dr. Löwa 16. března roku 1935 ve věku pouhých 34 let.⁵⁵ Dne 20. března večer, v předvečer pohřbu, jí jel vstříc do Českých Velenic okresní lékař a vrchní zdravotní komisař Antonín Kaiser, který měl zajistit předepsané zdravotně policejní formality. Poté byla rakev s ostatky

---

ho knížete. Soupeří se smrtí, snaží se ji přelstít. Pohled domácího služebného se soustřeďuje prostě na to, jak se kníže cítí a doufá v jeho uzdravení. Jeho smrt komentuje těmito slovy: „*Zemřel jasný pán, ztratili jsme všecko.*“ Srovnávání záznamů o posledních dnech nemocného je zajímavou sondou do postojů jednotlivých zúčastněných k nemocnému. Jejich postoj, to, čemu přikládají důležitost, nás vybízí k zamyšlení nad jejich vlastním myšlenkovým světem. Můžeme tak pronikat i k uspořádání šlechtické domácnosti a k místu domácího služebnictva v ní.

⁵² V případě úmrtí knížete Karla vidíme, jak si osobní rodinný lékař bere ve svízelné situaci na pomoc ještě jiného odborníka. K tématu lékaře a jeho postoji ke smrti v 19. století např. Petr SVOBODNÝ - Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Lékař a smrt*, in: H. Lorenzová - T. Petrasová (edd.), *Fenomén smrti*, s. 383-399.

⁵³ Obligátní lékařská prohlídka mrtvých byla zavedena v rakouských zemích již za časů Marie Terezie dekretem dvorní kanceláře z 30. března roku 1770. Prohlídka mrtvých byla v Čechách upravena prohlášením místodržitelství z roku 1894. Tělo nesmělo být ze zákona pohřbeno dřív než za 48 hodin. V případě nakažlivých chorob byl lékař osobně zodpovědný za učinění nezbytných ochranných opatření. Bez lístku ohledávajícího lékaře nesměl kněz tělo pohřbit. Srov. *Ottův slovník*, s. 3.

⁵⁴ Balzamování bylo ve starších obdobích úkonem výrazně posvátného charakteru, který souvisel se záhrobními představami živých a strachem z pohřbu za živa. Srov. P. ARIÉS, *Dějiny smrti II*, s. 76-122. V případě šlechticů bylo také praktickým opatřením, jak konzervovat tělo, aby vydrželo slavnostní pohřební obřady a mohlo nedotknuté a zachované spočinout po boku předků. Různé momenty očišťování zemřelého těla jako důležitá odlučovací fáze pohřebního rituálu jsou na počátku 20. století již naprosto racionální. Otec knížete Karla IV., kníže Karel III. Schwarzenberg, byl balzamován 30. března roku 1904 ve Schwarzenberském paláci v Praze. O průběhu obdukce, jež se skládala ze zevního a poté vnitřního ohledání dutiny hrudní a břišní nás informuje protokol soukromé obdukce a balzamování jeho těla sepsaný soudním lékařem Reinsbergem.

⁵⁵ Marie Terezie byla dcerou podmaršálka prince Felixe ze Schwarzenbergu a Anny rozené z Löwensteinu. Byla narozena z dvojčat a zemřela o dvacet let později na den přesně po své sestře Žofii.

princezny vynesena do kaple hrobky a postavena na ozdobený smuteční katafalk.⁵⁶ O rok později byl tento komisař pověřen doprovodit vůz s tělem zesnulé Anny ze Schwarzenbergu, matky princezny Marie Terezie.⁵⁷ Projevem symbolické, duchovní očisty byl výkrop tělesných pozůstatků z rukou kněze, který byl opakován i několikrát během celého pohřebního obřadu.

Pohřební slavnosti Adolfa Josefa ze Schwarzenbergu, oblíbeného člena jihočeského vládnoucího rodu, trvaly od 8. do 12. října. Celý pátek bylo jeho tělo vystaveno na smutečním katafalku obklopeném velkým množstvím věnců, girlandů, zeleně a palem z Hluboké nad Vltavou, ke kterému se hrnuly zástupy lidí. Čestnou stráž vykonávali knížecí úředníci, myslivci a granátníci z Českého Krumlova.⁵⁸ Výstavné katafalky, jež bývaly ozdobou pohřebních slavností na počátku 20. století, jsou jakousi reminiscencí slavných castra doloris - smrtonosných lešení, která přetrvala jako součást výbavy pohřbů po celé 19. století. Ve sledovaném období přelomu století již představují spíše zahradu zeleně, z níž vystupují knížecí znaky a barevné stuhy smutečních věnců. Velkolepé castrum doloris plné symbolických významů a vojenských odznaků bylo postaveno například ještě v roce 1852 na počest Felixe ze Schwarzenbergu, mladšího bratra knížete Jana Adolfa II.⁵⁹

---

⁵⁶ Jihočeský obzor, 23. 3. 1935.

⁵⁷ Před hrobkou měl provést kontrolu přerakvení a byl také jediným zástupcem okresního úřadu na pohřbu. Jeho přítomnost mezi smutečními hosty v bílém sportovním obleku s krátkými nohavicemi popudila nejen strážníka, ale i všechny ostatní smuteční hosty shromážděné před rodinnou hrobkou. Za svou službu si účtoval podle nejvyššího lékařského tarifu 989 Kč. Srov. SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IC 8Falfa2a/40. Tato událost plně symbolizuje zesvětštění pohřebního rituálu ve 20. století i pozici šlechtice v něm. Chování tohoto lékaře představuje sekularizovaný postoj ke smrti šlechtice a zřejmě i smrti jako takové. Bylo toto chování aktem jednotlivce či odráželo postoj nešlechtické společnosti? Pobouření strážníka a veřejnosti odkazuje spíše na fakt, že toto chování nebylo zcela přirozené a překračovalo meze společenské etikety. Ostrá reakce schwarzenberských úředníků upozorňuje na to, že toto chování bylo v prostředí urozených neúnosné, narušovalo posvátný charakter smuteční slavnosti. V případě převozu posledního zesnulého do rodové hrobky - knížete Jana Nepomuka, který byl provizorně pohřben na vídeňském hřbitově v Hietzingu, byl převzetím jeho ostatků a jejich ohledáním při přerakvení na hranicích protektorátu pověřen okresní lékař Vladimír Morávek. Srov. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberg I, pozůstalost Jana Nepomuka ze Schwarzenbergu, neuspořádáno.

⁵⁸ SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IC 8Falfa 2a/34, smrt a pohřeb knížete Adolfa Josefa ze Schwarzenbergu.

⁵⁹ Felix ze Schwarzenbergu si zvolil za své životní povolání vojenskou službu. Stal se důstojníkem, od roku 1824 působil také v diplomatických službách, roku 1844 byl vyslancem v Neapoli. Na území Itálie bojoval v hodnosti podmaršálka v řadě bitev. Roku 1848 byl jmenován ministerským předsedou. Tento muž nazývaný „rakouským konstitučním Richelieuem“ zemřel ve věku 52 let poněkud prozaickým způsobem. Smrt jej zastihla 5. dubna roku 1852, když se po ministerské radě chystal na návštěvu k bratrovi Janu Adolfovi. Před šestou hodinou večerní byl u umyvadla raněn mrtvicí. Slavné obřady se konaly ve Vídni, odkud byl pře-

Jak již bylo řečeno, tělesné schránky zemřelých Schwarzenbergů byly vystaveny v kapli sv. Jana Křtitele a zpravidla následujícího dne, v den pohřbu, zaujaly posvátné místo v presbytáři hlavní chrámové lodi před hlavním oltářem. Smuteční katafalk býval vyzdoben hojnou zelení, po obou stranách rakve se vpínaly odznaky rodu. U zemřelého stála čestná stráž, která se střídala podle přesně daného schématu po celou dobu vystavení těla. Tato fáze pohřební slavnosti plnila úlohu pomezí. Symbolika raného novověku, kde přítomnost těla má ubezpečit přihlížející o tom, že v žádném případě nedojde k přerušení sociální kontinuity rodu, už na počátku 20. století v očích veřejnosti jistě nehraje tak podstatnou úlohu. Zachování kontinuity rodu je důležité zejména pro jeho samotné představitele. Fáze vystavení těla zůstává ve šlechtickém prostředí na přelomu 19. a 20. století aktem prezentace rodiny a také možností osobního rozloučení se zemřelým. Tím více to platí vzhledem k zjištění, že veřejnost byla izolována od scény na smrtelném loži. Veřejná část pohřbu tak vlastně začínala převozem těla do chrámu a zejména samotným *ostentatio corporis* – vystavením jeho ostatků.

Tradiční přenos těla do kostela sv. Jiljí a následný průvod do rodinné hrobky byl u pohřbů z třicátých let 20. století často porušen. Vystavení těla na čestném místě, v případě Marie Terezie ze Schwarzenbergu a její matky Anny to byla samotná kaple hrobky nad kryptou, však přetrvalo. S tradičním programem pohřbu včetně pohřebního průvodu se setkáváme ještě v případě pohřbu kněžny Idy ze Schwarzenberga, vdově po knížeti Adolfu Josefovi, která zemřela 4. srpna 1921 v Libějovicích. V kostele sv. Jiljí se také konala první část pohřbu knížete Jana Nepomuka, který zesnul ve Vídni 1. října roku 1938. Po provizorním pohřbu do pronajaté hrobky byl 12. srpna 1939 převezen do Třeboně, kde byl vystaven na věnci národních a schwarzenberských barev ozdobeném smutečním katafalku v presbytáři děkanského kostela.⁶⁰ Zde spočinul v přítomnosti čestné stráže Orlů, granátnické gardy z Českého Krumlova a lesního úřednictva až do smutečních obřadů, které se konaly 14. srpna v dopoledních hodinách pod vedením arcibiskupa kardinála Karla Kašpara. Hlavní vchod do kostela sloužil široké veřejnosti, postranním vchodem měli být vpuštěni pouze pozůstalí členové rodu a nejvýznačnější hosté, kteří dorazili auty ze zámku těsně před desátou hodinou. Rodina a nejbližší příbuzní poté zaujali místa v postranní lavici u hlavního oltáře. Největší vážnosti v zasedacím pořádku se těšilo místo nového představitele primogenitury, knížete Adolfa ze Schwarzenbergu. Usedl v první lavici na pravé straně jako „vysoký patron“, po je-

---

vezen do rodinné hrobky - tehdy ještě do kostelíka sv. Jiljí v dnešním Domaníně. O co méně pompézní pohřebiště na něj čekalo, o to slavnější *castrum doloris* mu bylo postaveno jeho důstojníky 21. pluku dne 23. dubna v Anconě. *Castrum doloris* bylo umístěno v dominikánském kostele. Na jeho vrcholu byla položena honosnou smuteční látkou zakrytá rakev nesoucí výmluvný symbol lebky. K dalším ozdobám patřily odznaky a vojenské řády, okolo byla roze-
stavěna děla. Srov. SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IC 8Falfa2a/19, součástí pozůstalosti Felixe ze Schwarzenbergu je dochovaná litografie s vyobrazením *castra doloris*.

⁶⁰ Lidové listy, 17. 8. 1939.

ho levici jeho choť kněžna Hilda z Lucemburku. Vdova po Janu Nepomukovi, kněžna Terezie rozená z Trauttmansdorffu se kvůli špatnému zdravotnímu stavu tohoto druhého pohřbu neúčastnila. Do předních lavic za rakví zasedli urození smuteční hosté a další význačné osobnosti. Po skončení slavnosti úředníci administrace z prázdného kostela vynesli rakev do pohřebního auta, které jej převezlo do kaple hrobky. Smuteční věnce odvezlo pivovarské nákladní auto. Tradiční a nejvýznamnější část pohřbu - slavný pohřební kondukt, byla vynechána. O přesném důvodu tohoto rozhodnutí doposud nic nevíme, možnou příčinou však mohla být politická situace. Rakev ze smutečního automobilu vyzvedli lesní hajní. Poté byla zabalena do knížecí vlajky a znovu vystavena v prostoru kaple. Vlastní pohřeb se konal ve dvě hodiny odpoledne a byl otevřen pouze části veřejnosti. Do areálu hrobky mohly být vpuštěny pouze automobily označené zvláštním znamením. Hlavní vchod do kaple byl uzavřen černou stuhou. Na velice přesných instrukcích, které se týkaly vstupu do kaple, můžeme vidět nejen organizační náročnost akce, které se podle tisku účastnilo kolem 6 000 lidí, ale také smysl pro řád a pořádek, který byl šlechtě i v této době vlastní. Hlavním vchodem měla vstoupit vrchnost a nejvýznamnější osobnosti, pravým schodištěm nosiči věnců a nejvýše 50 knížecích úředníků. Levý přístup byl vyhrazen kardinálovi s průvodcem, nosičům rakve a zástupcům úřadů. Po skončení pohřebního obřadu z hrobky sestupoval průvod - v tomto případě vlastně zastupující samotný kondukt. V jeho čele kráčel nosič křížku, následovali nosiči věnců a duchovenstvo. Rakev předali lesní hajní na úpatí pravého hlavního vchodu lesním úředníkům. Za nimi kráčeli nosiči odznaků a vyznamenání, nejbližší příbuzní, ostatní urození a další významné osobnosti. Průvod zamířil obloukem do prostoru krypty, jehož posvátnost byla chráněně jasným příkazem, že do něj smí vstoupit pouze vrchnost a smuteční hosté. Ostatním byl vstup během pohřbu a po jeho skončení zapovězen.⁶¹ Schwarzenberská hrobka přijala do svých útrob posledního zemřelého.

Vraťme se ale k pohřbu Janova otce - knížete Adolfa Josefa, jehož středobodem byl ještě opravdový pohřební průvod. Dnem pohřbu knížete Adolfa Josefa byla sobota 10. října. Podle programu slavnosti se měla smuteční mše konat v 10 hodin dopoledne, kvůli zpoždění významného účastníka, místopředsedy Království českého Františka Thuna, se začalo o hodinu později.⁶² Zasedací pořádek v kostele se držel předem daných pravidel. Ke každému pohřbu byl vydáván tištěný program, který obecnost informoval nejen o čase a místě konání slavnosti, ale podrobně rozepisoval strukturu pohřebního průvodu. Každá skupina jeho účastníků měla předem dané místo označené číslem. Podle těchto čísel byl sestavován také plánec zasedacího pořádku v kostele při mši. V případě Adolfa Josefa byli účastníci slavnosti

---

⁶¹ Srov. SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IC 8Falfa2a/42, instrukce týkající se pohřbu knížete Jana Nepomuka ze Schwarzenbergu.

⁶² SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IC 8Falfa2a/34, tištěný program pohřební slavnosti knížete Adolfa Josefa ze Schwarzenbergu.

rozdělení do třiceti tří skupin, z nichž všechny počínaje číslem dvanáct měly své předem dané místo v kostele. Uprostřed chrámového chóru stála rakev, po jejích obou bočních stranách lavice, na nichž zasedli nejbližší příbuzní zesnulého. V tomto posvátném prostoru na levé straně zaujaly místo Milosrdné sestry řádu sv. Karla Boromejského a naproti rakvi duchovenstvo. Těsně za pomyslnou hranicí, transeptem, byl ředitel kůru se zpěváky a pěvecký spolek. Přibližně na stejné úrovni v levé části lodi pod kazatelnou bylo místo pro c. a k. státní úřední profesory. Přední místa v lavicích ve střední části lodi patřila „vysokým členům truchlícím“ a vzdálenějším příbuzným. Za nimi seděli důstojníci. Po jejich levé straně stáli zástupci okresního a obecního zastupitelstva. Po pravé straně se shromáždili představitelé z řad knížecího úřednictva v tomto pořadí směrem od rakve - úředníci ústředního ředitelství a kanceláře, úředníci ústřední účtárny, knížecí administrační úředníci a jako poslední knížecí lesní úředníci. Za zástupci z řad šlechtických rodin a důstojníků tvořilo jakousi přechodovou hranici ženské domácí služebnictvo, oficianti domu a služebnictvo v livrée. Za nimi potom v tomto pořadí zleva doprava z pohledu od hlavního portálu pozvaní hosté a deputace, cizí paní, manželky, vdovy a dcery knížecích úředníků, v pravé části cyrilská jednota. V zadní části kostela bylo vyhrazeno místo pro ostatní účastníky pohřbu. Zasedací pořádek v kostele nebyl jistě náhodný. Privilegovaná místa v blízkost rakve patřila duchovním osobám a rodině. Zcela se shodují s rozvržením pozic v pohřebním průvodu. Mohli bychom říci, že zasedací pořádek v kostele je jakýmsi statickým obrazem konduktu v uzavřeném prostoru.

Ve 12 hodin se Adolf Josef vypravil na svou poslední pozemskou cestu ve slavném průvodu, který směřoval dnešní Březanovou ulicí a dále po hrázi rybníka Svět ke knížecí hrobce. Pohřební průvod v prostředí urozených a privilegovaných vrstev byl od dob vrcholného středověku nejpropracovanější částí pohřební slavnosti. Místo umírání a průběh posledních okamžiků odráželo příslušnost k určité rodině a společenské vrstvě, pohřební průvod potom postavení jedince v rámci celé společnosti. V průběhu pohřebního průvodu se střídají dva důležité momenty - prvním je dopad smrti na jednotlivce a společnost, druhým je smrt jako prostředek k uspořádání a obnovení sociálního řádu.⁶³ Na dobré organizaci celé slavnosti závisel úspěch celé pohřební festivity.

O podobě pohřebních průvodů zemřelých Schwarzenbergů máme díky pohřebním programům, prezenčním listinám zúčastněných, zprávách v denním tisku a občas také fotografiím poměrně přesnou představu. O lpění na stále stejném průběhu celého rituálu svědčí některé prameny úřední povahy, ve kterých si schwarzenberští úředníci zjišťují, jak přesně byl organizován předchozí pohřeb, kdo měl jaké oblečení a podobně. Pohřební programy Schwarzenbergů mezi lety 1873-1939 se liší spíše jen v maličkostech.⁶⁴

---

⁶³ Srov. P. KRÁL, *Smrt*, s. 191.

⁶⁴ Ještě v pohřebním programu zesulé Eleonory ze Schwarzenbergu, ženy stavitele hrobky Jana Adolfa, se setkáme s velmi precizními podrobnostmi týkajícími se průvodu. Jednotlivé

Středem průvodu byl samotný smuteční vůz s rakví Adolfa Josefa.⁶⁵ Kondukt byl seřazen podle schématu předchozích pohřbů, což nám plně dokládá lpění šlechtické společnosti na tradici. Odrážel kromě hierarchie společnosti měřené pohledem šlechtice také symbolické uspořádání společnosti ve vztahu ke smrti,⁶⁶ které v podstatě odpovídá složení konduktu v raném novověku.⁶⁷ V první části průvodu šlo dvanáct skupin, které se neúčastnily mše v kostele, ale čekaly před ním, aby včas zaujaly svá místa. Hned za pohřebním křížem kráčela školní mládež se svými učiteli a studenti vyššího gymnázia. Za nimi se ubírali chudí se svými dozorci, městští špitálníci, knížecí špitálníci, živnostenské spolky, spolek katolických tovaryšů, spolek dobrovolných hasičů, městský sbor ostrořelců, spolek vojenských vysloužilců, knížecí dělnictvo a nižší knížecí služebnictvo.⁶⁸ Chudí přispívali k prezentaci sociálního statutu zemřelého, měli přispět k jeho spáse, tváří v tvář smrti byli právě oni těmi potřebnými a nejčistšími a v neposlední řadě si za tento čin vydělali peníze. Tyto tři základní rysy platí v pohřebním průvodu šlechtice od dob raného novo-

---

skupiny účastníků, které kráčely ve smutečním průvodu 31. července roku 1873, měly splňovat přesná pravidla. Instrukce v pohřebním programu se soustředily na detaily, které v programech na počátku dvacátého století již nenalezneme. Na samém počátku průvodu bychom našli dobře známý pohřební kříž, který měl být obestřený dlouhou vlající rouškou, spolky měly nést své korouhve, lesní hajní své znaky na ramenou, knížecí polesní kráčeli s rouškou na levém rameni a na jílci loveckého nože. Úřednictvo mělo splňovat pořádek nejen podle své hodnosti, ale také podle věku - od nejmladších po nejstarší směrem k rakvi. Všichni účastníci se měli seřadit po čtyřech, s výjimkou pozůstalých rodinných příslušníků. Předepsaná pravidla týkající se viditelných projevů smutku a hodností v instrukcích k průvodu Adolfa Josefa již nenajdeme. Srov. SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IC 8Falfa2a/21, program pohřbu kněžny Eleonory ze Schwarzenbergu.

⁶⁵ Podle nařízení ministerstva vnitra z roku 1874 nesměl být zemřelý přenášen lidmi ani převážen vozy veřejné dopravy. Srov. *Ottův slovník naučný XX*, s. 3. Striktně byl stanoven také způsob zarakvení, v případě zesnulých Schwarzenbergů to byla dvojitá rakev a v ní uložené balzamované tělo.

⁶⁶ Měřeno optikou poslední budou prvními si můžeme udělat představu o názoru, jaký měla šlechta na představitele měšťanstva. Smuteční průvod jako symbol universa odráží pozici jednotlivých společenských vrstev v něm. Jelikož o složení smutečního průvodu zemřelého šlechtice rozhodovala sama šlechta, vtělila do něj svou představu společnosti. V přední části průvodu kráčeli ti, kteří byli v běžném životě „posledními“.

⁶⁷ Srov. P. KRÁL, *Smrt*, s. 190-212.

⁶⁸ Pohřební průvod se ustanovil přibližně v této podobě už v druhé polovině středověku. Původní procesí se skládalo pouze z přátel a příbuzných, kteří hlasitě oplakávali tělo zemřelého. Po vzniku žebavých řádů se odborníky na smrt stali právě jejich představitelé, kteří kráčeli v hojném množství spolu s kněžími v přední části průvodu. Příbuzní a přátelé zesnulého tvořili pouze velmi nenápadnou část slavnosti. Za představiteli církve měli své místo právě chudí a sirotci. Závěti z 16. a 17. století ukazují, že o složení a zastoupení těchto skupin rozhodoval sám zřizovatel závěti a právě účast chudých a sirotek byla hojně žádána. Počet chudých a sirotek byl závislý na bohatství zemřelého a v konduktu jej v podstatě měl prezentovat. Srov. P. ARIÉS, *Dějiny smrti I*, s. 207-210.

věku do počátku 20. století. V pramenech účetní povahy se můžeme přesvědčit o finanční motivaci pro jedince sociálně slabé,⁶⁹ ale také o výši částek, které byly vypláceny jednotlivým spolkům a jednotlivcům včetně duchovenstva.⁷⁰ Sirotci, chudí a děti v popředí konduktu jsou jasným pokračováním raně novověké tradice a jejich přítomnost se dá vysvětlit ještě dalšími dvěma argumenty. Jejich pozice symbolizovala jednak řád lidského bytí - mládí kráčí před stáří, za druhé víru ve všemocnou modlitbu dítěte.⁷¹

Na poslední cestě knížete Adolfa Josefa ze Schwarzenbergu za prvními jedenácti skupinami následovali smuteční hosté, kteří měli své zasedací místo již v kostele. Hned za nižšími knížecími úředníky to byli lesní a administrační úředníci, úředníci ústřední účtárny, ředitelství a kanceláře, služebnictvo v livrée, oficianti domu, domácí ženské služebnictvo, vévodská garda, cyrilská jednota, zpěvácký spolek, ředitel kůru se smuteční hudbou, Milosrdné sestry řádu sv. Karla Boromejského. V bezprostřední blízkosti rakve, středobodu celého procesí, bychom našli veškeré patronátní duchovenstvo s rozžatými svícemi v rukou, nejbližší rakvi kráčel biskup Antonín Josef Hůlka. Po boku kočáru šla čestná stráž tvořená krumlovskými granátníky ve slavnostních uniformách a tři nosiči věnců. Za smutečním kočárem taženým čtyřmi černými koňmi šla rodina knížete v čele s jeho synem Janem Nepomukem, nosič knížecí koruny, nosič řádu Zlatého rouna, další příbuzní a velký počet představitelů šlechtické společnosti. Pozice bezprostředně za smutečním kočárem byla nepriviligovanější. Patřila těm nejbližším, byla nejvíce svázána s identitou zemřelého. Zde kráčel nový vládnoucí kníže rodu, představitel rodinné kontinuity, budoucnosti. Zde se setkávala budoucnost s minulostí, prezentovaná tradicí a hodnotami rodiny. Tradici představovaly odznaky moci a reprezentace, jež tvořily smuteční výbavu zesnulého. Tento posvátný obraz byl součástí celého universa - pohřebního průvodu. Mohly jej spatřit a spoluvytvářet všechny vrstvy lidské společnosti. Zadní část průvodu tvořili důstojníci, státní profesori, okresní a obecní zastupitelstvo, pozvaní hosté a deputace, manželky, vdovy, dcery knížecích úředníků,

---

⁶⁹ Např. po skončení smutečních slavností Karla IV. ze Schwarzenbergu byla celkem třinácti obcím v orlickém patronátu poukázána celková částka 2400 K. Kníže vyslovil přání, aby byla každému kostelu a farnosti v tomto patronátu poukázána částka alespoň 200 K. Rozdělení peněz nechal na uvážení svých dědiců a na jednotlivých duchovních správcích farností. Ti měli spolu s patronátními představenými sestavit výkazy chudých a vyplatit větší částky těm, kteří je skutečně potřebovali. Srov. RA Schwarzenberg - Orlicko, sign. A-I-40a-1-i, závěť Karla IV., kart. 261.

⁷⁰ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberg I, pozůstalost Jana Nepomuka ze Schwarzenbergu, neuspořádáno.

⁷¹ P. KRÁL, *Smrt*, s. 198.

ostatní účastníci a povozy se smuteční výzdobou.⁷² K pohřbu Adolfa Josefa je zdokumentováno a podrobně popsáno třicet dva věnovaných darů.⁷³

O velkoleposti průvodu svědčí skutečnost, že se táhnul po celé délce hráze rybníka Svět. Když byl jeho začátek u hrobky, jeho poslední členové teprve vcházeli na hráz rybníka. U hrobky převzali rakev ozdobenou helmem s peřím a šavlí tři ředitelové a tři lesmistři a snesli ji do krypty. Prezenční listina pro účastníky pohřbu bývala tradičně umístována v knížecí lékárně paní Miltenbergrové na rohu dnešní Březanovy ulice. Dne 12. října byly slouženy zádušní mše v kostele sv. Karla ve Vídni a ve všech schwarzenberských patronátních kostelech a slavné requiem přístupné široké veřejnosti v děkanském kostele sv. Jiljí.⁷⁴ Sloužení zádušních mší patřilo k naprosto neměnné části rituálu, bylo žádáno v závěti a opakováno o každém výročí smrti.⁷⁵

Slavné smuteční procesí bylo zřetelně nejrepresentativnější částí pohřebního rituálu a na konci „dlouhého“ 19. století jednou z posledních příležitostí k sebeprezentaci šlechtické společnosti. Tomu odpovídala i jeho nákladnost a lpění na tradičním pojetí a precizním, neměnném organizačním pořádku. Ve všech podstatných momentech průvodu vysvítá zcela jasné lpění na rodové a dějinné tradici. Průvod na prahu nové doby se od toho raně novověkého příliš nelišil. Jeho struktura byla obdobná, nejdůležitější pozice v těsné blízkosti zemřelého byly zachovány. Za zemřelým šlechticem byla nesena jeho smuteční výzdoba v podobě knížecí koruny a řádů,⁷⁶ kočár táhli čtyři černí koně, jejichž původ sahá až k pozdně středověkému burgundskému pohřebnímu rituálu, číslovka čtyři odkazuje na čtyři generace urozenosti.⁷⁷ Jasná odlišnost je samozřejmě v oděvu zemřelého a smutečních hostů, jež podléhá dobové módě, ale například také v otázce genderu. U pohřbů v raném novověku je patrná genderová segregace žen, které se nenacházejí na ústředních místech průvodu.⁷⁸ U šlechtického pohřbu v 19. a 20. století tuto segregaci týkající se ženských rodinných příslušnic již rozhodně nenajdeme. Vdovy, dcery, matky a sestry kráčely po boku mužských příslušníků rodu hned za rakví s ostatky zemřelého, jejich obličejové byly zakryté černým závojem. Určitý relikt této segregace se ovšem dochoval v podobě skupiny manželek, vdov a dcer knížecích úředníků, které šly až na samém konci průvodu.

---

⁷² SOA Třeboň. VS Třeboň, IC 8Falfa2a/34, fotografie z pohřbu Adolfa Josefa.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Jihočeský obzor, 13. 10. 1914.

⁷⁵ SOA Třeboň, sign. A-I-40a-1-i, závěť Karla IV., kart. 261.

⁷⁶ Smuteční výbava zvaná též *arma* byla v období raného novověku nesena před márami. Srov. P. KRÁL, *Smrt*, s. 199.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Srov. Tamtéž, s. 202.

Tradičním jevem po skončení smutečních oslav bylo vydání tištěného díku všem zúčastněným posledního rozloučení se zesnulým majorátním pánem. Místo kronikářských záznamů o průběhu pohřbu z dřívějších historických období se setkáváme s reportážemi v novinách a dobových periodikách. Informují nás nejen o průběhu slavností, přičemž si všímají mnohdy naprostých detailů, ale jsou také zajímavým pramenem vypovídajícím o obrazu šlechtice, který o něm vytváří soudobá společnost. Často je tento obraz vsutku ideální a přispívá k názoru, že tradiční vztah vrchnosti a poddaných z období před rokem 1848 byl sice formálně zrušen, ale ve vnímání nejen knížecích zaměstnanců, přežíval v určité formě i nadále. Zemřelý kníže Adolf Josef byl veleben za své kulturní a hospodářské aktivity, za podporu spolků a celé městské kulturní činnosti. Byl tak vytvářen obraz až pietní, který dnes působí velmi archaicky a starožitně. Jeden z pisatelů například uvádí: „Není u nás věci, na které by nebylo přispělo šlechteté srdce kavalírovo.“⁷⁹

Smrt šlechtice vedla k bohaté amatérské literární tvořivosti, často lyrického charakteru, tajemná hrobka nořící se do mlh, obklopena tichými stromy, vzbuzovala ještě v období na počátku první světové války, jež definitivně skoncovala se starým světem i šlechtictvím jako hodnotou, romantické až dekadentní životní pocity.⁸⁰

Pohřby nejbližších příbuzných, orlických Schwarzenbergů, byly také záležitostmi soukromou i veřejnou. Odehrávaly se rovněž za obrovské účasti veřejnosti a přesto působí poněkud intimnějším dojmem. Snad je tomu tak proto, že se orličtí Schwarzenbergové nevydávali se svým zemřelým na průvod městem, nýbrž celý pohřební rituál situovali do prostředí domova, zámku Orlik a přilehlého zámeckého parku, v němž nechali vystavět svou rodinnou hrobku. Do této hrobky byl uložen také Karel IV. Schwarzenberg, který tak nečekaně předčasně zemřel 4. října roku 1913 a jehož smrt vzbudila velké emoce, které výmluvně zachycuje posmrtná vzpomínka a slib věrnosti lesního personálu nad jeho rakví: „Krutá rána neblahého osudu dolehla na nás všechny tak náhle, neočekávaně - jako blesk z příšerného mraku, který v oblasti hvozdů Orlických ten nejvyšší, nejmohutnější strom svojí elementární silou zasáhl a jej v okamžiku zdrtil. Tak rmutným způsobem vyrván byl nám navždy nejmilostivější, vznešený, šlechtetý službodárce náš! Těžko jest v okamžiku nezměrné tísně slovy sebevýmluvnějšími projevít náš hluboký zármutek nad tak

---

⁷⁹ Citováno podle Jihočeský obzor, 14.10. 1913.

⁸⁰ „Již z mraků nad les měsíc pozasvit a vášnou svojí září obetkal, jak stříbro dlouhou, čarou skvoucí nit. Hráz rybníka a stromy, křoví dál - pak obláčkem se zvolna pozaclonil, a nad posvátný stánek knížat sklonil. Zde tiše zlíbal po zdech každý list, i rakve těch, kdož sní tu věčný sen... Ted' vítr opět divně v dálce hvízd... toť jako bolný, tajemný je sten, od libějických niv to lkaní z dále, že tam se právě mnozí rozplakali. Toť zvěst, že Jasný kníže dokonal - ten, který uměl tkáti štěstí jas a svrchované dobro lidem dal, ten, který v kraj náš vkouznil plno krás, jenž chudým stíral trpké slzy z oka. - Ó, jaká bolest velká, přehluboká!“ Výběr tří slok básně Pomněnka na rakev Jeho Jasnosti knížete Adolfa Josefa ze Schwarzenbergu od Kateřiny Veselé, citováno podle Jihočeský obzor, 9. 10. 1914.

tragickým, neočekávaným skolem našeho šlechtného Pána.“⁸¹ Domů se Karel IV. ze Schwarzenbergu vrátil 8. října 1913 odpoledne. O půl páté navečer se konala pohřbnost v zámecké kapli orlického zámku. Sloužil jí místní farář pater Josef Kořán spolu se zámeckým kaplanem paterem Mansvetem Jakubičkou.⁸² Po obřadu byl zesnulý přenesen do kaple hrobky. Za vozem s rakví se ubírala rodina knížete, knížecí úředníci, učitelstvo a veškeré patronátní duchovenstvo. Úředníci hospodářské a lesní správy stáli po celou noc u zemřelého čestnou stráž. Kovová rakev spočinula na katafalku, před který byl postaven velký bílý kříž ze suchých květin. Na rakev položila vdova po zesnulém, kněžna Ida rozená Hoyosová, kytici červených a bílých růží. V hlavách katafalku byl vztyčen úmrtní štít s česky psanými hodnostmi a úřady zemřelého knížete. Na polštáři před katafalkem se skvěly jeho řádové dekorace, po stranách byly rozmístěny voskovice s černými smutečními páskami a odznaky knížecího rodu.⁸³

Následujícího dne se konal samotný pohřbenní obřad. Před schodištěm do kaple hrobky vítala vzácné smuteční hosty princezna Kristina ze Schwarzenbergu rozená Schönbornová, manželka prince Bedřicha, bratra zesnulého. Před dvanáctou hodinou přijel kočárem v doprovodu prince Bedřicha samotný následník trůnu František Ferdinand s vévodkyní Hohenbergovou. Páter Jakubička podával před vchodem do kaple význačným hostům aspergil - kropenku. Zádusní mši sloužil stejně jako o rok později na pohřbu Adolfa Josefa budějovický biskup Antonín Josef Hůlka. Rekviem zpíval učitelský sbor pod vedením řídícího učitele Levého a skladatele Vymetala.

Po skončení mše se smuteční průvod odebral po schodišti dolů na kruhové prostranství před hrobkou. Rakev nesli hospodářští a lesní úředníci a hned za ní šli nejbližší rodinní pozůstalí, zástupce císaře František Ferdinand s vévodkyní, arcikněžna Marie Annunciata, kníže František Thun, ministr vnitra baron Karl von Heindold, předseda panské sněmovny kníže Alfréd Windischgraetz, místopředseda kníže Max Egon Fürstenberg a předseda zemské správní komise hrabě Vojtěch Schönborn. Průvod prošel po kruhovém prostranství mezi zástupy obecnstva a dvojstupy spolků, jež držely prapory skloněné k zemi, a zamířil do prostoru krypty, kde byl Karel IV. uložen vedle své první manželky Marie rozené Kinské z Vchynic a Tetova k věčnému spánku. Na zámku byla připravena hostina o dvaceti pěti přiborech pro nejvzácnější hosty, pozváno bylo ještě dalších 200 účastníků pohřbu. Pro další smuteční hosty bylo připraveno občerstvení v panském hostinci.⁸⁴

---

⁸¹ Citováno podle SOA Třeboň, RA Schwarzenberg-Orlík, sign. A-I-40a-1-i, Posmrtná vzpomínka a slib věrnosti lesního personálu, kart. 261.

⁸² Národní listy, 10. 10. 1913.

⁸³ Národní politika, 10. 10. 1913.

⁸⁴ Tamtéž.

Zatímco se pohřební průvody představitelů schwarzenberského prvorozenectví odehrávaly ve špalíru, v němž fungovala lineární hierarchie měřená vzdáleností rakve s ostatky zemřelého, jež tvořila středobod celého procesí, poslední cesty představitelů orlické větve rodu našly své vyjádření v kruhu. Kruhové prostranství před hrobkou bylo při pohřbu Karla III. ze Schwarzenbergu, otce nešťastně zemřelého Karla IV., rozděleno do čtyř sektorů, jež lemovaly řetězy hasičských sborů. Pomyslný střed kruhu zaujímal představitel domáciho, lesního, hospodářského úřednictva a zastupitelé píseckého okresu. Průvod sestupoval z kaple levým schodištěm a opisoval kruhové prostranství po směru hodinových ručiček. Po levé straně kruhu se shromáždilo blíže ke vchodu do hrobky c. k. úřednictvo a dále lesníci cizích panství. Na okraji proti vchodu do hrobky bylo vyhrazeno prostranství pro domáci a vůkolní lid, školní mládež a veteránské spolky, po pravé straně kruhu se shromáždili živnostenské spolky, hospodářští úředníci cizích panství a nejbližší hrobce dámy úředníků a služebníků. Pro smuteční průvod tak vznikla cesta široká zhruba deset metrů, ze všech stran lemovaná hasičskými sbory se svíčkami.⁸⁵

Pohřební průvody, v nichž se symbolika a divadelnost v duchu starých časů projevovala nejokázaleji, byly vojenské smuteční konduky. Tyto konduky se lišily podle vojenské hodnosti pohřbívaného.⁸⁶ Vojenským leskem oděný byl pohřeb generála. Jeho součástí byl jezdec oděný v železném hávu, s přilbou a spuštěným hleďm, který jel na černém koni. Dále se ho účastnil také černý smuteční kůň, který měl představovat nebožtíkova nejoblíbenějšího koně. Byl pokrytý dlouhou černou koltrou a vedený livrejovaným sluhou nebo zřízencem pohřebního ústavu.⁸⁷ Obrněný jezdec představoval významný vizuální symbol, již od starších dob měl zastupovat v průvodu zemřelého a obětoval jeho smuteční výbavu.

Tento jezdec se objevil na pohřební slavnosti Bedřicha ze Schwarzenbergu, zvaného Poslední lancknecht. Rozloučení s „posledním kavalírem“ splňovalo přesné instrukce týkající se pohřbu jedince s generálskou hodností. Konalo se 9. března roku 1870 ve Vídni za účasti batalionu pěšího pluku č. 49 barona von Hesse, eskadrony husarského pluku č. 4 prince Friedricha Carla Pruského a čtyř děl. Konduktu

---

⁸⁵ SOA Třeboň, RA Schwarzenberg-Orlík, sign. A-I-44a, 1-10, plánec rozmístění smutečních hostů na prostranství před hrobkou při pohřbu Karla III. ze Schwarzenbergu, kart. 186.

⁸⁶ Srov. *Ottův slovník naučný XIV*, Praha 1899, s. 676. Vojína a poddůstojníka provázela jedna četa jeho setniny, poručíka a nadporučíka půl setniny, majora a podplukovníka prapor, u jízdy a dělostřelectva jedna divize, plukovníka celý pluk. Kondukt pro generála byl složen ze všech tří zbraní, velitele sboru provázela celá posádka z jeho sídla. Kondukt příslušníka prostého mužstva byl veden desátníkem, ve všech ostatních případech jedincem téhož stupně, na němž nebožtík zemřel. Důstojníci mimo službu dostávali příslušný kondukt ze zástupů posádky dle nařízení místního velitelství. Vojenské konduky se ubíraly na hřbitov za zvuků smutečního pochodu, zastřených bubnů nebo zakalené trubky, někteří vojáci nesli pochodně po obou stranách umrlčího vozu. Každému důstojníkovi, pokud sloužil ve válce, byl vypálen výstřel z děla „do hrobu“.

⁸⁷ Tamtéž.

velel generálmajor rytíř von Thom. Rakev se zesnulým knížetem Bedřichem, jež byla ozdobena generálským kloboukem, šavlí a dvěma věnci, nesli poddůstojníci. Za rakví kráčeli sluhové pohřební služby, kteří nesli na sametových polštářích knížecí korunu a řádové dekorace, následováni obrněným jezdcem ve zbroji. Teprve za touto smuteční výzdobou se ubírali nejbližší příbuzní a představitelé vysoké šlechty.⁸⁸

Působivou vzpomínkou na lesk vojenského pohřbu je deníkový zápis princezny Valerie Windisch-Graetzové, ve kterém vyznává své pocity z posledního rozloučení s manželem Ludwigem Windisch-Graetzem. Podává nám daleko více než jen naznačenou podobu smutečního konduktu zesnulého chotě. Sděluje deníku své vlastní pocity, otupělost a bezmoc, kterou prožívala, když kráčela za rakví svého manžela: „Ich ging wie im Traum herunter über die Treppe dem Sarg nach, sah das schwarze Lieblingspferd mit dem Ritter, dem imposanten Trauerzug, das Läuten aller Glocken, keine Träne floss aus meinen Augen - stumpf starrte ich alle Leute an, der soldatische Glanz, das Gepränge dieses endlosen Trauerzuges, der sich dann aus der Kirche durch die Strassen Wiens in Bewegung setzte - dann das Nachhaus kommen, das leere Heim, wo sich alles um ihn gedreht, die Seele des Hauses.“⁸⁹

Veřejné projevy bolesti nebylo ve šlechtické společnosti uznávaným zvykem. Také proto se bolest nad ztrátou milovaného člověka koncentrovala na stránkách věrného posluchače - osobního deníku. Období smutku a pravidla s ním spjatá však hrálo ve šlechtickém prostředí velmi významnou roli. Bylo pomezí částí pohřebního rituálu a utvářelo závaznou podobu komunikace šlechty s okolím po pohřbu. Dodržování smutku mělo svá jasná pravidla a vztahovalo se také na všechny zaměstnance a služebnictvo. Veškeré písemnosti měly být po dobu šesti měsíců pečetěny černým voskem.⁹⁰

Kníže Jan Nepomuk vydal po smrti svého otce Adolfa Josefa instrukce k zachování smutku 13. listopadu 1914 a nařizoval v nich všem svým zaměstnancům nosit ve všedních dnech smuteční roušku na klobouku, lesnímu personálu ještě smuteční roušku na rameni svátečního oblečení. Smutek měl být dodržován po dobu jednoho roku, nejméně do 5. října roku 1915. Lesní úřednictvo mělo ještě po do-

---

⁸⁸ Srov. Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, s. 98-104.

⁸⁹ „Šla jsem jako ve snu dolů po schodech za rakví, viděla jeho oblíbeného koně s rytířem, velkolepý smuteční průvod, vyzvánění všech zvonů, neuronila jsem jedinou slzu - otupěle jsem zírala na veškerý lid, vojenský lesk, nádheru toho nekonečného pohřebního průvodu, který se poté z kostela dal do pohybu vídeňskými ulicemi - potom návrat domů, prázdný dům, kde se vše otáčelo kolem něho, duše domu.“ (přeložil V. G.) Citováno podle H. STEKL - M. WAKOUNIG, *Windisch-Graetz*, s. 251.

⁹⁰ Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, s. 100.

bu půl roku, nejméně do konce března 1915, nosit smuteční rouškou zakrytý jílec loveckého tesáku.⁹¹

Smrt šlechtice v devatenáctém a na počátku dvacátého věku byla záležitostí intimní i veřejnou. Tak jak starožitná šlechta lpěla svým životním stylem na tradičních hodnotách, které vyznávala a upevňovala po celá staletí, se stejnou pečetí také umírala. Smrt ve šlechtickém prostředí působila bolest a smutek pozůstalých. Poslední okamžiky života šlechtice či šlechtičny patřily stále více těm nejbližším v intimním prostoru rodového sídla. Tato soukromá část rozloučení s blízkým člověkem pokračovala aktem veřejným. Vyvrcholením veřejné části pohřbu se stal smuteční průvod, jehož nádhera a lesk měly prezentovat význam a historii celé rodiny, její působení a pozici ve společnosti. Šlechtické pohřby této doby se svou propracovaností a velkolepostí jasně hlásily ke starším historickým obdobím. Šlechtické rody na nich zřetelně demonstrovaly svou úctu k předkům, rodinné tradici, starému světu, jehož byly nositeli a nedílnou součástí. Smrt a pohřeb šlechtice na prahu moderní byly fenoménem posvátna, které vstupovalo do stále více profánního světa. Posvátný rozměr umírání šlechtice si uvědomovali již jeho současníci: „Včera zapadla těžká vrata za památnou hrobkou knížat Schwarzenbergů na Orlíku. Zapadla jako tvrdá pečeť se znakem neochvějného a tradičního rytířství, kterému zůstal zemřelý kníže věren přes vzbouřené vlny dneška, nad nimiž dovedl státi vzpřímený, s jasným pohledem a klidnou tváří.“⁹²

Václav Grubhoffer

---

⁹¹ SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IC 8Falfa2a/34, instrukce k dodržování smutku za Adolfa Josefa.

⁹² Citováno podle Týden světem, 10. 10. 1913.

Josef Šusta, Jaroslav Werstadt a Historický klub

Poznámky nejen výroční

Prošel-li Historický klub rokem 2005, neměla by být opomenuta výročí, která se k němu váží. Hned několik kulatých i půlkulatých vzpomínek se pojí ke dvěma sice rozdílným, ale významným osobnostem Historického klubu i české historiografie. Generačně i s ohledem na historické myšlení zaujmají Josef Šusta (1874-1945) a Jaroslav Werstadt (1885-1970) v dějinách československé historiografie často odlišné pozice. Avšak právě Historický klub je v mnohém sblížoval, byť se jednalo především o Werstadtovu starost o Šustův odkaz po roce 1945.¹ K rekonstrukci hned několika jubileí přispívá vedle pozůstalostí jiných činovníků Historického klubu,² zvláště fond J. Werstadta v Archivu AV ČR (dále A AV ČR), který pro badatele vzorně připravila Jaroslava Hoffmannová v roce 2003.³ I při doposud nezpracovaných písemnostech samotného klubu (taktéž A AV ČR) je patrné, že Werstadtův fond představuje jednu z nejzásadnějších pramenných základů pro klubovní historii v překotných letech 1945-1970.

Josef Šusta spolupracoval s Historickým klubem od 90. let 19. století. Od prvního ročníku přispíval do Českého časopisu historického (dále ČČH), vydávaného právě klubem. Účastnil se jeho rozmanitých akcí a jak rostl Šustův význam v českém dějepisectví, zvyšovala se jeho prestiž mezi členy tohoto původně studentského spolku. J. Šusta v Historickém klubu nedosáhl věhlasu a respektu členské základny jako Josef Pekař, zcela jistě ne za kolegova života. Nicméně náležel k postavám nejváženějším. V roce pětistého výročí Jana Žižky předsedal např. porotě, jenž se měla zabývat nejlepší knihou o husitském vojevůdci⁴ a v klubu poměrně často přednášel.

Zdaleka nejpodstatnější se ovšem jeví spojení Historického klubu a Josefa Šusty v publikačním ohledu. Pomineme-li první vydání *Dějin nového věku (Všeobecného dějepisu pro vyšší školy obchodní)* z roku 1905, o něž se postarala Československá obchodní akademie - ústav na němž J. Šusta na počátku 20. století působil, pak se takřka monopolním vydavatelem jeho středoškolských učebnic stal Historický klub. Mezi lety 1912-1938 vydal Historický klub patnáctkrát různé verze

---

¹ K tomu Jiří LACH, *Jaroslav Werstadt: strážce Šustova odkazu v letech 1945-1970*. In: Andros probabilis. Sborník prací přátel a spolupracovníků Prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc. k jeho 70. narozeninám, Brno - Olomouc, Matice moravská - Univerzita Palackého 2005, s. 567-584.

² Např. Josefa Klika.

³ Srov. Hana KÁBOVÁ, *Jaroslava Hoffmannová, Osobní fond Jaroslav Werstadt. Inventář*. Zpravodaj Historického klubu, 14, 2003, č. 1, s. 73-75.

⁴ Archiv Akademie věd České republiky v Praze (dále A AV ČR), fond Historický klub - neuspořádáno (HK), kart. 60, knihy (2), Protokoly o schůzích, 1910-1941, Vypsání ceny na nejlepší cenu o Janu Žižkovi, 11. října 1923.

učebnice Bidlo - Hýbl - Šusta, respektive Bidlo - Dobiáš - Šusta.⁵ V roce 1926 navíc vyšly dva díly v maďarském překladu. Ty sice vydalo Profesorské nakladatelství a knihkupectví, avšak klub plnil roli zprostředkovatele. Historický klub dodával knihy pro většinu typů středních škol a úzkostlivě dbal na dostatek zásob. Náklad přesahoval i 10 000 kusů, což i v tehdejší Československu znamenalo nebývale mnoho. Přestože srovnání učebnic s publikacemi jiného typu není zcela přesné, uveďme že Laichterovy *České dějiny* a melantrišské *Dějiny lidstva* měly před druhou světovou válkou náklad 3 000.⁶ Jména dvou profesorů všeobecných dějin tak díky klubu znal doslova každý středoškolský student.

Pro autory měl celý podnik rovněž nezanedbatelný finanční dopad. Tak např. za 2. díl *Dějin středního a nového věku do roku 1648* byl Historický klub v roce 1923 ochoten Jaroslavu Bidlovi a J. Šustovi dohromady vyplatit 15 045 korun.⁷ Šustovy meziválečné knižní honoráře v klubu se pohybovaly mezi 15 a 18 % a v podstatě stanovily jeho cenu na trhu. Deset let nato takřka šedesátiletý profesor neváhal odmítnout autorský podíl na *Českých dějinách*, když mu Jan Laichter nabízel 10 % s argumentem, že mu právě klub dává více.⁸ Necelý měsíc předtím totiž Historický klub přiznal J. Šustovi 18 % honorář za první vydání *Dějepisectví* a vážený nakladatel musel přidat.⁹ Rovněž pro klub bylo vydávání učebnic vysoce profitní záležitostí. Vztah mezi vydávanými autory a Historickým klubem nelze redukovat na finanční rovinu. Členové klubu, stejně jako odběratelé publikací¹⁰ v první řadě ctili vědecké a lidské kvality svých nejvýznačnějších představitelů. Zároveň však není pochyb, že rozmanitá činnost klubu byla umožněna dobrým hospodařením. Podíl Bidlových a Šustových učebnic byl přímo zásadní. Když 11. března

---

⁵ 1912, 1913, 1921 (2x), 1933, 1934, 1935 (2x), 1936 (2x), 1937 (3x), 1938 (2x).

⁶ Národní archiv v Praze (dále jen NA), fond J. Šusta, kart. 18, inv. č. 17, Instituce L, Jan Laichter, nedatovaná 1. verze smlouvy. Z jiných pramenů vyplývá, že pochází z doby těsně před 4. srpnem 1933. Smlouva s Melantrichem z 20. června 1934 viz: Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, depozitář Staré Hrady (dále jen LA PNP), fond Melantrich, nezpracováno, složka J. Šusta. Nová smlouva z 15. dubna 1937 viz: NA, fond J. Šusta, kart. 1, inv. č. 5, Osobní doklady, služební platy, autorské honoráře, 1909-1939, 1925-1942. Všude je uvedeno vydání 3000 kusů. Poslední dva svazky (II. 3-4) Šustových dějin po válce již vyšly nákladem 5 000, ale to panovaly odlišné podmínky.

⁷ A AV ČR, fond HK, kart. 60, knihy (2), Protokoly o schůzích, VII. schůze výborová konaná dne 19. 8. 1923.

⁸ LA PNP, fond J. Laichter, nezpracováno, korespondence, J. Šusta J. Laichterovi 4. srpna 1933.

⁹ NA, fond J. Šusta, kart. 1, inv. č. 5, Osobní doklady, Služební platy, autorské honoráře, 1909-1939, 1925-1942. Ve smlouvě z 18. srpna 1933 J. Laichter navýšil odměnu z 300 na 400 Kč za arch. Tamtéž smlouva s HK na *Dějepisectví* z června 1933.

¹⁰ Pochopitelně nemáme na mysli studenty, kteří nemuseli nutně zastupovat dobrovolné odběratele, ale zainteresované čtenáře a instituce.

1924 pokladník představil účetní bilanci, podíl učebnic z pera dvou předních Gollových žáků na celkových příjmech ve výši 423 592 Kč činil 39 %.¹¹

Nákladem Historického klubu vyšly nejen Šustovy středoškolské učebnice. Je třeba zmínit jeho *Dějepisectví*,¹² jemuž se dostalo pozornosti i v zahraničních periodících jako je *American Historical Review* či *L'Europa Orientale*, a po druhé světové válce to byla jedna z prvních klubovních reedicí.¹³ Šedesátku zasloužilého člena pak Historický klub připomněl dvousvazkovým souborem jeho dřívějších prací.¹⁴

V období pozdního starostenství Josefa Pekaře Historický klub stále více odstupoval od své někdejší studentské podoby. Zejména se zmenšil poměr studentů v jedenáctičlenném výboru z 6 na 5.¹⁵ Když tedy nastalo období Šustovy správy klubu, vedl již zcela etablovanou profesní organizaci.

Okolnosti změny v čele organizace jsou známy, ale citujme z klubovního protokolu z 22. června 1937: „[Výbor] *radostně přijímá zprávu, že starostenství klubu* [podtrženo v originále, pozn. autora] *je ochoten přijmouti prof. dr. J. Šusta, kandidát nejvhodnější, jehož si přál i zesnulý prof. Pekař.*“¹⁶ Pro J. Šustu začala nelehká etapa. V prvních dvou letech se střetával s rozrostlou pracovní náplní. S prací v klubu kombinoval redakci *Dějiny lidstva*: v roce 1937 obtížně editoval pozůstalostní Bidlův text pro 3. svazek a díky autorské neukázněnosti se lopotil s 5. svazkem v roce 1938.¹⁷ Jako předseda Československé společnosti historické připravoval I. sjezd v roce 1937 a nelze zapomínat ani na práci v ČČH, Laichterovy *České dějiny* a universitní povinnosti.

Nešlo však jen o pracovní zápal, jenž přinášel трудности dne. Jako přítel se loučil s Josefem Pekařem.¹⁸ Již v roli starosty Historického klubu vyprovodil proslovem na poslední cestě Jaroslava Bidla. Vztah těchto dvou dějepisců byl dlouhodobě spíše rezervovaný a spolupráce, zvláště ke konci Bidlova života na *Dějínách*

---

¹¹ A AV ČR, fond HK, kart. 60, knihy (2), Protokoly o schůzích, *III. schůze výborová konaná dne 11. března 1924.*

¹² *Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a v době nové*, Praha 1933.

¹³ A AV ČR, fond HK, kart. 9, složka *J. Šusta, Dějepisectví.*

¹⁴ *Úvahy a drobné spisy historické I.-II.*, Praha 1934.

¹⁵ A AV ČR, fond HK, kart. 60, knihy (2), Protokoly o schůzích, *Zápis řádné valné hromady, konané dne 14. března 1933.* Jednalo se o návrh Jana Krofty (nikoliv Kamila), zdůvodněný poměrem členské základny. V HK bylo tehdy cca 100 studentů a 600 nestudentů.

¹⁶ Tamtéž, *IV. schůze výborová, konala se 22. června 1937.*

¹⁷ Srov. J. LACH, *Josef Šusta a Dějiny lidstva*, Olomouc 2001.

¹⁸ Proslov na tryzně za J. Pekařem je písemně zachycen dvakrát. Ilustrativnější je knižní vydání s dvěma dřevoryty Pekařova rodáka Karla Vika a doslovem Josefa Klika o J. Šustovi. Josef ŠUSTA, *Josef Pekař. Vědecký a lidský profil*, Praha 1947.

lidstva, někdy vázla.¹⁹ Avšak J. Šusta přeci jen J. Bidla respektoval jako kolegu a jeho život zhodnotil kladně.²⁰ Odchod nejbližších přátel a kolegů připomínal i autorovi *Ciziny*, že jeho životní pouť směřuje ke své závěrečné fázi: „*Smrt Žakavcova byla pro mne závěrečným úderem roku, který přinesl ztrátu Pekaře, Tilleho, Bidla. Člověk se cítí stále více ostrovem, který vlny času zužují...*“, napsal Karlu Stloukalovi,²¹ aniž mohl odhadnout bouři, kterou zanedlouho rozpoutal německý diktátor.

Klub reprezentoval další vartu, na níž musel J. Šusta bránit českou vědu v letech okupace, poněvadž vedle funkce starosty byl stále členem profesorského sboru Univerzity Karlovy a především prezident akademie (ČAVU). S uzavřením vysokých škol 17. listopadu 1939²² nastaly velmi trudné chvíle pro Historický klub. Veškeré jeho písemnosti, knihovna i klubu svěřená pozůstalost J. Pekaře, byly náhle nedostupné, protože klub po léta užíval fakultních prostor. Až na konci ledna následujícího roku mohli profesori na fakultu pro své věci. Při té příležitosti J. Šusta vyjednal možnost vystěhování materiálů Historického klubu a v tomto smyslu žádal J. Klika, aby věc, která nesnesla odkladu, zorganizoval.²³ Jihočeský rodák a dlouholetý středoškolský profesor J. Klik opět osvědčil platné služby. Díky velkorysosti Bedřicha Jenšovského, ředitele Archivu země české a tehdy rovněž místostarosty Historického klubu, našly písemnosti - rozházené nacisty během listopadové razie - azyl v jeho instituci.²⁴

V roce 1940 Historický klub zaznamenal nejen majetkové újmy, lidské osudy byly ještě trýznivější. Již v listopadu předešlého roku padl na ruzyňském popravišti syn někdejšího senátora Josef Matoušek. J. Matoušek, jedna z nadějí českého dějepiscectví, zahynul čtyři roky poté, co se díky Šustovu příznivému posudku habilitoval pro obor novějších obecných dějin.²⁵ Od popravy neuchránila talentovaného dějepisce ani vedoucí funkce v Českém svazu pro spolupráci s Němci.²⁶

---

¹⁹ A AV ČR, fond Jaroslav Bidlo, kart. 7, inv. č. 642, urgence J. Šusty o rukopis pro *Dějiny lidstva* z 5. března 1937.

²⁰ NA, fond J. Šusta, kart. 36, inv. 149, rukopis smuteční řeči o J. Bidlovi.

²¹ Archiv Národního muzea v Praze (dále jen ANM), fond Karel Stloukal, kart. 18, inv. č. 971, korespondence, J. Šusta K. Stloukalovi 24. ledna 1938.

²² Srov. Tomáš PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, Praha 1997.

²³ ANM, fond J. Klik, kart. 9, inv. č. 702, J. Šusta J. Klikovi 21. ledna 1940.

²⁴ LA PNP, Praha, fond Zdeněk Kalista, korespondence HK, *Dopis Historického klubu*, září 1945 (dále jen *Dopis HK*). Dopis patrně obdrželi všichni členové HK.

²⁵ Archiv Univerzity Karlovy v Praze (dále jen AUK), fond Filosofická fakulta, kart. 41, inv. č. 478, osobní spis Josef Matoušek. J. Šusta byl hlavní referent a předseda komise, v níž zasedali také Gustav Friedrich a Jaroslav Bidlo.

²⁶ Spolu s J. Šustou byl ve vedení této organizace. T. PASÁK, *c. d.*, s. 102. Není přitom pochyb, že po válce by jej členství v této organizaci stálo nařčení z kolaborace.

Jiného člena Historického klubu a badatele z nejvýznamnějších, Bedřicha Mendla, stihla mnohaměsíční agonie. Rodáka z Břežan u Českého Brodu podporoval J. Šusta ve 20. a 30. letech snad nejvehementněji.²⁷ Jeho podpora přesáhla i Mnichov a 15. března 1939, kdy usiloval o arizaci tohoto vůbec prvního profesora hospodářských a sociálních dějin v někdejší Československu.²⁸ Rasová persekuce se B. Mendlovi nevyhnula ani v Historickém klubu. Jako v jiných veřejných institucích nevyhovoval vládnímu nařízení o postavení Židů a tak z klubu raději vystoupil.²⁹ Že sebevraždu vykonal až v září 1940 bylo patrně dáno starostí o rodinu,³⁰ přestože jeho listy hrstce věrných kolegů přetékaly oprávněnou skepsí a odhodlání zemřít naznačovaly již řadu měsíců předtím. Rok 1940 se tedy stal rokem lidské i organizační destrukce Historického klubu, kterou v následujícím období prohloubilo zatčení Bedřicha Jenšovského, jenž jako šéf zemského archivu usiloval, aby i v provizoriu klub těžká léta přečkal.³¹ Utužení cenzury a zejména příchod blondatého šermíře na post zastupujícího říšského protektora v předvečer svatého Václava 1941 znamenal útlum činnosti do konce války.

Vedle seznamu mrtvých stojí mnohem rozsáhlejší řada badatelů deportovaných do represivních zařízení v protektorátu i v říši. Po 17. listopadu se jen v koncentračním táboře Sachsenhausen ocitlo přes tisíc studentů Univerzity Karlovy a je docela dobře možné, že mezi nimi figurovali členové studentského odboru Historického klubu.³² Osud letitého "koncentráčníka" potkal rovněž Jaroslava Werstadta, jehož dráha nacistického vězně začala 1. září 1939³³ a skončila až 19. května 1945 ranním odjezdem z Buchenwaldu.³⁴

---

²⁷ Jak je patrné z AUK, fond Filosofická fakulta, kart. 41, inv. č. 482, osobní spis Bedřich Mendl. Srov. J. LACH, *Josef Šusta a Dějiny lidstva*, s. 119-125; *Velké osobnosti filozofické fakulty Univerzity Karlovy 7: Bedřich Mendl*. Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica, 4, Praha 1997.

²⁸ A AV ČR, fond B. Mendl, kart. 5, inv. č. 329, nedatovaný opis Šustova doporučení Mendlovy arizace.

²⁹ A AV ČR, fond HK, kart. 60, knihy (2), Protokoly o schůzích, *Výborová schůze 17. V. 1940*.

³⁰ Jeho žena Eleonora snad měla vycestovat i s dětmi do Argentiny. LA PNP, fond Arne Novák, korespondence, nedatovaný dopis B. Mendla A. Novákovi (pravděpodobně z velikonocního období r. 1939).

³¹ B. Jenšovský zahynul v roce 1942 v Osvětimi.

³² *Dějiny Univerzity Karlovy IV. 1918-1990*, Praha 1998, s. 55. Jan Havránek uvádí číslo 1095.

³³ A AV ČR, fond J. Werstadt, kart. 1, inv. č. 49, Diář 1939-1945. V pátek 1. září byl J. Werstadt odvezen na Pankrác, 9. září byl převezen do Dachau a v úterý 25. září 1939 do Buchenwaldu.

³⁴ A AV ČR, fond Jaroslav Werstadt, kart. 2, inv. č. 50 „*Deníkové zápisky buchenwaldské z doby od 1. dubna do 19. května 1945. Přepsáno z originálu v dubnu 1945*“. Část deníků

Jedenáctý den po osvobození měl již Josef Šusta nepochybně jasno o ukončení života.³⁵ Přes některé pomluky v tisku byla většina československé kulturní a vědecké obce Šustovým gestem překvapena i dojata. Historický klub chápal odchod starosty jako nepřímou ztrátu válečných let.³⁶ O osud pozůstalých, zvláště manželky, se zajímala řada významných lidí té doby počínaje Františkem Laichtrem a konče první dámou republiky.³⁷

Odrazem k nové činnosti Historického klubu se stala první poválečná valná hromada 8. listopadu 1945. Její vyznění zcela odráží dvě publikované přednášky Františka Kutnara a tehdy nově zvoleného starosty Jaroslava Werstadta pod titulem *Odkaz a úkol*.³⁸ Druhý jmenovaný hovořil o tom, že se česká historiografie posledních desetiletí pohybovala mezi dvěma tendencemi: tradicí a revolucí a za nejvýznamnější reprezentanty prvé označil J. Pekaře s J. Šustou.³⁹ Druhý směr přířknul plzeňský rodák mladší generaci. Sám řečník ovšem zrelativizoval věk jako dělícítko, když ke skupině, jež se hlásila k revoluční tendenci v chápání doby i dějepisce, přiřadil Kamila Kroftu. První měsíce a léta po válce se však měly stát především érou obnovy klubu se zřetelným připomenutím zakladatelských hodnot.

Nejpodstatnějším úkolem dne se stala volba nového vedení. Váleční funkcionáři, chtěli okamžitě po květnovém osvobození svolat shromáždění, jež by zvolilo nové představitele. To však blokoval J. Šusta, „...*jenž patrně již tehdy byl rozhodnut odejít ze světa a nechtěl přijímati znovu funkci, o jejíž podržení by jej valná*

---

přináší Jiří LACH (ed.), *Zápisky buchenwaldské. Svědectví Jaroslava Werstadta z let 1939 až 1945*. Listy, 34, 2004, č. 5, s. 59-66.

³⁵ K Šustově sebevraždě srov. Josef BLÜML, *Smrt Josefa Šusty před padesáti lety*. In: Jihočeský sborník historický, 69, 1995, s. 168-175; Jiří LACH (ed.), *Poslední dopis Josefa Šusty*. Historický obzor, 11, 2000, č. 3-4, s. 82-84. Zajímavé je, že Šustova rodina smrt prezentovala jako důsledek těžké srdeční choroby. ANM, fond Karel Stloukal, kart. 18, inv. č. 971, rodinné parte J. Šusty.

³⁶ LA PNP, Praha, fond Zd. Kalista, korespondence HK, *Dopis HK*, s. 1.

³⁷ LA PNP, fond Jaromír Doležal (Pojezdny), dopis Hany Benešové z 3. srpna 1945. V dopise se píše: „...*Vážený pane doktore, Děkuji Vám laskavé upozornění na zdravotní stav paní Šustové. Dotazovala jsem se ihned na klinice a jsem ráda, že se jí daří lépe. Žádala jsem Kancelář presidenta republiky, aby udělal dotaz na ministerstvu dopravy ve věci p. inž. Vrby [zeť J. Šusty, pozn. autora]. Byla bych ráda, kdyby se podařilo získati sebemenší úlevu, která by znamenala zmírnění starostí pro paní profesorovou Šustovou. Myslím s upřímnou bolestí na utrpení, které tak těžce dolehlo na rodinu profesora Šusty, vzácného historika a učence, který se se svým dílem trvale vepsal do našich dějin a přeji si, aby aspoň obtíže, kterými nyní rodina prochází, byly co nejdříve upraveny...*“

³⁸ Vydal Historický klub v roce 1946.

³⁹ Tamtéž, s. 28.

*hromada zcela jistě byla požádala.*⁴⁰ Nejprísrnější morální a vědecká měřítko pro post starosty splňoval Kamil Krofta. Avšak také někdejší ministr zahraničí se přičlenil k těm, kdož sice vyšli ze stínu antikrista - řečeno jazykem Kalistových pamětí, aby však zanedlouho v sanatoriu ve Vráži podlehl důsledkům věznění.⁴¹

Starostenský post nakonec zaujal J. Werstadt, což vede některé autory k názoru, že tím Historický klub reflektoval nejen nové úkoly po osvobození, ale „*i jisté zlevicovění české společnosti.*“⁴² Někdejší buchenwaldský vězeň nepochybně reprezentoval jiný pohled na politiku, než Josef Pekař, ale vedle ideových důvodů je nutno postavit personální nouzi té doby. Členové Historického klubu z řad univerzitních profesorů a zároveň Pekařovy či Šustovy nejbližší osoby museli uspokojit studenty několika ročníků. Jednalo se především o Karla Stloukala a Václava Chaloupeckého. Některé vhodné osobnosti vylučovalo posléze sice vyvrácené, ale přeci jen existující stigma kolaborace. Program Historického klubu po válce i vztah Jaroslava Werstadta k předchozím starostům není však natolik diskontinuitní, jak by mohly napovídat prvorepublikové politické názory J. Pekaře, J. Šusty a J. Werstadta, především na pozadí jejich vztahu k T. G. Masarykovi.

Jaroslav Werstadt reprezentoval hradního dějepisce a zejména spolu s Josefem Borovičkou pro prezidenta osvoboditele dlouho a systematicky pracoval. Zároveň se však snažil na velkého Masarykova antipoda J. Pekaře dívat spravedlivě. Srovnáním jeho koncepcí národní minulosti s autorem *České otázky* dovedl již v roce 1937 následující: „*Stojí však tyto myšlenky⁴³ vskutku proti sobě? V smyslu národně ethickém a ethiko-politickém - na němž při tom životně záleží nejvíce - není tu bohudík protivenství a odporu mezi oběma ideály a idejemi.*“⁴⁴ J. Pekaře nepřipomínal jen v panegyrických časech po smrti daliměřického rodáka, ale i po válce, když jeho jméno nebylo příliš populární.⁴⁵ Nezbyvá než souhlasit s Josefem Hanzalem, jenž o J. Werstadtovi v čele klubu pravil: „*Přestože patřil k zásadním stou-*

---

⁴⁰ Ze zápisu valné schůze 8. listopadu 1945. Zde citováno podle Bohumil JIROUŠEK, *Historický klub v letech 1945-1955*. In: *Věda v Československu 1945-1953*, Praha 1999, s. 418.

⁴¹ Kamil Krofta zemřel 16. srpna 1945 a státní pohřeb mu byl vypraven 24. srpna. Viz parte, které se nachází v pozůstalostech řady Kroftových spolupracovníků. Např. LA PNP, fond Josef Borovička, korespondence nezařazená.

⁴² B. JIROUŠEK, *Historický klub v letech 1945-1955*, s. 419. B. Jiroušek zde odkazuje na dobový text Miloslava Volfa, jenž interpretuje Werstadtovu volbu jako důkaz organizační a ideové změny.

⁴³ Pekařův a Masarykův smysl a odkaz českých dějin chápány jako humanitní myšlenka.

⁴⁴ *Rozhled po filosofii českých dějin*. In: J. WERSTADT, *Odkazy dějin a dějepisců*, Praha 1948, s. 39.

⁴⁵ Patrně nejpodstatnější je *Pekařův myšlenkový odkaz po deseti letech* na druhém sjezdu. Nástin viz: Antonín KOSTLÁN (ed.), *Druhý sjezd československých historiků (5.-11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepiscetví v letech 1935-1948*. Praha 1993, s. 268-271.

*pencům Masarykovým, dbal, aby se nezapomínalo na Josefa Pekaře a Josefa Šustu.*⁴⁶

Historický klub pod jeho vedením tak začal činit právě před šedesáti lety. Nejprve přihlášením k předchůdcům, což ukázalo udělení posmrtného čestného členství J. Šustovi.⁴⁷ Prvek návaznosti lze vyzorovat nejen v rovině personální. V letech relativní svobody, do komunistického puče, nabíral rovněž program organizace předválečných rysů. Konaly se přednášky a exkurze, došlo k obnovení vydávání ČČH, připravovalo se pokračování *Bibliografie české historie* pro léta 1937-1941, která s velkými obtížemi vyšla až po únoru, a vydávaly se dotisky učebnic.⁴⁸ Mezi učebními texty nefigurovaly toliko předválečné reprinty jako např. Šustovo *Dějepisectví*, jež měly přispět k uspokojení několika generací studentů, ale klub usiloval také o nové tituly. K nejcennějším náleží pokračování přehledů dějepisectví z dílny Josefa Macůrka a Josefa Dobiáše.⁴⁹

Jednou z nejvýraznějších a zároveň z posledních veřejných akcí Historický klub se stal druhý sjezd československých historiků v říjnu 1947. Vedle organizační a obsahové přípravy šestidenního rokování⁵⁰ členové klubu udávali tón sjezdu. I na tomto grémiu se však, podobně jako ve společnosti, mísil duch nedávno nabyté svobody s nově nastupujícím dogmatismem.⁵¹

V následujícím roce klub sice ještě stihl poctit svého starostu sbírkou jeho starších textů,⁵² ale jinak únorový převrat zahájil likvidaci klubu jako instituce i jednotlivých členů. Řada vynikajících dějepisců velice rychle opouštěla svá místa na univerzitách. Již v březnu 1948 se akční výbor postaral o bleskový odchod Zdeňka Kalisty z fakulty⁵³ a do konce roku komunistický režim poslal do výslužby

---

⁴⁶ Josef HANZAL, *František Kutnar a Historický klub*. In: *Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisectví na formování obrazu české minulosti*, Semily 1998, s. 231.

⁴⁷ NA, fond J. Šusta, kart. 1, inv. č. 4, ocenění a diplomy. Stalo se tak na valné hromadě 8. listopadu 1945.

⁴⁸ A AV ČR, fond J. Werstadt, kart. 33, inv. č. 1536, *Činnost Historického klubu*.

⁴⁹ J. MACŮREK, *Dějepisectví evropského východu*, Praha 1946; J. DOBIÁŠ, *Dějepisectví starověku*, Praha 1948.

⁵⁰ A AV ČR, fond J. Werstadt, kart. 23, inv. č. 1268, *Dozpěv starosty Historického klubu z let 1945-1964* (dále jen *Dozpěv*), s. 1. J. Werstadt předsedal programové komisi a jednatel HK J. Klik byl v čele organizační komise.

⁵¹ Ke sjezdu více A. KOSTLÁN (ed.), *Druhý sjezd československých historiků (5.-11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepisectví v letech 1935-1948*, Praha 1993.

⁵² J. WERSTADT, *Odkazy dějin a dějepisců*.

⁵³ AUK, fond Filozofická fakulta, kart. 30, inv. č. 358, osobní spis Zdeněk Kalista. Již 4. března 1948 obdržel Z. Kalista od děkana fakulty následující přípis: „Z rozhodnutí zmocněnce Akčního výboru NF ministerstva školství a osvěty pro vysoké školy Vám sděluji, že jste s okamžitou platností až do dalšího opatření zproštěn výkonu všech funkcí na zdejší fakultě.“ Následujícího dne jej pak ministr školství Zd. Nejedlý zbavil docentury.

také Jaroslava Werstadta.⁵⁴ Přitom ještě předchozího léta se starosta klubu dočkal povýšení na místo vládního rady,⁵⁵ ale jeho spojení s demokratickým světem Masarykovy první republiky i frenetické úsilí vrátit poválečné Československo do stejných kolejí neslibovalo citlivý přístup ze strany stalinizujícího se státu.

Souběžně s profesní likvidací členů klubu nastával úpadek samotné organizace. Předně se s nebyvalou intenzitou přihlásila finanční krize. Přitom to byla právě stabilní hospodářská základna, která v desetiletích před 15. březnem 1939 vytvořila z Historického klubu tak významné sdružení. Klíčem k dřívější ekonomické prosperitě klubu byla vydavatelská činnost, především produkce učebnic. Tento zdroj byl sice ohrožen již v tříletí 1945-1948, ale fatální úder přišel po komunistickém puči a sám Jaroslav Werstadt k tomu po letech poznamenal: „*Rozřešení se oddalovalo a komplikovalo jednak přípravou nových osnov učebních, jednak konkurencí jiných zájemců, osob i institucí, a zejména tendencí k monopolu státního nakladatelství na tomto poli, takže nakonec - zvláště po roce 1948 - celé řešení vyznělo negativně pro Historický klub a podlomilo starý základ jeho finanční, a tím i podnikatelské zdatnosti. To byl první dalekosáhlý krok zpět v klubovním ústupu ze slávy. Další následovaly.*“⁵⁶ Postupně byla devalvována další aktiva klubu i díky tomu, že socialistická ekonomika neznala a postupně likvidovala takové záležitosti jako jsou např. cenné papíry, které se klub snažil marně prodat v ještě v roce 1950.⁵⁷

Starosta označoval za nejhorší etapu pětiletí 1949-1954, kdy soustředěný politický, hospodářský a institucionální tlak přivedl klub na samotnou hranici zániku. Tzv. lidově-demokratický systém znemožnil svébytnou existenci organizací podobných Historickému klubu spolkovým zákonem, který platil od roku 1951. Hospodářskou reglementaci minulých let zničujícím způsobem završila měnová reforma v roce úmrtí sovětského diktátora. Klub přitom přišel o celkové jmění ve výši 479 000 korun.⁵⁸ Kritickou situaci však nenavozovaly jen právně-ekonomické zásahy státu. Útoky přicházely ze samotné historické komunity už nedlouho po převratu a de facto lemují celou poválečnou etapu klubu až do jeho zániku na přelomu 70. a 80. let. Prvním zásahem bylo postavení klubu pod kontrolu Akčního výboru Československé společnosti historické, jíž před třinácti lety, v roce 1935, spoluzakládal a jako první vedl Josef Šusta.⁵⁹ Když pak na prahu 50. let vznikla ČSAV, objevila se koncepce jednotné a hlavně jediné organizace československých historiků. Histo-

---

⁵⁴ A AV ČR, fond J. Werstadt, kart. 1, inv. č. 15, písemnosti k přeložení do výslužby.

⁵⁵ Tamtéž, sdělení Ministerstva školství ze 7. srpna 1947 o jmenování vládním radou archivní a knihovní služby a souvisejícími platovými úpravami.

⁵⁶ A AV ČR, fond J. Werstadt, kart. 23, inv. č. 1268, *Dozpěv*, s. 2.

⁵⁷ A AV ČR, fond J. Werstadt, kart. 33, inv. č. 1536, dopis jednatele HK Jana Klepla z 28. března 1950 se sdělením, že se prozatím nepodařilo prodat cenné papíry.

⁵⁸ A AV ČR, fond J. Werstadt, kart. 23, inv. č. 1268, *Dozpěv*, s. 4.

⁵⁹ Tamtéž, s. 2.

rický klub očekával, že takovýto počín povede k jeho konečnému zániku. Společnost nakonec vznikla až v roce 1957 a byla ochotna tolerovat přednáškovou činnost klubu. Již zmiňovaná legislativní reglementace v 50. letech zbavila klub možnosti vydávat vlastní publikace, což se asi nejbolestněji projevilo v zastavení vydávání ČČH. A dostavily se i další útoky. Historický ústav nově vzniklé ČSAV projevil výrazný zájem o cennou knihovnu Historického klubu a dokonce ji dočasně v roce 1953 zabavil. Toto uchvácení se ještě podařilo zvrátit, nicméně rok na to Státní ústřední archiv klubu nařídil bibliotéku vystěhovat ze svých prostor⁶⁰ a klub měl co dělat, aby i s intervencí svého čestného člena Zdeňka Nejedlého⁶¹ aspoň vymohl volné užívání knižního fondu, přestěhovaného do HÚ ČSAV.⁶²

S rokem 1955 je spojena aspoň částečná obnova klubovní činnosti. Objevují se zde opět jména Josefa Šusty a Jaroslava Werstadta. Již na sklonku pro klub tolik neblahého období, které starosta kladl do let 1949-1954, se J. Werstadt ujal péče o Šustův pomník, který odhalil v předvečer 10. výročí úmrtí válečného prezidenta ČAVU. Teprve tehdy si mohl Historický klub důstojně připomenout nedožitě osmdesátiny J. Šusty, jež se pojily k předešlému únoru.⁶³ Ale jen několik týdnů před 20. sjezdem KSSS J. Werstadt ujistil vdovu po J. Šustovi, že mu nezáleží toliko na materiální připomínce jejího manžela: „*Nebude zapomínáno pro kamenný pomník hřbitovní na živý pomník literární nesoucí jméno Šustovo. Půjde zejména o vydání pamětí, pro něž snad také čas pomalu zraje a uzraje. A k tomu pomníku patří i větší a vážnější studie věnované dílu a myšlence velkého historika. Bude-li mně ještě práno trochu času a sil, pokusím se jistě sám o nějakou takovou věc.*“⁶⁴

Před padesáti lety tak J. Werstadt naplno zahájil lidskou i vědeckou rehabilitaci J. Šusty. S ohledem na to, kolik textů někdejšímu prezidentovi ČAVU věnoval, se zdá, že jej považoval za nejvýznačnějšího českého dějepisce 20. století. A to i přesto, že v letech, kdy vytvářel své klubovní přednášky o J. Šustovi, usiloval také o pochopení jiných historiků, zvláště L. K. Hofmana.⁶⁵ Jestliže si mladší generace

---

⁶⁰ Byla tam od války, ještě v době, kdy budovu používal zemský archiv.

⁶¹ A AV ČR, fond Zdeněk Nejedlý, kart. 42, inv. č. 215, dopis J. Werstadta a J. Klepla prezidentovi ČSAV Zd. Nejedlému z 25. října 1954.

⁶² A AV ČR, fond J. Werstadt, kart. 23, inv. č. 1268, *Dozpěv*, s. 4.

⁶³ A AV ČR, fond J. Werstadt, kart. 33, inv. č. 1536, koncept listu prezidiu ČSAV z 10. května 1955. Netitulovaný osmistránkový strojopis přednášky je uložen v A AV ČR, fond J. Werstadt, kart. 22, inv. č. 1247.

⁶⁴ A AV ČR, fond J. Werstadt, kart. 14, inv. č. 715, J. Werstadt L. Šustové 20. prosince 1955 (strojopisný koncept)

⁶⁵ O L. K. Hofmanovi sepsal několik textů. Mimo jiné např. A AV ČR, fond J. Werstadt, kart. 22, inv. č. 1259, *Ladislav Hofman, ztracená naděje českého dějepisce v životě a paměti Arne Nováka (Přednáška v Historickém klubu dne 11. května 1960)*; A AV ČR, fond J. Werstadt, kart. 21, inv. č. 1188, *Vývojová cesta Ladislava Hofmana mezi Renanem a Masarykem*.

českých dějepisců narozených po první světové válce uchovaly aspoň určité povědomí o osobnosti J. Šusty, je to nepochybně díky Werstadtovým lekturám v klubu. Nejhmataelnějším vkladem je však patrně vydání druhého svazku Šustových pamětí,⁶⁶ jež J. Werstadtovi zabralo šest let života. Práce neobsahovala pouze ediční “nádeničinu“, nejsvízelnější byl boj se zbyrokratizovanou a ideologizovanou vědeckou hierarchií komunistického státu.⁶⁷

Nedlouho po ukončení této ediční práce J. Werstadt rezignoval na post starosty Historického klubu. Ani na prahu v osmého desetiletí nepřestal sloužit nepokřivenému výkladu historie. Před čtyřiceti lety tak i nadále připomínal dějepisce, jímž okupace a zejména domácí stalinisté odebrali tribuny, na nichž mohli zveřejňovat své vědecké názory. V roce 1965 šlo především o Jana Slavíka a Josefa Borovičku, kteří oba slavili osmdesátku, k níž se blížil i sám J. Werstadt. Byla připomenuta také jubilea Františka Roubíka a historika umění Václava Viléma Štecha.⁶⁸ Za tím vším i za připomínkami výročí úmrtí J. Šusty a B. Mendla stál stále vitální J. Werstadt. Zvláště cenná je portrétní skica Jana Slavíka, která ve svých odvážných formulacích již zvěstovala příchod roku 1968.⁶⁹ Pražské jaro neznamenovalo jen vzmach nadějí na demokratizaci a jejich následný pád, ale připsalo také osmý křížek k životu J. Werstadta. Necelé dva roky na to, 8. ledna 1970, tento strážce paměti na proskribované či zapomínané osobnosti českého dějepisectví sám odešel. Na prahu normalizace stihl ještě Historický klub uctít svého předního reprezentanta přednáškou Karla Kučery 28. května 1970⁷⁰ a ještě před ní, hned po smrti, klubovním smutečním oznámením, naznačujícím respekt k muži vysoké klenuté postavy, jenž po patnáct let hovořival u hrobu J. Šusty nad šáreckým údolím či při klubovních setkáních v Národním muzeu: V dnes již nezvykle dlouhém textu stojí: „*Na prahu jubilejního roku Pekařova odchází jeden z jeho čelných žáků, jenž nad věrnost ke škole kladl potřebu osobní cesty ku poznání historické pravdy. Účastník pokrokového hnutí a v letech první světové války oddaný pracovník domácí Maffie soustředil svůj badatelský zápal na ideových kořenech naší novodobé státní samostat-*

Patrně se rovněž chystal na rozsáhlejší životopisnou skicu. Srov. A AV ČR, fond J. Werstadt, kart. 18, inv.č. 978, *Historik Ladislav Hofman a jeho kruh* (osnova životopisu).

⁶⁶ K tomu podrobněji J. LACH, *Jaroslav Werstadt: strážce Šustova odkazu v letech 1945-1970*, s. 579 an.

⁶⁷ A AV ČR, fond J. Werstadt, kart. 34, inv. č. 1560, *Těžký porod edice Šustových Vzpomínek II* (poznámky k přípravě edice).

⁶⁸ LA PNP, Praha, fond Zd. Kalista, korespondence Historický klub, Zpráva o činnosti za rok 1965.

⁶⁹ A AV ČR, fond J. Werstadt, kart. 23, inv. č. 1269. *O Janu Slavíkovi - osmdesátníku* (Promluveno v Historickém klubu 20. dubna 1965) 11 stran strojopisu.

⁷⁰ *Jaroslav Werstadt*. In: Karel KUČERA, *Historie & historici*, Praha 1992, s. 149-163. Těž Karel KUČERA, *Na paměť Karla Kučery*, Praha 2002, s. 73-86.

nosti, jež ve shodě s Palackým a Masarykem nalézal v dědictví starších národních tradic; zároveň více než kdo jiný dovedl docenit širší kontexty, které ovlivnily českou otázku. Werstadtovy studie o českém politickém dějepisectví znamenaly mnoho pro rozvoj našich moderních duchovních dějin, stejně jako nebude zapomenuto jeho obětavé práce při shledávání i vydávání dokumentů našeho prvního odboje. Historický klub, do jehož čela byl postaven po návratu z Buchenwaldu a jehož byl přední ozdobou, nezapomene jeho čínorodé energie, s níž řídil jeho osudy...“⁷¹

Jiří Lach

---

⁷¹ LA PNP, Praha, fond Zdeněk Kalista, korespondence Historický klub, parte J. Werstadta z 9. ledna 1970.

III. VÝZNAMNÁ OCENĚNÍ A VÝROČÍ

Čestný doktorát Univerzity Karlovy britskému historikovi Robertu J. W. Evansovi

Je jen málo světových univerzit, které mají tak dávné a zároveň tak významné vztahy k Univerzitě Karlově jako Oxfordská univerzita. Vzájemné styky se vinou od 14. století až do současnosti. Ve středověku byly nejsilněji vyjádřeny vlivem idejí oxfordského profesora Johna Wyclifa na reformní učení Jana Husa, rektora pražské univerzity a předtím děkana artistické čili filozofické fakulty. V nové době pak byly zvýrazněny péčí oxfordské univerzity o české studenty, kteří za nacistické okupace odešli do exilu a měli možnost v bojující Velké Británii dostudovat a v souladu s řádem násilně uzavřené pražské univerzity získat doktorské tituly. Docela nedávno zaujala Univerzita Karlova vedle Oxfordu místo v *Europaeu*, elitním klubu evropských univerzit. Tyto vztahy se dále upevnilly slavnostním aktem dne 1. listopadu 2005, kdy byla ve velké aule Karolina udělena hodnost čestného doktora filozofie jednomu z vynikajících představitelů této vysoké školy - profesorovi Robertu Johnu Westonu Evansovi.

Robert Evans se narodil 7. října 1943 v Leicesteru, v letech 1962-1968 studoval historii a jazyky (němčinu a ruštinu) na Univerzitě v Cambridge, kde také získal doktorát v oboru historie. Již předtím (v letech 1966-1967) vykonal studijní pobyt na Univerzitě Karlově v Praze, kde se na filozofické fakultě stal žákem prof. Josefa Polišenského. Od té doby rozvíjel svůj vřelý vztah k českým zemím a jejich dějinám i k Univerzitě Karlově.

Od roku 1967 působil Robert Evans na Univerzitě v Oxfordu jako vědecký pracovník a zároveň jako docent (od 1969) a profesor (od 1992) dějin středověčné Evropy na Fakultě moderních dějin. Od roku 1997 má vysoce prestižní titul *Regius Professor* pro obor moderní dějiny.

Od počátku vědecké činnosti v šedesátých letech 20. století se R. J. W. Evans soustřeďuje především na dějiny střední Evropy (zejména českých, rakouských a uherských zemí i celé habsburské monarchie), na středoevropské kulturní dějiny (humanismus, reformaci, manýrismus, pražský rudolfínský okruh a barok), na historii vztahů mezi Velkou Británií a střední Evropou, v poslední době pak zvláště na dějiny revolucí a nacionalismu v 19. a 20. století. K této problematice vydal řadu původních monografií - mj. *Rudolf II and his World. A Study in Intellectual History, 1576-1612* (poprvé 1973), dílo, které bylo přeloženo do němčiny, italštiny, japonštiny a konečně roku 1998 i do češtiny; dále *The Wechel Presses. Humanism and Calvinism in Central Europe, 1572-1627* (1975); *The Making of the Habsburg Monarchy, 1550-1700. An Interpretation* (1979), mohutnou syntézu, vzápětí přeloženou do italštiny, němčiny, španělštiny a roku 2003 rovněž češtiny. Následovaly další zásadní práce *The Language of History and and the History of Language* (1998); *Great Britain and East-Central Europe, 1908-1948. A Study in Perceptions*

(2002). R. J. W. Evans uspořádal rovněž několik významných mezinárodních sborníků, které reprezentují stav poznání dané problematiky ve světovém měřítku - zmínku si zaslouží alespoň *The Coming of the First World War* (1988); *Crown, Church and Estates. Central European Politics in the Sixteenth and Seventeenth Centuries* (1991); *The Revolutions in Europe, 1848-1849. From Reform to Reaction* (2000); *Great Britain and Central Europe, 1867-1914* (2003). Stal se autorem asi stovky studií, věnovaných stěžejním problémům dějin střední, západní a částečně i východní Evropy v širokém rozpětí od moderně pojatých kulturních, sociálních a politických dějin přes problematiku utváření identit novodobých národů, tematiku nacionalismu, světových válek a revolucí až po dějiny historiografie.

Významnou součástí činnosti R. J. W. Evanse je jeho vědecko-organizační působení. Neomezuje se pouze na klíčové pozice na Oxfordské univerzitě, kde dlouhodobě působí jako editor monumentálního mnohasvazkového díla *Oxford History of Early Modern Europe* a předseda *Oxford Historical Monographs Committee*. Působí v mnoha vědeckých, pedagogických a redakčních grémiích ve Velké Británii, kde ovlivňuje vědecký život na univerzitách (Londýn, Kent, Swansea) a v British Academy. Po celé desetiletí byl jedním ze dvou vedoucích redaktorů ústředního vědeckého časopisu britských historiků *English Historical Review* (1986-1995). Velký mezinárodní dosah má činnost R. J. W. Evanse v zahraničí, zejména v Německu, Rakousku a v mezinárodních redakčních radách prestižních periodik - *Austrian Studies*, *Austrian History Yearbook*, *Central Europe* a ovšem také *Český časopis historický*.

Profesoru Evansovi se dostalo mnoha britských i zahraničních ocenění - členství v *Royal Historical Society* a v *British Academy*, čestného členství *Mad'arské akademie věd*, dopisujícího členství *Österreichische Akademie der Wissenschaften* a posléze členství v *Academia Europaea*. Byly mu uděleny *Wolfson Literary Award for History*, rakouská cena *Anton Gindely-Preis* a roku 1991 jako uznání Československé akademie věd *Zlatá medaile Františka Palackého za zásluhy ve společenských vědách*.

R. J. W. Evans patří mezi nejvýznamnější současné historiky a je obecně uznáván za největší autoritu ve světovém bádání o raně novověkých dějinách střední Evropy. Toto místo si vydobyl již jako mladý badatel počínaje sedmdesátými lety minulého století, a to svými objevnými syntetickými díly *Rudolf II and his World* a *The Making of the Habsburg Monarchy*, díly, která podstatně ovlivnila vývoj světové historiografie. Evansova kniha o intelektuálním prostředí pražského dvora Rudolfa II. (česky *Rudolf II. a jeho svět*, Praha 1998) se stala mezníkem v euroamerickém bádání; odhalila totiž evropské rozpětí rudolfinského manýrismu a propojila historické bádání v užším smyslu s dějinami idejí, literatury a umění, ale také okultních nauk a magie, čímž odhalila složitou strukturu manýristického myšlení a kultury na přelomu 16. a 17. století. Především zásluhou tohoto Evansova díla se rozvinul výzkum, který vyzvedl rudolfinskou Prahu mezi nejpozoruhodnější centra evropských kulturních dějin. Syntéza *The Making of the Habsburg Monar-*

chy (česky *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*, Praha 2003) je právem označována za nejlepší moderní výklad starších dějin habsburské monarchie, neboť dokázala překonat tradiční austrocentristické či naopak austrofobní pohledy a vyložila vznik a fungování tohoto středoevropského soustátí na principu koexistence a dělby moci mezi habsburským dvorem a jednotlivými integrovanými zeměmi. Řada dalších významných studií ve svém úhrnu představuje neobyčejně originální vklad do bádání o českých a středoevropských dějinách a zároveň jedinečný příspěvek k zařazení české historie do světového historického výzkumu.

Mimořádný význam má rovněž pedagogické působení profesora Evanse v Oxfordu a na dalších britských univerzitách. Vychoval řadu badatelů o středoevropských dějinách a vzhledem ke svému vynikajícímu (také aktivnímu) zvládnutí češtiny je mohl uvádět do tajů českých dějin a naší historiografie. S tím souvisí rozsáhlá recenzní činnost, jejímž prostřednictvím seznamoval R. J. W. Evans britské a další západní zájemce s vývojem českého dějepisceví. Po roce 1989 mohlo také několik českých studentů, zvláště v doktorském studiu, na nějaký čas zakotvit v oxfordském semináři prof. Evanse a čerpat poznatky z jeho výuky.

R. J. W. Evans se podstatným způsobem zasloužil o rozvoj britsko-českých vědeckých vztahů. Již před pádem komunismu tak činil svou vědeckou, pedagogickou, recenzní a překladatelskou činností. Tehdy také zval české badatele, kteří neměli jinou možnost k živému kontaktu s britskou historiografií, na konference, jež pořádal. V poslední době se tato působnost ještě rozšířila v souvislosti s jeho cestami do České republiky a spoluprací s Univerzitou Karlovou a Akademií věd ČR. Především Evansovou zásluhou byla Univerzita Karlova přizvána do zmíněného společenství předních evropských univerzit *Europaeum* a rozvinuly se její kontakty s Oxfordskou univerzitou. Symbolicky to bylo vyjádřeno oficiální návštěvou jejích představitelů v Praze 17. listopadu 2002. V září 2003 se pak uskutečnila prestižní letní škola *Europaea* právě na naší univerzitě. Profesor Evans se rovněž stal zakladatelem *Fora britských, českých a slovenských historiků*, které pořádá každé dva roky komparativně pojeté konference historiků ve Spojeném království, v Česku a na Slovensku. Žáci prof. Evanse založili pod jeho patronátem „mladé forum“, které má všechny předpoklady k rozvíjení výzkumu českých a slovenských dějin a k šíření nových poznatků prostřednictvím nedávno založeného vědeckého časopisu *Central Europe*, vydávaného od roku 2003 londýnskou School of Slavonic and East European Studies.

Středoevropsky i bohemikálně orientovaná škola profesora R. J. W. Evanse splňuje - díky svému mezinárodnímu a mezigeneračnímu pojetí - ideální předpoklady pro rozvíjení budoucí britsko-české vědecké spolupráce a pro začleňování českých dějin do světového kontextu. Její vedoucí představitel, nyní již vedle Jacquese Le Goffa, Bernarda Michela a dalších světoznámých historiků *doctor honoris causa* Univerzity Karlovy, zůstává i nadále nevšedně inspirativní osobností. Den po slavnostní promoci - 2. listopadu 2005 - proslovil v Historickém ústavu AV ČR přednášku o říši, habsburské monarchii a českých zemích v 19. století. Svým pří-

stupem k opomíjenému tématu z pohledu politické sémantiky dal českým historikům vážný podnět k přemýšlení.

Jaroslav Pánek

Prof. Robert Evans při návštěvě v Historickém ústavu AV ČR 2. listopadu 2005

Vzpomínka na zakladatelská léta

(Projev na zahájení výstavy k 15. výročí existence Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v Praze 12. října 2005)

Ústav pro soudobé dějiny se zrodil v mimořádném čase největšího dějinného přelomu v Československu druhé poloviny dvacátého století. Myšlenka zřídit pracoviště pro základní výzkum v oboru soudobých dějin vznikla v historické komisi Občanského fóra v prosinci 1989. Na Štěpána, 26. prosince 1989 (krátce poté, co jsem telefonicky ujistil Václava Havla, že na žádné působení v Praze nepomyslím, protože v exilovém středisku je ještě mnoho co dělat), mě v Scheinfeldu zastihl telefonát z Prahy s dotazem kolegů a přátel z historické komise OF, zda bych byl ochoten převzít úkol vybudovat takový ústav. A tak jsem na Nový rok 1990 posílal faxem do Prahy první koncepci ústavu. Myšlenka se prosadila na jednání zástupců komise s prezidiem Akademie 7. ledna. V neděli 14. ledna 1990 jsem poprvé po třinácti a půl letech přijel do Prahy, o den později jsem převzal písemné pověření zahájit práce na vytváření nového pracoviště a 17. ledna jsem přebíral klíče od místností v horním patře dnešní budovy. Tam jsme jako "lidé z půdy" prvních šest týdnů sídlili ve třech místnostech. Prezidium Akademie rozhodlo 24. ledna zřídit ústav s platností od 1. února 1990 a pověřilo mě jeho vedením.

Bylo nás tehdy na samém začátku pět, v březnu přibyli další, většina z nich do té doby pracovala v různých dělnických zaměstnáních. Když jsem dojednával nástup do ústavu s Jindřichem Peckou, byl ještě skladníkem podniku Motorlet.

Nebylo to lehké: Mimořádně tíživá byla personální situace - mnozí z těch, kteří přicházeli v úvahu, byli zaměstnaní jinde a jinak, k tomu nezáměr akademické mládeže o soudobé dějiny. Brzy se přidružila i kritická finanční situace v Akademii.

Začátky byly těžké i jinak - reálný socialismus na nás vyplazoval jazyk na každém kroku: stav budovy, zpustlá zahrada, půda plná desetiletí starého rumoviště; koks, kterým se topilo, se skladoval v hromadách na dvoře. O záchodech raději nemluvit (kvůli péči o jejich přeměnu jsem si začal říkat latrínendirektor). Topič nebyl ochoten udržovat oheň v kotelně přes víkend, a tak jsme v pondělí vždycky mrzli. Všechno bylo třeba začít vytvářet od začátku, včetně knihovny: zdědili jsme po Výzkumném středisku míru a odzbrojení několik set svazků, z nichž 55 bylo 3. vydání Sovětské encyklopedie a 35 svazků Leninových spisů.

Leč nádherný pocit svobody nám dával křídla. Ústav v té podobě, jak jsme ho začali vytvářet a s tou mírou nezávislosti na politice, představoval splněný sen těch z nás, kteří byli dvacet let "mimo provoz". Také můj osobní sen, jak jsem si nedávno ověřil ve své korespondenci s Milanem Šimečkou ze sedmdesátých let. V dopise psaném ve výměňkové stanici v horní kotelně pražské nemocnice Motol jsem mu 15. ledna 1973 ke sklonku jedné obzvlášť namáhavé pracovní směny sděloval: "Někdy si představuju, že jsem ředitelem institutu moderních politických dějin. Plánuji, která oddělení zřídit, sestavuji badatelský plán, soustředí kádr lidí a

specialisty z příbuzných oborů (nezapomínám na psychology a další hraniční obory). Rozesílám lidi do světa, aby se rychle učili a doučovali, navazují kontakty a obstarávám literaturu, mobilizuji své přátele v zahraničí, angažuju svého profesora němčiny a angličtiny, aby dal "mým lidem" před odjezdem potřebný jazykový glanc, sám se rychle doučuju francouzsky a anglicky. Zřizuji vlastní nakladatelství... Pronajímám moderní xerox. Ve spolupráci s knižnicí obnoveného *Reportéra* urychleně připravujeme populární ediční řadu k dějinám let 1945-1974: mimo jiné dokumenty o procesech 1969-1972, fakta o srpnu 1969, Bílou knihu o české kultuře. V jiné řadě překlady, překlady - než stačíme nasytit hlad po vědění svými pracemi. Dej mi rok času a deset milionů rozpočet, a uvidíš! Co by se dalo udělat s námi všemi vyhozenými! Pro první dobu bychom dostali moc věcí ze zahraničí zdarma nebo za babku: knihy, moderní přístroje, stáže, stipendia."

Ústav se cítil být dědicem odkazu nezávislých historiků a byl v prvních letech své existence těsně spjat s těmi, kteří v disentu připravovali a pak realizovali demokratický převrat v zemi. Externími členy první vědecké rady byli také Milan Šimečka, Ludvík Vaculík, Karel Kosík, Jan Vladislav (název ústavu z několika možných variant se zrodil po konzultaci právě s ním). Zakládali jsme si na své nezávislosti. Na jakési „audienci“ delegace ústavu u předsedy federální vlády jsem to formuloval takto: Vláda má privilegium historiky podporovat. A historici tuto podporu přijímají s jedinou podmínkou - že ze strany vlády nejsou pro tuto podporu žádné podmínky. Znělo to jako bonmot, ale mysleli jsme to smrtelně vážně.

Na prospěch ústavu byla personální unie s dokumentačním střediskem v Scheinfeldu - při vybavování knihovny a dokumentace, při tisku prvních publikací, při přípravě velké reprezentační výstavy nezávislé literatury v Památníku písemnictví v roce 1992, při pořádání tematických konferencí zvaných Schwarzenberská setkání.

Ústav od samého počátku chápal sebe sama jako základnu pro celý obor nejnovějších dějin, ať už šlo o knihovnu, dokumentaci, časopis, publikační a ediční řady. Také naše výzkumné programy byly od počátku projektovány tak, aby se kolem jednoho dvou pracovníků ústavu vytvářely početné týmy badatelů z příbuzných vědeckých institucí včetně vysokých škol po celé zemi. Snažili jsme se s nimi co nejúže spolupracovat a v době, kdy byly soudobé dějiny na univerzitách v plenkách, jsme (v roce 1994) svolali poradu s kolegy ze všech fakult, kde se přednášela historie, a pak jsme vypsali stipendijní program pro diplomanty a doktorandy. Ústav se otevřel vědecké veřejnosti a vědeckému dorostu z domova i zahraničí svou studovnou už v roce 1991 (v níž vládne a domácím i přespolním badatelům slouží od října 1992 Eliška Trávníčková).

Od počátku jsme mysleli na židovská studia. Se slovenskými studii jsme začali, ale neudrželi jsme je natrvalo jako zamýšlené oddělení ústavu. Avšak intenzivní spolupráce se slovenskými historiky, jejich zapojení do ústavních projektů, práce na dějinách Slovenska byly pro nás samozřejmostí. Časopis *Soudobé dějiny* byl také určen pro slovenské kolegy, ústav byl jedním z iniciátorů česko-slovenské

komise historiků a poskytl její české sekci institucionální základnu resp. potřebnou infrastrukturu. I v mnohém dalším jsme byli vpředu, například v technickém vybavení ústavu a ve schopnosti co nejrychleji vydávat své publikace.

Velikou pozornost a mnoho energie jsme museli věnovat, zejména zpočátku, než se vytvořila síť specializovaných společností a institucí, práci ve veřejnosti, v tisku, v rozhlase a v televizi, kde jsme se podíleli na přípravě řady programů.

Ústav se postaral také o to, že se dostalo uznání a zasloužené pocty těm, kteří projevíli solidaritu s nezávislými historiky v nejtěžších dobách: stuttgartskému profesoru Eberhardu Jäckelovi a Gordonu Skillingovi, s nímž ústav těsně a všestranně spolupracoval až do jeho smrti v roce 2001.

Ústav měl v oněch zakladatelských letech své kritické okamžiky a musel čelit různým snahám ústav zrušit či demontovat, anebo alespoň zdiskreditovat, jako například v souvislosti s aférou z roku 1993 kolem spolupráce tehdejšího archiváře ústavu s jedním antisemitsky zaměřeným časopisem.

Co dělalo ústav odolným a vnitřně silným? Na prvním místě étos doby a vůle vydat ze sebe maximum. Pohánělo nás vědomí, že musíme dohnat ztracený čas, abychom byli rovnocennými partnery zahraničních kolegů ze šťastnějších zemí, kde založili podobné ústavy čtyřicet let před námi. Stále jsme mysleli na to, jak ochránit ústav před atomizací a před tím, aby individuální zájem kohokoli neměl přednost před zájmy ústavu. Hned na samém začátku jsme pevně zakotvili demokratické a kontrolní mechanismy, zejména silnou a aktivní vědeckou radu.

Věděli jsme, že jsme jeden velký tým, kde potřebujeme jeden druhého a neobejdeme se bez vzájemné součinnosti. Nikdo nebyl v dělbě práce svým pracovním zařazením méně důležitý. Byli jsme vzájemně kritičtí, neodpouštěli jsme si nedostatky, v ústavu se netrpělo klikaření a vztahy podle hesla "já na bráchu, brácha na mě". Nejednou zaznělo ve vzrušené polemice - "nedokážeme-li být vůči sobě kritičtí, nezasloužili jsme si osvobození od diktátu politických sekretariátů". Sami od sebe jsme už ve třetím roce své existence uspořádali vlastní evaluaci ústavu. Zdeněk Vašíček tehdy u nás strávil tři měsíce s jediným úkolem: seznámit se se všemi úseky činnosti ústavu. A pak na interním semináři nám otevřeně a kriticky referoval o svých poznacích, o našich slabinách a nedostacích.

A tak jsme měli nakonec štěstí. To, o čem jsme snili, se stalo skutečností a každým rokem jsme byli o kousek dál. Přispěla k tomu i velká pomoc ze zahraničí, především německých přátel z Nadace Konrada Adenauera. Z ní jsme vybavili ústav technicky, nechali přebudovat kotelnu na plyn, mohli zaměstnat řadu pracovníků navíc, samostatně uspořádat už v roce 1993 velkou mezinárodní vědeckou konferenci, vybavit knihovnu a vydat řadu publikací, které by jinak zůstaly v rukopise.

Bylo by nevděkem nevzpomenout na ty, kteří ústav vytvářeli v jeho zakladatelských časech. Dnešní ústavní "mládež" si je nemůže pamatovat. Vždyť z těch pracovníků, kteří zažili první rok existence ústavu, zbývají v dnešním zaměstnanecském kádru ústavu už jen Milena Janišová (od 1. dubna 1990), Marie Lisová (od 9.

července 1990) a Milan Drápala (od 1. října 1990). K první pěti pracovníků ústavu patřili 1. února 1990 Pavel Seifter, tehdy zástupce ředitele, Marie Jirásková, Milada Ernestová a Radka Picková. Jako právník nám pomáhal Karel Lašťovička.

Z těch vědeckých pracovníků, kteří přišli v prvním roce a už nejsou kmenovými pracovníky ústavu, připomínám Františka Svátka, Karla Kaplana, Milana Otáhala, Františka Koudelku, Evu Broklovou, Blanku Císařovskou, Ivanu Koutskou, Janu Svobodovou, Annu Hyndrákovou. Nemohu nejmenovat ty naše nezapomenutelné kolegy, kteří nás předběhli na cestě k "poslednímu" - Jindřicha Pecku a Josefa Opatrného, Oldřicha Jaroše, Josefa Beldu, Věru Škvorovou. O ústav se zasloužili předsedové vědecké rady prvních let: Karel Jech, Radko Břach, Bohumil Černý.

Ústav "komputerizoval" v prvním roce jeho existence Petr Šimečka, po něm převzali štafetu Václav Dryk, Ing. Jan Minář, Jan Jiříček, Josef Zvoníček. Bez nich by byly těžko myslitelné ediční řady ústavu, vlastně většina jeho publikací: bylo jich za prvních deset let existence ústavu nejméně sto padesát. Byla mezi nimi významná díla i cenné pramenné edice jako například *Dekrety prezidenta republiky*. Ale vážení kolegové historici prominou, když připomenu tři tituly z ediční řady Svědectví o době a lidech, které měly mimořádný ohlas ve veřejnosti: Glazarovu *Treblinku*, *Dvanáct zastavení* opata Opaska a *Válečné vzpomínky* Hedy Kaufmanové.

S Emanuele Mandlerem jsou spojeny první dva ročníky časopisu. A Derek Paton (od 1. září 1992) nám pomáhal překonávat provinciální myšlení a návyky a staral se o to, aby naše anglická korespondence a vše, co vycházelo anglicky z ústavu, mělo patřičnou úroveň a dávalo záruku, že jsme pro naše zahraniční kolegy důvěryhodní partneři.

Na jaře 1992 udělal ústav terno! Velení nad knihovnou se ujala Slavěna Rohlíková a zakrátko se z problémového úseku stala pýcha ústavu. A když se o dva roky později ujala bibliografické práce Věra Břeňová, bylo natrvalo postaráno i o tuto službu, pro celý obor stejně neocenitelnou, jako je dnešní knihovna. Vedle ní jsme od začátku věnovali velkou pozornost druhému servisnímu oddělení - dokumentaci. Dokumentační oddělení získalo už v roce 1991 celou spisovnu Občanského fóra a na konci roku 1992 zdědilo veškerou rozsáhlou dokumentaci Komise vlády pro analýzu událostí let 1967-1970; snad nejcennější pozůstalostní sbírkou je fond Huberta Ripky. Vedle takřikajíc historické dokumentace vzniká, zatím stranou větší pozornosti, dokumentace současnosti počínaje volbami v roce 1990. Práce Stanislavy Zachařové (od 15. března 1992), která neúnavně a vynalézavě sbírky této dokumentace vytváří a archivuje, bude bezpochyby oceněna v budoucnu, za pět deset let, až začne ústav intenzivně zkoumat politické a sociální dějiny devadesátých let.

Nelze zapomenout na Jiřího Tomana, našeho laskavého "zahradníka", jak si sám říkal, všestranného údržbáře a zkrášlovatele budovy, zahrady, dvora i interiéru. Nebo na Františka Cigánka - vidím ho jako dnes, jak dlouhé měsíce třídil časopi-secký fond knihovny, nemluvě o jeho lvím podílu na jednom z prvních svazků naší

”červené knihovny” - ediční řady pramenů k dějinám československé krize 1967-1970. Připomenu ještě, jak jsme se těšili z každého přírůstku z čerstvých absolventů studia historie, na jednom z prvních sněmů Akademie, tuším v roce 1993, jsem pyšně vypočítal, že jsou už tři.

Někteří lidé, kteří přišli do ústavu v počátcích jeho existence, tu setrvali jen nakrátko, ale zanechali zde svou stopu a zaslouží si, abychom si je připomenuli: Byli to Libuše Šilhánová, Marie Mandlerová, Sylvie Rohanová, Petr Kolář, Jaroslav Šilar, Rudolf Vévoda, František Helešic.

Oceňuji, že si ústav váží svých emeritních pracovníků, poskytuje jim služby a využívá jejich tvůrčích schopností a zkušeností: Patří mezi ně Karel Kaplan, Karel Jech, Blanka Císařovská, Milan Otáhal, Antonín Benčík. A děkuji i za sebe, že kdykoli něco potřebuji, zejména z knihovny, dostane se mi mimořádně kompetentní a promptní pomoci.

Když ústav přebíral v říjnu 1999 ve Vídni Cenu Hannah Arendtové jako ocenění svého výkonu v zakladatelském období, řekl jsem tehdy na slavnostní večeři ve Schwarzenberském paláci těchto několik vět: ”Je takřka symbolické, že velký okamžik pražského Ústavu pro soudobé dějiny se kryje s desátým výročím demokratického převratu a revoluce. Zázrak svobody nám všem otevřel nové perspektivy a my jsme příležitost a šanci využili. Při zakládání ústavu jsme měli k dobru zkušenosti z disidentských a exilových časů. Tehdy jsme se naučili neočekávat nic shůry, jednat samostatně a brát svůj osud do vlastních rukou.

Od samého začátku nás pohánělo vědomí, že musíme dohnat ztracený čas. A měli jsme štěstí, že k původnímu jádru starých veteránů se přidružili mladší historici, kteří nyní mohou převzít kormidlo.”

Nemám mnoho, co bych k tomu dnes dodal. Snad jen přání, aby v ústavu i v jeho dnešním složení panoval duch soudružnosti i kritičnosti, vědomí zodpovědnosti každého pracovníka za celek, vědomí priority zájmu ústavu nad vším ostatním, jeho velkých projektů a jeho povinností vůči celému oboru. To, co ústav dokázal, by nebylo možné bez velkého pracovního nasazení, takřka nadoraz, a mohlo být dosaženo jen bez postranní myšlenky, co to vyneslo. (Taková staromódní ctnost se prý už dnes nenosí, ale bez ní ještě nic trvalého nevzniklo.)

Svou vlastní zkušenost, a právě ze zakladatelských let ústavu, bych zformuloval takto: Když lidé dají ze sebe úplně všechno, když myslí především na to, jak nejlíp zvládnout úkol, k němuž je život přistrčil, pak se podaří věci, které se s odstupem času zdají být zázrakem.

Přeji Ústavu pro soudobé dějiny, tedy vám všem, i do budoucna co nejvíce takových zázraků.

Vilém Prečan

Prof. Vilém Prečan, zakládající ředitel Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR (foto Marina Hužvárová)

Prof. František Šmahel, předseda Vědecké rady AV ČR a dr. Oldřich Tůma, ředitel Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR při vernisáži výstavy (foto Marina Hužvárová)

IV. ROZHOVORY

Rozhovor o české vzdělávací tradici s PhDr. Markétou Pánkovou - ředitelkou Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze¹

PhDr. Markéta Pánková, významná komenioložka, dlouholetá předsedkyně Unie Comenius, někdejší členka Pracovního výboru pro integraci ČR do EU, je od roku 2005 novou ředitelkou Pedagogického muzea Jana Amose Komenského v Praze. Rozhovor pro web Stolzová je jejím prvním po nástupu do funkce.

Jak vnímáte českou pedagogickou tradici?

Tohle téma jsme několikrát probírali v kuloárech při rozhovorech o přistoupení České republiky do Evropské unie. Na českou pedagogickou tradici můžeme být hrdí. Jako historik jsem při všech těchto mezinárodních jednáních pocívala hrdost na naši národní historii, včetně historie našeho vzdělávání.

Proč je dnes česká pedagogická tradice tak kritizována? Proč je „tradiční škola“ nadávkou?

Souvisí to, myslím, se společenskými změnami po roce 1989. Česká společnost procházela v porevolučním období řadou změn, reformy zasáhly většinu oblastí veřejného života. Česká společnost tak namnoze ztotožnila demokratizační procesy s reformami jako fenoménem. Právě proto, že reformy byly vnímány jako nástroje vymaňování se z totality a nesvobody, je připravenost lidí k akceptování změn velká. Poukazování na tradici se přiměřeně tomu někdy jeví jako nemoderní. Například Švýcarsko je v tomhle úplně jiné, Švýcaři jsou velmi neochotní k jakýmkoli změnám. Podobně kanadské školství se začalo reformovat až v posledních letech - a to za asistence komeniologa a podle zásad Komenského.

Jaké má současné naladění české společnosti k reformám obecně důsledky?

Naše společnost se stala příliš liberální. Politici nemají sílu a vlastně ani společenské zadání k tomu hájit, co naše společnost z minulosti udržela. Patří k tomu i tradice našeho školství. Zástupci Evropské komise často neznali skutečný stav vzdělávání v ČR, občas více než oficiálním vyjádřením vládních expertů naslouchali prohlášením představitelů nevládních organizací, kteří příslušné části českého vzdělávacího systému hodnotili především negativně. Příkladem může být tlak na

---

¹ Text rozhovoru byl s laskavým svolením jeho autora Petra Kukala přetištěn z webové stránky *Stolzová - web pro pedagogickou tradici a kontinuitu*, kde byl publikován dne 28. 12. 2005 (<http://www.stolzova.cz>).

zrušení zvláštních škol. Z Evropské unie jsme slyšeli, že jsou to odkladiště znevýhodněných dětí, zejména pro děti Romů a podobně. Přitom jedním ze znaků našeho školství je naopak vysoká odborná úroveň speciálních pedagogů. Ty školy umožňovaly získávat vzdělání i dětem velmi znevýhodněným.

Z čeho pramení taková ústupnost české reprezentace vůči EU?

Politici by v těchto jednáních měli mít víc odvahy, ale hlavně by měli být znalí věcí, protože autorita a vědomí vlastní kompetence roste jen ze znalosti problému. Například Poláci byli v těchto jednáních daleko tvrdší a také neústupnější. Současně ale musím dodat, že se to snadno říká člověku, který u konkrétního jednání nesedí.

Co pokládáte za „rodinné stříbro“ české vzdělávací tradice?

Velký důraz na vzdělanost nejširších vrstev. Například kolegové z USA mi říkají: Proboha, co chcete reformovat? Vaše vzdělávací výsledky jsou obdivuhodné. Míra vzdělanosti, kulturnosti je v běžných rodinách velmi vysoká. Už jenom to, že v každé vaší domácnosti je knihovna. Tu větší, tu menší, ale je - jako samozřejmě součástí vaší kultury vzdělanosti. V běžných amerických rodinách knihovny vůbec nejsou.

Souhlasíte s myšlenkou, že tradiční zaměření na věcné obsahy vzdělávání by mělo ustoupit současnému prioritnímu zájmu o proces osvojování poznatků, o metody a formy, neboť „obsahu“ je moc a je třeba zejména se jej naučit strukturovat?

Není jistě možné mechanicky přidávat stále nové a nové poznatky do sumy lidského vědění didakticky zpracovaného do formy školního učiva. Určitě mají pravdu ti, kteří tvrdí, že je třeba naučit děti informace vyhledávat, analyzovat, strukturovat a využívat. K takovému nakládání s informacemi je ale třeba mít nějakou základní vědomostní strukturu, bezpečně osvojenou síť poznatků, vědomostí, dovedností a návyků. Jen díky této základní poznatkové struktuře dítě vůbec pozná, že něco neví a že nějaké informace potřebuje. Jen když bude mít vytvořenu strukturu svého poznání, dokáže strukturovat další informace a do těch, které už má, je začlenit. Škola tedy nemůže bagatelizovat věcné obsahy vzdělávání s tím, že důležité jsou formy jeho osvojování, způsoby práce s informací. Škola především musí věcné obsahy jednotlivých vzdělávacích oborů poctivě a kvalitně posoudit a s maximální odpovědností sestavit právě tu obsahovou strukturu, ten model poznaného světa, díky kterému se dítě dokáže v budoucnu zorientovat i ve světě dosud nepoznaném. Od známého k neznámému, říká Komenský. Málo znalý člověk je velmi snadno manipulovatelný. Média dnes vytvářejí pro takovou manipulaci obrovský prostor. Lidem samo o sobě nepomůže, že budou umět najít v mediálním projevu

jádro sdělení a pak o něm diskutovat. Hlavně musí na základě svých znalostí poznat, že se jim v tom článku lže.

Léta jste působila v řadě mezinárodních institucí. Jak jsou čeští žáci ve světě vnímáni?

Jednoznačně jako vzdělání. Naši žáci, kteří studovali na zahraničních školách, excelovali. Pokud čeští středoškoláci skládali v zahraniční maturitu, neměli s tím podle mých zkušeností žádné potíže. Ve srovnání úrovně našich žáků se zahraničím dopadáme velmi dobře. Například Rada Evropy si rovněž vysoce váží českých odborníků, expertů, a to nejen v oblasti pedagogiky.

Petr Kukul

Hrozí nám ztráta historického vědomí?¹

Rozhovor se středoškolským učitelem dějepisu Radkem Kotlabou

V čem spatřujete důležitost výuky dějepisu na školách?

Každá společnost si o své minulosti vypráví jakýsi velký dějinný příběh, který v ní do určité míry vytváří myšlenkové klima a předjímá její budoucí vývoj. My jako školní dějepisci bychom měli tento příběh dětem převyprávět, případně je dovést k tomu, aby si ho objevily samy.

Máte čas diskutovat se studenty například o sporu Masaryk-Pekař nebo o smyslu českých dějin obecně?

Škola mě nutí, abych během dvou vyučovacích hodin týdně a tří až čtyř let výuky provedl děti celým obdobím národních i světových dějin. Jenom občas se můžeme někde zastavit a dovolit si pohled z větší šířky.

Asociace učitelů dějepisu ČR (ASUD) společně se Sdružením historiků ČR kritizují ministerstvo školství za to, že výuce dějepisu se u nás ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi věnuje malé množství vyučovacích hodin. Až po velkém tlaku byl dějepis opět vrácen mezi volitelné předměty při státní maturitě...

Ministerský pokus vyřadit dějepis z maturity nás učitele značně znepokojil. Měl tak být odsunut na druhou kolej. Také nevím, jestli je takto "podhodnocen" je-

---

¹ Text rozhovoru s R. Kotlabou poskytli k opublikování ve Zpravodaji kolegové z výboru Asociace učitelů dějepisu.

nom dějepis. Chybí nám totiž důkladná koncepce školního vzdělávání vůbec. Učím od roku 1992, a za tu dobu k žádným výraznějším změnám bohužel nedošlo. Stesky nejen z ASUD v této chvíli vnímám především jako zoufalé volání: "Vy nás necháváte úplně na vodě, vy nám nedáváte do ruky vůbec žádné vodítko, respektive říkáte nám velmi vágně - můžete si dělat, co chcete, buďte spokojeni..." Ze strany ministerstva to není dobrý způsob, jak vést školství.

A proč?

Nemáme společenskou objednávku, jak by měl náš absolvent vypadat. Jako učitele mě zajímá, jaké požadavky má společnost na výsledek mé práce. Nejde o to, aby stát předepisoval jen obsah učiva. Jde rovněž o dovednosti, které má můj žák zvládnout, o to, jak by se měl dějepis, ale i ostatní předměty učit. Jde i o úroveň přípravy učitelů na pedagogických fakultách, která je vysloveně odbornická a minimálně metodická.

Čemu říkáte odbornická příprava?

Že ze mě vychovali dobrého historika, ale v podstatě mi nic neřekli o tom, jak mám děti učit. A tento stav od konce 80. let přetrvává, není-li v některých směrech ještě horší.

Určitým vodítkem mohou být nové učebnice, které jsou lepší než za totality...

Ano, je jich víc a můžu si z nich vybírat. Postrádám v nich sice jednotnou ideovou interpretaci, ještě horší ale je, chybí-li v nich také různé plány, mapy, obrázky a grafy. Dítě se nemá učit pouze historická fakta, mělo by se naučit třeba i z tabulky vyčíst informace, srovnat je a porovnávat. Prozatím jediná řada učebnic dodržuje moderní evropské požadavky na podobu učebnice (H. Mandelová, E. Kunstová a I. Pařízková). Ta je u nás vůbec jedinou učebnicí dějepisu s metodickou příručkou pro učitele. Ale ani sebelepší učebnice nenahradí metodickou přípravu učitele. Problém je ten, že každá učebnice dostává schvalovací doložku ministerstva školství, a přestože se ASUD již od počátku 90. let snaží, aby mohla nějakým způsobem ovlivnit, které učebnice budou, či nebudou dostávat doložky, tak se to dosud nepodařilo. Dokonce se stalo, že doložku dostala učebnice obsahující antisemitské texty.

Ministerstvo školství chce sloučit dějepis, základy společenských věd a zeměpis do jednoho předmětu s důrazem na mezioborové využití získaných znalostí. Navenek to může vypadat líbivě a pokrokově. Přesto se vy dějepisci a historici proti tomu bráníte prostřednictvím ASUD a Sdružení historiků ČR. Mluví se o ohrožení historického povědomí národa a o jakési novodobé Bílé hoře.

Vyjádření výboru ASUD je příliš publicistické, a možná až přehnané. Nikdo se, doufám, nebude bránit integraci předmětů. Problém je v tom, že Výzkumný ústav pedagogický (VÚP), připravující nový integrovaný předmět, jej přesně obsahově nspecifikoval. Například u tematických celků jako antické Řecko a antický Řím není vůbec stanoveno, jak dlouho a čím se při jejich probírání zabývat. Lze je tedy buď téměř pominout nebo je naplnit naprosto libovolně.

Proč neexistuje týmová spolupráce dějepisců a historiků s ministerstvem školství a VÚP?

ASUD opakovaně nabízel svůj podíl na činnosti ministerstva, která se týká výuky dějepisu. Na setkáních nám vždy bylo slíbeno, že to na ministerstvu rádi přijmou. Ale vždycky nás nakonec obešli.

Jde o pozůstatek komunismu, nebo o aroganci moci?

Spíš o aroganci moci anebo o ekonomické zájmy. Například ten, kdo píše posudek na učebnici, která má dostat doložku, je za to z ministerstva honorován. Jestliže si tyto příležitosti přihrává určitý uzavřený okruh lidí, dovedu si představit, že nikoho dalšího mezi sebe nechtějí pustit.

Co se stane, když se prosadí z vašeho pohledu nekvalifikovaný návrh reformy výuky dějepisu?

Ten návrh není nekvalifikovaný, je spíše bezobsažný. Systém navrhovaný VÚP by mohl fungovat v případě, že bychom měli k dispozici plně kvalifikované a výborně připravené učitele a všechny posty ředitelů škol obsazeny vynikajícími odborníky na svém místě. To však v žádném případě není stav současného českého školství. Pro mě, kvalifikovaného učitele dějepisu, je to, co mi předložil VÚP, spousta práce navíc, kterou musím udělat. Nabízejí mi zmetek, a já ho nechci přijmout. Výsledek jejich "letité práce" bych přivítal v podobě jakési "metodické kuchařky", z které si budu vybírat recepty pro své hodiny. Jsou schopni mi ji připravit? Oni se budou bránit tím, že to není smyslem jejich práce. Ale potom pochybuji o smyslu existence takového ústavu. A jako rodič jsem zároveň vyděšen z toho, že liberalismus v českém školství došel tak daleko, že ve škole si může každý dělat, co chce.

Co se stane, když ministerstvo návrh prosadí?

Věřím, že řada mých kolegů je na takové úrovni, že to pro jejich výuku ve škole bude znamenat jenom více práce s přípravami. Pro ilustraci - pokud skutečně

chci připravit vyučovací hodinu tak, že několik skupin žáků pracuje různými metodami s pramennými materiály a navzájem srovnávají výsledky své práce, pak mi to zabere minimálně celý víkend. Výuku v jiné třídě potom ovšem odbývám velmi tradičním výkladem. Pokud by existovala "metodická kuchařka", mohl bych tímto kvalitnějším způsobem vyučovat víc žáků. Řadě mých kolegů tento vágní a liberální návrh naproti tomu umožní dál chodit do školy s plánem, že promítnou dětem video, nechají je dělat výpisky z nějakého článku, a to bude asi tak všechno. Těm, kteří učí nekvalifikovaně a pohodlně, to jejich nekvalitní výuku ještě zjednoduší.

Jak by se dala tato situace řešit?

Od roku 1990 neproběhla žádná systémová změna školství. Maximálně jsme vyřezali z jeho celku kusy, které byly příliš poznamenány marxismem-leninismem, a našili jsme místo nich jen jakési záplaty. Čekám, že ministerstvo školství, respektive VÚP, přesnějším a obsahově plnějším způsobem než dosud nabídne nové možnosti organizace školní výuky. V dosavadních návrzích rámcových vzdělávacích programů jsou pouze na osmi řádcích vypsány metody, které mohu používat. A na dalších čtyřech řádcích jsou pojmenována historická období, která mám před dětmi zmínit. Neumožňuje mi to při odučených pětadvaceti hodinách týdně připravit výuku podle moderních pedagogických principů. Deset let se už mluví o tom, že v souvislosti se zavedením kariérního řádu by se měli na místní úrovni objevit učitelé, kteří by měli v popisu své práce metodickou pomoc začínajícím učitelům. Nový školský zákon Parlamentem neprošel ani kariérní řád po deseti letech slibů nemáme.

A co poslanci a senátoři? Vždyť ASUD se na ně již obracel, naposledy peticí 17. listopadu z loňského roku.

Senátoři nás podpořili. Pokud vím, členové výboru ASUD měli s nimi společné jednání včetně tiskové konference. Zúčastnili se ho i zástupci ministerstva školství. Na tomto setkání zástupci ministerstva mluvili poněkud jinak než při uzavřených setkáních s námi. Nedošlo tedy k nastolení problému a jeho řešení.

Neznamená možná až celospolečenský odklon od historie jakýsi konečný úspěch komunistické ideologie? Vždyť vědecké historické metody vzešly v evropské tradici z výkladu biblického textu, tedy z židovské a křesťanské tradice. Totalitní režimy 20. století bojovaly proti těmto tradicím. Nepodřezáváme si nyní větev sami pod sebou?

Mohli jsme sice nedávno číst knihu ohlašující "konec dějin", ale problém ideologicky bipolárně rozděleného světa a konfliktu v něm nahradil problém kulturně nebo možná nábožensky rozděleného světa. Osobně si myslím, že jde spíš o kulturní a sociální rozdělení. A k biblické tradici - to, co je z ní asi nejdůležitější pro

naše pojetí dějin, je lineární pohyb odněkud někam. Jsou to dějiny spásy. Už to není cyklický model času uzavřený v mytologické společnosti. Komunistický režim tuto myšlenku lineárního vývoje dějin dokonale vykradl. On také postavil "své dějiny spásy", kde spasitelnou měla být beztrždní komunistická společnost. Ta v jeho podání byla jakýmsi bezčasím, jakýmsi koncem a zastavením dějin. Ale čas nelze zastavit. Proto pořád budeme mluvit o dějinách. Žádný jejich konec nás nečeká.

Schází vám čas pro výuku současných dějin? Někteří kantoři skončí výuku už v roce 1918. Děti se potom nic podstatného nedozvědí o vzniku nacismu a komunismu, o druhé světové válce, o roce 1968. Vždyť veškerá aktuální politická témata, o kterých se nyní diskutuje, se týkají právě 20. století...

Moderním dějinám je ve škole určitě věnován menší prostor, než by si zasloužily. Vyplývá to i z toho, že dějiny vyučujeme chronologicky. Několik hodin během roku vždy z různých důvodů odpadne - kvůli nemoci, kvůli exkurzi žáků nebo proto, že v den, na který připadá hodina dějepisu, byl státní svátek. Ty hodiny pak chybí. A to, co se neodučí, je právě ta nejžhavější současnost. Jedno východisko by snad bylo v zařazení moderních dějin do učebního plánu samostatně. Nejlépe až v posledním ročníku dané školy. To z toho důvodu, že na problémy přesahující do současnosti nejvýrazněji vyjadřují své názory žáci starší.

Lze i u nás zavést seminární formu výuky? V jiných evropských zemích je to prý běžné.

Ta samozřejmě probíhá i na našich školách v rámci volitelných předmětů. Záleží na dějepisáři a jeho schopnosti prosadit svůj předmět u vedení školy; také musí umět své studenty nadchnout tak, aby mu takový seminář naplnili. Ale i tato forma výuky má svá úskalí. Existují zde dva extrémy. Například ve Skotsku studenti při maturitě obhajují svou samostatnou práci na velmi úzce zadaná historická témata. V období, která zpracovali, jsou velmi podrobně a detailně vzděláni. Ale nemají odpovídající všeobecný přehled. Myslím si, že jít touto cestou je stejný extrém jako snažit se v našich podmínkách všechna dostupná fakta "nacpat" do dětských hlav. Český školský systém by v tom měl hledat nějakou zlatou střední cestu.

Mohou nějak pomoci rodiče?

Učím na výběrové škole, kde rodiče zajímá, jakým způsobem jsou jejich děti vzdělávány. Zájem o naši práci může být občas až nepříjemný. Pokud si rodič začne vybírat školu, pokud o možnostech vzdělávání svého dítěte v místě bude přemýšlet při volbách na radnici a bude se i nadále zajímat o její chod - základní školy jsou dnes spravovány z radnic - teprve potom se ve škole vytvoří tlak na prosazení změn. Jestliže naopak rodiče budou považovat školu za místo, kam mohou odložit

na dopoledne své dítě "na pohlídání", tak se stále budeme setkávat se stejnými problémy. Má-li se naše školství změnit, musí v první řadě o tuto změnu stát rodiče, druzí jsou politici, kteří připravují zákonný rámec, a my kantoři pracujeme podle jejich společenské objednávky. Samozřejmě já mohu nové metody a přístup k žákům na svém místě probouvat taky. Mohu poznamenat svým viděním světa několik desítek dětí. Je to úžasné, nesmírně mě to naplňuje. Proto ve škole zůstávám. Ale zároveň mně vadí, že si neustále připadám jaksi mimo systém, jako nějaký donkichot, který bojuje s větrnými mlýny.

Hrozí nám ztráta historického vědomí, pokud by se nepodařilo zabránit připravované reformě výuky dějepisu na školách?

Historické vědomí nevytváří jenom škola, ale i rodina nebo sdělovací prostředky. To, co já mohu pro ně jako učitel maximálně udělat, je, že vyvolám v dětech zájem o minulost. Pokud děti budou mít zájem, tak si historické vědomí vytvoří, i když státní instituce, počínaje ministerstvem školství, budou proti.

Rozhovor připravil Michal Šimek

V. MATERIÁLY

VALNÉ SHROMÁŽDĚNÍ SDRUŽENÍ HISTORIKŮ ČR
(Národní muzeum v Praze, 19. října 2005)

Zápis z valného shromáždění Sdružení historiků České republiky (Historického klubu 1872) konaného dne 19. 10. 2005

1. Prof. Jiří Pešek uvítal přítomné a zahájil jednání. Hned poté následovala další přednáška z cyklu „Panovníci českých zemí“, kterou proslovil doc. PhDr. Petr Charvát, CSc., o *Boleslavu II. a jeho době*.

2. Dalším bodem programu byla volba volební a návrhové komise. Do volební komise byli navrženi a poté jednomyslně zvoleni doc. Václav Ledvinka (Archiv hl. m. Prahy), Mgr. Martina Halířová (Fakulta humanitních studií University Pardubice) a dr. Antonín Slavíček (Archiv Ministerstva vnitra ČR). Za členy návrhové komise byli navrženi a jednomyslně zvoleni dr. Miroslav Svoboda (Katedra dějepisu Technické university v Liberci), dr. Jaroslav Bouček (Archiv Ministerstva zdravotnictví) a dr. Vladimír Růžek (Archivní správa MV ČR).

3. Prof. Pešek poté poděkoval členům stávajícího výboru za spolupráci v uplynulém volebním období. Podobně vyslovila i jménem zbývajících členů výborů své poděkování odstoupujícímu předsedovi doc. Ryantová a přednesla zprávu o činnosti SH ČR od poslední valné hromady, tj. od 18. listopadu 2004. Se zprávou o hospodaření vystoupil dr. Šimek, přičemž apeloval zejména na zlepšení platební morálky členstva. V podobném duchu se vyslovila ve zprávě revizní komise její předsedkyně dr. Šmilauerová, současně přítom konstatovala, že nebyly shledány žádné závady, a navrhla udělit dosavadnímu výboru absolutorium. V následné diskusi ke všem zprávám nezazněly žádné připomínky a zprávy byly jednomyslně schváleny.

4. Prof. Pešek poté představil jednotlivé kandidáty pro volbu řádných (15 osob) a mimořádných (7 osob) členů výboru a členů revizní komise (4 osoby). Ani v tomto případě nebyly vzneseny žádné připomínky, ani nebyli navrženi další kandidáti z pléna, takže se mohlo přistoupit přímo k vyhlášení přestávky a vlastní volbě.

5. Po provedení voleb vyhlásil prof. Pešek výsledky dalšího kola soutěže o Cenu Josefa Pekaře. Komise ve složení prof. Ivan Hlaváček, doc. Jiří Kocian a prof. Jiří Pešek hodnotila tentokrát pouze tři práce (Jiří Knapík, *Únor a kultura*; Petr Koura, *Podplukovník Josef Balabán*; Petr Mařa, *Svět české aristokracie 1500-1700*), z nichž jako vítěznou vybrala knihu Jiřího Knapíka *Únor a kultura. Sovětizace české kultury 1948-1950* (Praha, Libri 2004). Protože sama cena (v podobě finanční odměny) bude udělena tentokrát opět na valné hromadě Pekařovy společnosti Čes-

kého ráje, omezil se prof. Pešek kromě vyhlášení výsledků již jen na bližší představení laureáta a jeho aktivit. Současně podal informace o dalším ročníku Ceny Josefa Pekaře, který proběhne v příštím roce.

6. Následovaly zprávy o činnosti kolektivních členů a regionálních poboček SH ČR. Tyto zprávy budou v úplnosti otištěny ve *Zpravodaji Historického klubu*, ve stručné podobě je přednesli někteří přítomní zástupci - Mgr. Ilona Pařízková za ASUD, prof. Petr Vorel za pobočku Pardubice, K. Bílek za Pekařovu společnost Českého ráje a Mgr. Petr Landr za pobočku Hradec Králové. V následné diskusi zazněly zejména příspěvky dr. Růžka a prof. Vorla k činnosti ASUD, resp. k otázkám výuky dějepisu.

7. Mezitím volební komise sečetla hlasy a doc. Ledvinka jako její předseda mohl vyhlásit výsledky voleb. Celkem bylo odevzdáno 61 volebních lístků, počet platných hlasů byl však v jednotlivých skupinách odlišný. Ve volbě řádných členů výborů bylo 58 platných a 3 neplatné hlasy, zvoleni byli (bez titulů) J. Pešek (55), E. Šimek (55), J. Kocian (53), M. Ryantová (52), P. Vorel (49), M. Hrubá (44), T. Knoz (44), S. Raková (43), J. Lach (42), M. Hlavačka (34) a D. Musilová (31). Při volbě mimořádných členů bylo platných 56 hlasů, neplatných 5, zvoleni byli M. Melanová (48), J. Douša (42), J. Hrdlička (39), E. Procházková (39) a M. Mar- kel (36 hlasů). Ve volbě členů revizní komise bylo 58 platných a 3 neplatné hlasy, zvoleni byli E. Šmilauerová (52), K. Bílek (51) a M. Hradilová (42).

8. S návrhem usnesení vystoupil předseda návrhové komise dr. Bouček.

Valné shromáždění vyslechlo přednášku prof. dr. Petra Charváta *Boleslav II - sjednotitel českého státu*.

Valné shromáždění vyslechlo zprávu o činnosti SH ČR za uplynulé období (přednesenou doc. Ryantovou), zprávu o hospodaření (dr. Šimek) a zprávu revizní komise (dr. Šmilauerová) a všechny zprávy jednomyslně schválilo.

Valné shromáždění vyslechla stručnou informaci o přípravě IX. sjezdu českých historiků 6. - 8. 9. 2006 v Pardubicích a byla seznámena s udělením Ceny Josefa Pekaře za rok 2005.

Valné shromáždění vyslechlo zprávu Mgr. Pařízkové o činnosti Asociace učitelů dějepisu (ASUD) a o neutěšené perspektivě výuky dějepisu na našich školách. V následné diskusi k tomuto tématu vystoupili prof. dr. Pešek, dr. Růžička, prof. Vorel. Dále valné shromáždění vyslechlo zprávy o činnosti odboček v Hradci Králové a v Pardubicích a zprávu o činnosti Pekařovy společnosti Českého ráje.

Valné shromáždění zvolilo členy nového výboru a revizní komise.

Navržené usnesení bylo valným shromážděním SH ČR jednomyslně přijato.

9. Bezprostředně po skončení valného shromáždění se konala krátká operativní schůzka členů nově zvoleného výboru, na níž byl jednomyslně zvolen předsedou prof. Vorel, ostatní funkce by měly být obsazeny jako dosud, takže za místopředsedu byl potvrzen doc. Kocian, tajemnicí (jednatelkou) bude nadále doc. Ryantová a funkci pokladníka (hospodáře) bude vykonávat dr. Šimek. Všichni členové nově zvoleného výboru se sejdou na své první řádné schůzi, která se bude konat v úterý dne 22. listopadu 2005 od 14 hodin v prostorách Institutu mezinárodních studií Faculty sociálních věd UK ve II. patře v Rytířské ul. č. 31 v Praze 1.

Zapsala: Marie Ryantová

Zpráva o činnosti SH ČR od poslední valné hromady (listopad 2004)

Vzhledem k tomu, že poslední valná hromada se konala v listopadu loňského roku a zazněla na ní podrobná zpráva o činnosti od volební valné hromady v září 2002, která byla navíc publikována v posledním čísle Zpravodaje Historického klubu (roč. 15, 2004, č. 2, s. 33-35), omezím se jen na zprávu o činnosti od prosince 2004 do října 2005. Ve vývoji Sdružení nedošlo za uplynulé období k závažnějším strukturálním změnám. SH ČR nadále naplňovalo svůj základní programový cíl: rozvíjet historické vědy, popularizovat je a působit na vytváření historického vědomí, nadále úspěšně spolupracovalo s nejrůznějšími historickými pracovišti - s vědeckými ústavy, vysokými školami, muzei a archivy (doma i v zahraničí), podporovalo činnost svých regionálních poboček a kolektivních členů a vydávalo svůj časopis - Zpravodaj Historického klubu.

Přehled výsledků práce SH ČR

1. Regionální pobočky a kolektivní členové SH ČR, spolupráce s partnerskými organizacemi

Sdružení má čtyři regionální pobočky - v Hradci Králové, Pardubicích, Opavě a nově i v Olomouci. V rámci poboček se rozvíjela bohatá činnost - jak bude uvedeno v jejich zprávách, které budou v plném znění uveřejněny ve Zpravodaji. Nově je projednávám vznik dalších poboček, a sice v severních Čechách - v Ústí nad Labem a v Liberci; vzhledem k poloze, resp. vzdálenosti obou míst se zatím neuvažuje o jejich spojení.

Pokračovala spolupráce SH ČR s příbuznými společnostmi - s Maticí moravskou či s Jihočeskou obcí historickou, a zejména propojení s kolektivními členy Sdružení historiků, jimiž jsou Asociace učitelů dějepisu, Pekařova společnost Českého ráje, Společnost Edvarda Beneše, Společnost pro hospodářské a sociální dějiny a Unie Comenius.

Přetrvávajícím problémem, řešeným zejména Asociací učitelů dějepisu, byla výuka dějepisu na základních a středních školách; vzhledem ke stanoviskům Mini-

sterstva školství, mládeže a tělovýchovy se bohužel nedaří tuto záležitost uspokojivě vyřešit, takže zůstává úkolem do budoucna. Zabývat by se jí měl i příští sjezd historiků: přípravná komise sjezdu pro tyto otázky by měla být utvořena z členů původní pracovní komise SH ČR (ustavené na počátku roku 2004) a z členů ministerské komise (výhodou bude vzájemné propojení obou komisí) a měla by pracovat jako servisní a zejména iniciovat a monitorovat jednání.

Oproti ministerským jednáním bylo možno jako úspěšnou označit konferenci „Výuka dějin 20. století na českých školách“, která se konala v listopadu loňského roku (2.-3. 11. 2004) se na Pedagogické fakultě UJEP v Ústí nad Labem a kterou spolupořádalo SH ČR; zúčastnila se jí řada středoškolských profesorů dějepisu, s referáty vystoupil i předseda a místopředseda SH ČR (prof. J. Pešek, doc. J. Kocian).

2. Příprava IX. Sjezdu historiků

Jedním z nejdůležitějších úkolů výboru SH ČR v roce 2005 se stala příprava IX. Sjezdu českých historiků, který se bude konat 6.-8. září 2006 v Pardubicích, tj. od středy do pátku. Zahájení se předpokládá ve středu odpoledne, dopoledne bude vyhrazeno prezenci a ubytování, na které by tak mělo být dostatek času i pro vzdálenější účastníky. Odpolední zasedání by mělo být plenární, druhý den by se mělo jednat v sekcích (s večerním rautem) a sjezd by měl končit v pátek dopoledne opět plenárním jednáním. Vše by se mělo konat v jednom areálu, aby bylo možno se přesouvat a navštěvovat bez problémů různé sekce. Přihlášky bude možno posílat e-mailem. Účastníci budou rozděleni do dvou kategorií - „účastník“ a „host“ („student“, „senior“), přičemž „účastníci“ obdrží pozvánku na recepci a odběr publikací z nabídky sponzorů. Výše sjezdového poplatku bude odstupňována podle toho, zda bude zaplacena do určitého termínu (30. 6. 2006), nebo až poté (300, resp. 600 Kč pro „účastníky“, 150, resp. 300 Kč pro „hosty“). Organizátoři a hlavní referenti by měli mít účast na sjezdu i další výlohy zdarma. Co se týče obsahové náplně, tématem středečního plenárního zasedání by měla být „Česká historiografie na počátku tisíciletí“, ve čtvrtek by mělo probíhat jednání v sekcích, s akcentem na přesahy mimo obor, pozornost by měla být věnována i výuce dějepisu; obsahem pátečního plenárního zasedání by mělo být jednak zhodnocení jednání v sekcích, jednak perspektivy oboru. Další informace budou upřesněny v průběhu příštího roku.

3. Péče o začínající historiky

V rámci péče, jakou SH ČR věnuje začínajícím historikům, byla v závěru loňského roku udělena další Cena Josefa Šusty, která se konala již popáté. Hodnotící komise (ve složení J. Hoppe, M. Hrubá, J. Pešek a M. Ryantová) se sešla 1. prosince 2004, aby posoudila celkem 19 doručených studentských prací, které jí byly zaslány organizátory „Studentské vědecké konference - Historie 2005“. Komise se jednomyslně shodla na tom, že nejlepší prací, jíž bude udělena Cena Josefa

Šusty, je práce Jany Mrázkové (Historický ústav Jihočeské university v Českých Budějovicích), *Věc veřejná nebo soukromá? Vliv rodiny a „přátel“ na volbu životního partnera - panství Třeboň na konci 18. a počátkem 19. století*. Dále byly oceněny práce Michala Konečného (Filosofická fakulta Masarykovy university Brno), *Via dolorosa et gloriola barokního aristokrata. Život středního moravského šlechtice kolem roku 1700*, Davida Vítnera (Katedra historických věd Fakulty historických věd University Pardubice), *Židé ve Velké Bukovině od konce 17. století do třicátých let 20. století* a Barbory Mládkové (Katedra dějepisu Fakulty pedagogické Technické university v Liberci), *Akce Kluky v Libereckém kraji. Politický proces s kulaky v roce 1953*. Vítězce byl předán diplom a finanční odměna. Vítězná práce bude (spolu s prací, která zaujala druhé místo) uveřejněna ve Zpravodaji HK.

Na jaře letošního roku se konalo další, již tradiční setkání doktorandů, tentokrát dne 27. dubna 2005 v Praze se zaměřením na raný novověk. Kromě představení vlastních projektů přítomní doktorandi vyslechli přednášku M. Ryantové „Památníky raného novověku jako prostředek individuální sebezprezentace“.

Zcela nedávno byly vyhodnoceny také práce začínajících historiků do 35 let, zasláné do soutěže o Cenu Josefa Pekaře; s rozhodnutím hodnotící komise Vás seznámí její předseda a současně předseda SH ČR prof. Pešek. Protože v udělování ceny se střídá SH ČR s Pekařovou společností Českého ráje, nebudete letos svědky předání ceny, ale budete pouze seznámeni s výsledky.

4. Publikační činnost

Nadále pokračovalo vydávání Zpravodaje Historického klubu, vyšla čísla 1 a 2/2004, k vydání je připraveno číslo 1/2005. Zpravodaj ve svých tradičních rubrikách přináší informace o dění v SH ČR (naposledy zápis z valné hromady a zprávy na něm proslovené, dále i laudatio J. Pánka na Prof. F. Šmahela jako čestného člena SH ČR a informace o udělení Ceny Josefa Pekaře a Ceny Josefa Šusty v roce 2004), různé zprávy o dění v historické obci, recenze a nekrology; v posledním čísle upoutal pozornost záznam přednášky bohužel již zesnulého prof. J. Havránka, nazvané „Co jsem zažil“ a proslovené na česko-německém semináři v Chebu v roce 2001. Jako supplementum k loňskému ročníku vyšel svazek nazvaný „Rozmluvy s historiky“, obsahující rozhovory prof. J. Pánka (bývalého předsedy SH ČR) s patnácti historiky cizího i českého původu působícími v zahraničí (např. Volker Press, Robert J. W. Evans, Georgij Pavlovič Melnikov, Winfried Eberhard, Hugh L. Agnew, Stanley Winters, Hans Lemberg, ale i Ladislav Řezníček, Radomír V. Luža a Zdeněk Müller). Pro další číslo je už připravena mj. bibliografie příspěvků z posledního sjezdu historiků (1999).

Kromě toho vyšel tiskem sborník ze zmíněné konference „Výuka dějin 20. století na českých školách“.

5. Přednášková činnost

Také v letošním roce, resp. od poslední valné hromady, pokračoval již dlouhodobý přednáškový cyklus „Panovníci českých zemí“: již v rámci poslední valné hromady zazněla v listopadu přednáška prof. Petra Čorneje o Vladislavu Jagellonském (18. 11.), v prosinci mluvil dr. Zdeněk Hojda o Ferdinandovi III. (15. 12.), leden patřil doc. Ivaně Čornejové a Ferdinandu II. (19. 1.), v březnu se konala přednáška dr. Vratislava Vaníčka o Přemyslu Otakarovi II. (16. 3.) a v dubnu hovořila doc. Kateřina Charvátová o Václavovi II. (20. 4.); únorová a květnová přednáška bohužel odpadly. Od října běží další podzimní cyklus přednášek, z něhož jste právě vyslechli přednášku prof. Petra Charváta o Boleslavovi II., v listopadu se má konat přednáška dr. Milady Sekyrkové o Ferdinandovi Dobrotivém (16. 11.) a na prosinec (14. 12.) je přesunuta přednáška doc. Petra Sommera o Břetislavovi II., která právě v květnu vzhledem k onemocnění přednášejícího odpadla. Výbor projednával také vydání proslovených přednášek tiskem, v současné době jsou postupně shromažďovány jednotlivé příspěvky. Pozvánky na přednášky jsou nadále rozesílány nejen klasickou poštou, ale i operativně e-mailem.

6. Tematické exkurze

Jak zaznělo už na minulé valné hromadě, poslední tematická exkurze SH ČR se konala ve dnech 19.-20. června 2005 na jižní Moravu s názvem „Tisíciletí na moravsko-rakouské hranici“. (Její účastníci navštívili Vranov nad Dyjí, Znojmo, klášter Louku, renesanční mlýn ve Slupi, zámek v Jaroslavicích, Hrušovany nad Jevišovkou, Mikulov, Lednice, Valtice, Pohansko a Mikulčice. O zajištění programu a ubytování se zasloužil dr. Knoz s dr. Svobodou z Mikulova, organizačně byla exkurze zajištěna díky doc. Kocianovi.) V letošním roce se exkurze nekonala, někteří zájemci se mohli zúčastnit exkurze pořádané hradeckou pobočkou do Frýdlantu a Zaháně ve dnech 1. a 2. října 2005.

Z dalších skutečností lze připomenout především loňské udělení čestného členství SH ČR profesoru Františku Šmahelovi, z vnitřních záležitostí řešil výbor - kromě příprav nové kandidátky a voleb nového výboru - také otázky placení příspěvků a evidence členské základny.

Marie Ryantová

Zpráva o hospodaření SH ČR v období od 1. 11. 2004 do 30. 9. 2005

2004 1. 11. - 31. 12.

Zůstatek na účtu ČS k 31. 10. 2004 činil 19 374,33 Kč - hotovost v pokladně byla 10 931,60 Kč

Příjmy

Členské příspěvky.....	6 380,00
Dotace	0,00
Úroky	121,68
Ostatní příjmy	4 275,00

Příjmy celkem.....	20 776,68 Kč
Příjmy celkem za celý rok 2004	165 276,19 Kč

Výdaje

Provozní režie	29 753,00
Služby	50 593,00
Cestovné	0,00
Ostatní osobní náklady	20 766,00
Bankovní poplatky.....	423,50

Výdaje celkem	101 535,50 Kč
Výdaje celkem za celý rok 2004	136 892,90 Kč

2005 1. 1. - 30. 9.

Zůstatek na účtu ČS k 31. 12. 2004 činil 25 823,19 Kč - hotovost v pokladně byla 2 560,10 Kč

Příjmy

Členské příspěvky.....	31 640,00
Dotace	70 000,00
Úroky	61,14
Ostatní příjmy	0,00
Chybná platba došla na BÚ (bude vráceno)	32 900,00

Příjmy celkem.....	134 601,14 Kč
--------------------	---------------

Výdaje

Provozní režie	26 792,50
Služby	0,00

Cestovné.....	0,00
Ostatní osobní náklady.....	4 488,00
Bankovní poplatky	2 008,50

Výdaje celkem..... 33 289,00 Kč

Zůstatek k 30. 9. 2005 na účtu ČS činil 129 415,83 Kč a na hotovosti v pokladně 279,60 Kč

Předložená zpráva navazuje na zprávu o hospodaření SH ČR za období od 1. 7. 2002 do 31. 10. 2004, kterou schválilo valné shromáždění SH ČR konané dne 18. 11. 2004 a která byla zveřejněna ve Zpravodaji Historického klubu, roč. 15, 2004, č. 2, s. 39-41.

Eduard Šimek

Zpráva revizní komise

Revizní komise ve složení Eva Šmilauerová a dr. Marta Hradilová (dr. Věra Němečková omluvena) provedla dne 6. října 2005 kontrolu hospodaření s finančními prostředky Sdružení historiků ČR (Historického klubu 1872) za období od 1. 11. 2004 do 30. 9. 2005. Porovnála příjmové i výdajové účetní doklady a výpisy z banky se zápisy v pokladním deníku a neshledala žádné závady.

Jako obvykle se komise také věnovala platební morálce členů Sdružení historiků. V roce 2004 z celkového počtu 670 členů (včetně poboček) zaplatilo členský příspěvek pouze 252 členů, t.j. 37,6 %. V letošním roce do 30. září zaplatilo teprve 151 členů, omluvou pro neplatiče je, že poštovní poukázky na placení příspěvků jim byly doručeny pozdě, až v srpnu letošního roku spolu se Zpravodajem HK. Apelujeme tedy - jako ostatně při každé valné hromadě - na členy, aby se podívali, zda v posledním čísle jejich Zpravodaje neleží dosud nezaplacená složka, kterou by uhradili letošní příspěvek.

Počet členů SH ČR dosáhl k 30. 9. 2005 732 osob, a to včetně poboček z Hradce Králové (86), Opavy (51) a Pardubic (12). Většinu členské základny prvních dvou poboček tvoří hlavně studenti, takže se dá očekávat, že počet členů SH bude i v budoucnu podle fluktuace studentů rok od roku kolísat.

Revizní komise též pravidelně sledovala zápisy ze schůzí výboru SH, který se schází jednou za měsíc kromě období prázdnin.

Eva Šmilauerová

Vyhlášení vítězné práce soutěže o Cenu Josefa Pekaře za rok 2005

Dne 7. října 2005 se sešla v Praze z pověření výboru Sdružení historiků České republiky (Historického klubu 1872) a výboru Pekařovy společnosti Českého ráje hodnotící komise ve složení - prof. Jiří Pešek a doc. Jiří Kocian (prof. Ivan Hlaváček se omluvil, jeho hodnocení měli oba další členové komise k dispozici), aby posoudila monografie mladých historiček a historiků (do 35 let) přihlášené do 4. ročníku soutěže o Cenu Josefa Pekaře, jejíž uzávěrka byla 30. června 2005.

Do 4. ročníku soutěže bylo řádně přihlášeno k uvedenému termínu sedm prací:

Jiří Knapík, *Únor a kultura: Sovětizace české kultury 1948-1950*. Nakladatelství Libri, Praha 2004, 360 s.

Petr Koura, *Podplukovník Josef Balabán: Život a smrt velitele legendární odbojové skupiny „Tři králové“*. Rybka Publishers, Praha 2003, 312 s.

Petr Maťa, *Svět české aristokracie (1500-1700)*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004, 1062 s.

Komise konstatovala, že všechny přihlášené práce splnily formální předpoklady pro zařazení do soutěže a byly požadované kvality, tak, jak vyžaduje Statut Ceny Josefa Pekaře.

Po projednání a vyhodnocení přihlášených publikací komise rozhodla o následujícím pořadí:

Na prvním místě skončila a vítěznou prací 4. ročníku soutěže o Cenu Josefa Pekaře se stala kniha Jiří Knapíka *Únor a kultura: Sovětizace české kultury 1948-1950*. Komise rozhodla vyhlásit i pořadí na druhém a třetím místě:

Společně jako druhá a třetí v pořadí byly vyhlášeny knihy Petra Koury *Podplukovník Josef Balabán: Život a smrt velitele legendární odbojové skupiny „Tři králové“* a Petra Matě *Svět české aristokracie (1500-1700)*.

Hodnotící komise konstatovala, že o vítěznou práci rozhodla úroveň zpracování tématu této publikace, která podala ucelený a syntetický pohled na systémové změny v oblasti kulturní politiky v období po komunistickém převratu v Československu a ocenila zpracování, vycházející ze širokého materiálového základu.

Zápis o jednání hodnotící komise byl předán na výborové schůzi SH ČR 19. října 2005 tajemnici výboru doc. Ryantové a zástupci Pekařovy společnosti Českého ráje jako spolupořadatelé soutěže.

Autorům vyhodnocených prací 4. ročníku soutěže o Cenu Josefa Pekaře zašle výbor SH ČR dopis o výsledcích letošního ročníku soutěže a děkuje jim za účast v soutěži.

Jiří Pešek

Zpráva výboru ASUD o činnosti Asociace učitelů dějepisu pro valnou hromadu Sdružení historiků 19. října 2005

Tato zpráva úzce navazuje na naši zprávu přednesenou ve zredukované podobě na valném shromáždění SH 18. listopadu 2004 a zveřejněnou v úplnosti ve Zpravodaji Historického klubu č. 2/2004. Informace z loňského valného shromáždění SH postihují v plném rozsahu i stávající problémy v postavení a podmínkách výuky dějepisu na základních a středních školách; ty přetrvávají a nadále je považujeme za alarmující. Pro jejich nápravu a řešení se nám bohužel nepodařilo stávající výbor Sdružení historiků získat. V rámci této zprávy jen přehledně informujeme o konkrétních činnostech naší asociace kolektivního člena SH od minulého valného shromáždění SH.

V průběhu uplynulého roku jsme pokračovali ve vzdělávací činnosti, která se zaměřuje jednak na historická témata, jednak na otázky praktické, především metodické. Pro členy z celé republiky jsme v listopadu 2004 a dubnu 2005 v NM uspořádali semináře podle programu akreditovaného cyklu *Nové pohledy na vývoj české státnosti*; přednášeli na nich doc. Sommer, doc. Knoz, dr. Kamenec a prof. Pánek. První byl spojen s historickou exkurzí na výstavu *Příběh Pražského hradu*, druhý s prohlídkou památek *Nového Města pražského*. Účastnilo se 80 až 100 členů ASUD. Součástí druhého ze seminářů byla valná hromada, na níž byl na další dva roky zvolen nový výbor.

Dalším akreditovaným kurzem ASUDu jsou historické exkurze s poznáváním regionální historie a architektury - na podzim 2004 jsme byli na Plzeňsku a Klatovsku, na jaře na dvoudenním zájezdu na jižní Moravě a v říjnu tohoto roku na Lito-myšlsku. Pro 40 vyučujících z Prahy a okolí - zájemců o soudobé dějiny a metodické problémy jsme obnovili další akci - historický kurz nazývaný *Inspirace*. Zatím se uskutečnily čtyři vynikající semináře z dějin druhé poloviny minulého století s přednáškami dr. M. Romancova, dr. Blažka, dr. M. Tejchmana a dr. J. Pernese.

Členové výboru i další členové ASUD se podílejí na organizování několika soutěží pro žáky a studenty - v průběhu minulého roku to byl již třetí ročník *Eustory*, další ročník *Středoškolské odborné činnosti* a *Dějepisné olympiády* pro základní školy.

Ve spolupráci s nakladateli a organizátory několika projektů pokračujeme také v přípravě dějepisných pomůcek. Pro další vydání jsme zpracovali doplnění dějepisných atlasů, které již vyšly v nákladu několika desítek tisíc výtisků, podíleli jsme se na publikaci významných dokumentů z dějin 20. století, z nahrávek dokumentů Českého rozhlasu jsme připravili CD-ROM; i nadále spolupracujeme na CD-ROMu *Z českých dějin* nakladatelství Silcom v Opavě a DVD *Obrazy z dějin 20. století* Asociace důstojníků a praporčíků ČSA.

Pokud se týká publikační činnosti, vydali jsme Informační listy č. 24 a 25, dále vedeme webovou stránku ASUD. Před dokončením je 8. sborník o vedení samostat-

ných prací žáků a studentů. O činnosti ASUD a výuce dějepisu v ČR vyšlo několik článků v našem a zahraničním tisku.

Ve vztahu k MŠMT se nic nezměnilo. I nadále trvá náš nesouhlas se začleněním dějepisu do RVP v rámci oblasti Člověk a společnost a s vymezením jeho obsahu; možnost posvěcená zákonem přidělit dějepisu za osm let školní docházky dokonce pouze šest vyučovacích hodin dějepisu je v porovnání s 20 hodinami předválečného období a 16 hodinami komunistického období situace unikátní. V součinnosti se SH nebylo však bohužel žádné úsilí o změnu vyvinuto. Za své kritické stanovisko byl ASUD v uplynulém roce napaden v tisku poradcem ministryně a po nulové dotaci v roce 2004 jsme pro rok 2005 dostali 20 tisíc, což pokryje tisk poloviny našeho osmého metodického sborníku. ASUD má jednoho člena ve dvacetičlenné Pracovní skupině pro výuku dějepisu zřízené MŠMT, které v ní má polovinu členů. V březnu t.r. jsme zpracovali rozbor velmi nekvalitního dějepisného testu pro tzv. Maturity nanečisto Cermatu, seznámili s ním výbor SH, ale jeho členové nás bohužel nepodpořili, ani se jím nezabývali. Na základě naší kritiky byla odvolána ředitelka Cermatu.

Na náš loňský Dopis českým historikům zveřejněný ve Zpravodaji HK č. 1/2004 jsme dosud nedostali žádný ohlas. Je politováníhodné, když na obranu dějepisu vystupují publicisté (např. v květnu 2005 časopis Týden, naposledy L. Vaculík v LN 10. 10. 2005), zatímco historiky ubohé postavení výuky dějepisu v posledním roce-dvou nezajímá.

V rámci mezinárodních vztahů pokračovala i spolupráce s Euroclio - naši delegáti se účastnili konference a setkání delegátů Euroclio v Rize.

Velké úsilí věnovali členové výboru v uplynulém období přípravě metodického materiálu, který by měl obsahovat náměty pro rozpracování RVP do školních vzdělávacích programů, zatím pro 6. a 7. ročník; dosud není dokončen. Záměrem je publikace námětů, prozatím není zajištěno finanční zabezpečení.

K našim záměrům kromě jeho dokončení a zpracování dalších ročníků patří pokračování v diskusi o navrhované reformě, v našich vzdělávacích aktivitách, publikační činnosti i spolupráci s historickou obcí jak při organizování seminářů, tak při přípravě pomůcek a metodických materiálů.

Helena Mandelová

VI. Z HISTORICKÉ OBCE

Tretí ročník české historické soutěže

Nejen zbabělci, nejen hrdinové (Každodenní život za protektorátu 1939-1945)

Soutěž vyhlasuje Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky v spolupráci s Asociací učitelův dějepisu a za podpory Körberovské nadace a dalších sponzorů. Soutěž je určena pro studenty středních škol, kteří v roce její vyhlášení neboli starší než 20 let. Úlohou je vytvořit práci na stanovené téma (individuálně, nebo v skupině), a to na základě vlastního výzkumu (rozhovory s pamětníky, využitím dobové tisky, výzkumem v místních archívech, kronikách, muzeích apod.). Studenti byli upozorněni, že nejde o klasickou seminární práci založenou především na studiu literatury, ale o studium opírající se o vlastní badatelské poznatky. Rozsah práce by neměl přesáhnout 50 stránek a forma (stavba, poznámkový aparát, citace, přehled literatury a pramenů, obrazový a grafický materiál apod.) by měla zodpovídat běžným požadavkům, které jsou kladeny na historické studium. Soutěž řídil pětčlenný výbor, který se scházel v pravidelných intervalech. Koordinátor soutěže byl po celé období k dispozici ku konzultacím osobně, telefonicky, nebo v e-mailové formě. Záštitu převzal čestný předseda Akademie věd České republiky prof. dr. Rudolf Zahradník.

Porota pozostávala z deseti členů, z kterých paritně bylo pět vědeckých pracovníků a pět profesorů dějepisu. Každá práce byla čtená vědeckým pracovníkem a profesorem dějepisu, kteří udělili nezávisle na sebe hodnotící body. Nejlepší práce byly opětovně čtené vědeckým pracovníkem-historikem, ředitelem Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a nejskúsenejšou pedagogičkou. Po zhodnocení předcházejících ročníků bylo určeno jen prvních deset z nejlepších prací a z pedagogických důvodů bylo upuštěno od vytvoření a zveřejnění rebríčku podle získaného počtu bodů (všichni další účastníci byli uvedeni podle abecedního pořadí). Porota pracovala na základě metodiky, která byla připravená už pro první ročník, osvědčila se a je publikovaná v zborníku Edice EUSTORY 1, 2.

Soutěž byla vyhlášena 10. mája 2004 niekoľkým spôsobom, aby mala čo najširší informačný dopad:

1/ Listom riaditeľa Ústavu pro soudobé dějiny adresovaného menovite k rukám jednotlivých riaditelův středních škol České republiky.

2/ V publikácii, ktorá vyšla z predchádzajúceho ročníku súťaže Edice EUSTORY 2 a bola rozoslaná na školy, ktoré sa zúčastnili súťaže, a na dejepisné katedry vysokých škôl.

3/ Bola hneď zveřejnená na webových stránkach Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky.

4/ O vyhlášení soutěže informovali niektoré časopisy zamerané na výuku dějepisu na středních školách (Společenskovední předměty).

5/ Asociácia učiteľov dejepisu informovala o vyhlásení súťaže vo svojom bulletine.

6/ Na Letnej škole histórie (zhromaždenie učiteľov dejepisu z celej republiky) bola opätovne súťaž vyhlásená.

Prihlášky do súťaže mali byť odoslané do 31. októbra 2004. Záverečný termín odovzdania prác bol určený dňom 28. februára 2005.

Vzhľadom na 60. výročie ukončenia druhej svetovej vojny bolo vybrané téma: „Nejen zbabelci, nejen hrdinové (Každodenní život za protektorátu 1939-1945)“.

Príspevky sa mali zamerať na skúmanie životných príbehov ľudí, ktorí prežili druhú svetovú vojnu vo vtedajšom Protektoráte Čechy a Morava, mali zachytiť nielen osudy, ale tiež premenu bežných životných podmienok konkrétnu každodennú skutočnosť, zážitky členov oficiálnych dobových organizácií, odraz význačných dejinných udalostí v osobnej histórii jedinca, atmosféru doby, názory či pocity pamätníkov, prežitky protektorátneho detstva, obľúbené dobové hračky, rozhlasové či filmové programy apod. Spracované mohli byť tiež osudy obetí či hrdinov odboja, rodín zasiahnutých terorom či heydrichiádou, akcie odporu a ich motivácia či dôsledky i iné svedectvá o dobe.

Do súťaže do určeného termínu sa prihlásilo 316 študentov, ale v skutočnosti do záverečného termínu odovzdalo 146 študentov 103 prác. Vysvetlenie k nepomeru medzi prihlásenými študentmi a v skutočnosti došlými prácami vidíme v niekoľkých príčinách:

1/ Súťaž je dobrovoľná a nie je v moci organizátorov ovplyvniť súlad medzi prihláseným počtom prác a v skutočnosti odovzdaných hotových príspevkov.

2/ V Českej republike každoročne prebieha niekoľko dejepisných súťaží. Niektoré významné menujeme: Stredoškolská odborná činnosť, Projekt "Zmizelí susedé" (problematika holocaustu), Dejepisná olympiáda.

Porota vyhodnotila desať najlepších prác od 14 študentov, z čoho štyri práce boli kolektívne. Všetkých 146 študentov dostalo „Osvedčenie o účasti v 3. ročníku študentskej dejepisnej súťaže EUSTORY“. Prvá z desiatich ocenených prác bude uverejnená celá v treťom zväzku Edície EUSTORY. Ostatné práce budú uverejnené v tom istom zväzku v komentovaných úryvkoch. Práca, ktorá dostala „Uznanie“ prestížneho časopisu „Dějiny a současnost“, bola v ňom vo vybraných úryvkoch už publikovaná. Ďalšia práca bola podobne publikovaná v metodickom časopise pre učiteľov stredných škôl „Společenskovední předměty“. Oba časopisy v tejto súvislosti znovu priniesli správu o súťaži.

Slávnostné vyhodnotenie súťaže sa konalo 18. mája 2005 v reprezentačných priestoroch Kanceláre Akadémie vied Českej republiky. Informáciu o slávnosti priniesli médiá na základe tlačovej správy Českej tiskovej kanceláre. Na slávnosti boli prítomní zástupcovia vedeckého života, vysokých a stredných škôl, sponzorských organizácií - šiestich prestížnych vydavateľstiev dejepisnej literatúry, Körberovej

nadácie a občianskych organizácií. Prítomní boli aj výhercovia predchádzajúcich ročníkov súťaže EUSTORY. Ocenení študenti prevzali finančné a knižné dary.

Český výbor súťaže EUSTORY pripravuje vydanie tretieho zväzku Edície EUSTORY, ktorého slávnostné predstavenie bude spojené s vyhlásením štvrtého ročníku Českého kola súťaže EUSTORY v máji 2006, čo bude definitívna bodka za tretím ročníkom súťaže.

Vojtech Čelko - Ilona Pařízková

Cena Edvarda Beneše 2005

Jubilejný desiaty ročník vysokoškolskej súťaže o Cenu Edvarda Beneše bol uzavrený v piatok 21. júna 2005 slávnostným vyhlásením výsledkov a predaním diplomov a peňažných odmien oceneným účastníkom. Táto malá slávnosť sa už tradične konala v krásnych priestoroch niekdajšej vily prezidenta Edvarda Beneše v Sezimově Ústí. V súťažnej sekcii Historie 20. storočia sa tentokrát sešlo jedenásť študentských súťažných prác. Rada mesta Sezimova Ústí na základe podrobne zdôvodneného návrhu odborného komisie Spoločnosti Edvarda Beneše ocenila tieto štyri súťažné práce:

1) **Cena Edvarda Beneše 1. stupňa** bola udelená Lukášovi RICHTEROVI (Fakulta medzinárodných vzťahov Vysoké školy ekonomickej v Prahe) za prácu *Kolektívni bezpečnosť v politike a odkazu Edvarda Beneše*;

2) **Cenu Edvarda Beneše 2. stupňa** obdržal Tomáš MLEJNEK (Fakulta humanitných štúdií Univerzity Pardubice) za prácu *Príbeh jedného súžitia. Česi a Nemci na Znojensku*;

3) **Cenu Edvarda Beneše 3. stupňa** získala Markéta CHALUPOVÁ (Filozofická fakulta Masarykovej univerzity v Brne) za prácu *Odras atentátu na Heydricha v českém legálním protektorátním tisku*;

4) **Čestným uznávaním** bol ocenený Jan VOTRUBA (Historický ústav Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích) za prácu *Spolkový život v Českých Budějovicích v prvej polovine 20. storočia*.

V dosavadných desiatich ročníkoch súťaže o Cenu Edvarda Beneše (1996-2005) odborná komisia SEB posuzovala celkom 114 študentských súťažných prác, prihlásených do súťažnej sekcie Historie 20. storočia. Najviac ich pochádzalo od posluchačov Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe, ktorí do tejto súťaže zaslali 37 súťažných prác, t.j. takmer tretinu všetkých prihlásených súťažných textov. Druhou najpočetnejšou skupinou účastníkov súťaže boli posluchači histórie z Pedagogickej fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, ktorí predložili k posúdeniu 20 súťažných prác. Znamená to teda, že na týchto dvoch vyššie uvedených fakultách vznikla plná polovina (57) všetkých v tejto súťažnej sekcii hodnotených študentských monografií. Tretie miesto podľa počtu prihlásených súťažných prác obsadili študenti Filozoficko-prirodovedeckej fakulty Slezskej univerzity v Opave (9 súťažných prác), za nimi nasledovali účastníci z Filozofickej fakulty Ostravskej univerzity

v Ostravě (7 soutěžních prací) a posluchači Fakulty mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze (5 soutěžních prací). Z mnoha dalších vysokoškolských fakult, které tu podrobněji neuvádíme, bylo do soutěže přihlášeno od jedné do čtyř soutěžních prací.

Během deseti ročníků této soutěže bylo v soutěžní sekci Historie 20. století oceněno celkem 43 studentských soutěžních prací, z nichž některé byly již vydány knižně. Nejúspěšněji si vedli posluchači Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, jejichž odborně velmi kvalitní soutěžní práce získaly 22 různých ocenění, tj. polovinu všech udělených cen (sedm cen 1. stupně, šest cen 2. stupně, dvě ceny 3. stupně, jednu cenu 4. stupně a šest čestných uznání). Druhou nejúspěšnější skupinou účastníků soutěže byli posluchači Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, jimž bylo uděleno 7 ocenění (jedna cena 2. stupně, dvě ceny 3. stupně a čtyři čestná uznání). Za nimi se v počtu oceněných soutěžních prací umístili studenti Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě, kteří obdrželi 5 ocenění (dvě ceny 1. stupně, po jedné ceně 2. a 3. stupně a jedno čestné uznání). Účastníci soutěže z Fakulty mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze získali jednu cenu 1. a jednu cenu 3. stupně, studenti Filozofické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě si ze soutěže odnesli po jedné ceně 2. a 3. stupně. Účastníci z dalších pěti fakult získali v dosavadních deseti soutěžních ročnících pouze ojedinělá ocenění.

Třiačtyřicet studentských soutěžních prací ze soutěžní sekce Historie 20. století, jimž byla v uplynulém desetiletí udělena Cena Edvarda Beneše, svědčí o tom, že se na našich vysokých školách z této ceny již stal respektovaný institut pro pravidelné každoroční ocenění hodnotných studentských monografií z oblasti moderních dějin. Významně se o to zasloužilo město Sezimovo Ústí.

Karel Novotný

VII. CENA JOSEFA ŠUSTY A JOSEFA PEKAŘE

Cena Josefa Šusty 2005

Komise výboru Sdružení historiků ČR (Historického klubu 1872) ve složení PhDr. Michaela Hrubá, Ph.D., PhDr. Jiří Lach, Ph.D., Mgr. Petr Landr, doc. PhDr. Marie Ryantová, CSc. a PhDr. Eduard Šimek, CSc. posoudila na zasedání dne 30. listopadu 2005 celkem 20 studentských prací, které jí byly zaslány organizátory "Studentské vědecké konference - Historie 2005", kterou pořádala 9. prosince 2005 Technická univerzita v Liberci.

Komise posuzovala předložené práce s ohledem na originalitu volby a metodického pojetí tématu, na využití archivních pramenů a práci s nimi i na komplexní postižení literatury k danému tématu, konečně i s ohledem na "řemeslnou" úroveň zpracování odborného textu (kvalita poznámkového aparátu, celková úprava). V úvahu byla vzata i stylistická úroveň posuzovaných prací.

Komise se jednomyslně shodla na tom, že nejlepší prací, jíž bude udělena Cena Josefa Šusty, je práce Václava Grubhoffera (Historický ústav Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích) *Posvátné v profánním aneb smrt a pohřeb šlechtiče na samém konci "dlouhého" 19. století*.

Ocenění si dále zaslouží práce Josefa Šrámka (Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci) *Historický vývoj břevnovského klášterství z pohledu jeho proboštství v Broumově v 15. století*.

Zvláštní uznání vyslovuje komise práci Ivana Petřiny (Ústav humanitních studií Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem) *Pozoruhodné relikty na hradě Zbiroh (k.ú. Besedice, okr. Jablonec nad Nisou)* - za mimořádnou práci v terénu a objev v oblasti výzkumu hmotných pramenů.

Michaela Hrubá - Jiří Lach - Petr Landr - Marie Ryantová - Eduard Šimek

Vyhlášení 5. ročníku soutěže o Cenu Josefa Pekaře

Výbor Sdružení historiků České republiky (Historického klubu 1872) a výbor Pekařovy společnosti Českého ráje vyhláší pátý ročník soutěže o Cenu Josefa Pekaře, v níž chtějí každoročně oceňovat nejlepší monografii z českých dějin v chronologickém záběru od středověku do současnosti.

Do soutěže mohou přihlašovat své monografie (vydané v knižní podobě nebo ve sborníku, přičemž minimální rozsah tištěné monografie činí 100 stran tisku) histo-

ričky a historici, kteří v době uzávěrky přihlášek nepřesáhli věk 35 let. Pravidla soutěže jsou podrobněji uvedena ve Statutu Ceny Josefa Pekaře ze dne 17. ledna 2002.¹⁾

Autorka či autor vítězné monografie bude oceněn(a) peněžní částkou 10 000 Kč, diplomem a zveřejněním výsledku ve Zpravodaji Historického klubu, popřípadě i v dalších sdělovacích prostředcích. Výsledek 5. ročníku soutěže o Cenu Josefa Pekaře bude vyhlášen na IX. sjezdu českých historiků v Pardubicích (6.-8. 9. 2006).

Uzávěrka 5. ročníku soutěže o Cenu Josefa Pekaře je 31. května 2006. Do ní je možno přihlásit monografie vydané v letech 2004 a 2005. Práce je třeba osobně předat nebo zaslat poštou na adresu: Historický ústav AV ČR (Prosecká 76, 190 00 Praha 9) spolu s průvodním - vlastnoručně podepsaným - dopisem, v němž budou uvedeny tyto údaje: název monografie, místo a rok vydání, desetiřádková charakteristika této monografie, datum narození autorky či autora a kontaktní adresa. Na obálku je třeba uvést poznámku: "Soutěž o Cenu Josefa Pekaře".

Prosíme všechny zainteresované instituce, aby o vyhlášení soutěže o Cenu Josefa Pekaře informovaly mladé historiky a povzbudily je k účasti v této soutěži.

Petr Vorel
Za výbor SH ČR

Karol Bílek
Za výbor Pekařovy společnosti Českého ráje

---

¹⁾ Text Statutu soutěže o Cenu Josefa Pekaře byl publikován ve Zpravodaji Historického klubu, č. 2, roč. 12, 2001, s. 62-64, v č. 2, roč 14, 2003, s. 19-20 a v č. 2, roč. 15, 2004, s. 61-63.

VIII. NEKROLOGY

Historik a učitel prof. PhDr. František Kavka, CSc.

(21. 11. 1920 - 20. 10. 2005)

Každému z nás je vyměřena jinak dlouhá životní pout', síla, zdraví. Jestliže je někomu dopřán relativně dlouhý život a při plné a duševní svěžesti, pak máme dojem, že s námi bude stále a jen těžko se smiřujeme s myšlenkou, že tomu tak není. Tak asi bych mohla charakterizovat měsíce prvé poloviny roku 2005, kdy jsme intenzivně pracovali na přípravě sborníku k páně profesorovým 85. narozeninám. Osud tomu chtěl, že sice v den jejich naplnění jsem knihu měla na stole, ale pan profesor Kavka si ji už nepřečetl. Zemřel o měsíc dříve, 20 října 2005.

Při vyslovení jména Františka Kavky se asi mezi historiky nejrůznějších generací i zaměření těžko najde někdo, kdo by ho nikdy neslyšel. Nejmladší znají většinou Kavkovy poslední studie, starší si nejspíš vybaví léta strávená na filozofické fakultě v roli studentů či začínajících pedagogů, případně stránky prvního sledu ve své době neobyčejně populárního časopisu Dějiny a současnost, který začal vycházet v 60. letech 20. století. Jen u nečetných osobností historického světa byly vědecká a pedagogická práce tak výrazně propojeny jako u prof. Františka Kavky. Počítat se mezi jeho žáky si každý považoval za čest a cítili se jimi být i ti, které bezprostředně neučil a cenná poučení jim poskytoval jen formou konzultací či vědeckých diskusí. Nutno však poznamenat, že i tento nesporný úspěch má svou vlastní historii, historii života badatele, jehož osud je vpleten do kostrbatých dějin naší společnosti posledních šedesáti let. Pan profesor Kavka náleží ke generaci, která vkročila na půdu univerzity několik týdnů před jejím uzavřením za německé okupace, ke generaci, která do vědeckého světa vstupovala v 50. letech, aby ho na prahu let 70. let v plné síle opustila.

František Kavka pocházel z Prahy, kde se 21. listopadu 1920 narodil v rodině důstojníka československé armády. Dostalo se mu dobrého vzdělání na Masarykově reálném gymnáziu v Křemencově ulici, kde maturoval v roce 1939. Ústav opouštěl s výbornými znalostmi latiny, němčiny a francouzštiny a s obdivem pro kulturní dědictví starověkého Říma. Proto se rozhodl studovat na filozofické fakultě Karlovy univerzity obor dějepis-latina. Studium zahájil v dramatických týdnech podzimu roku 1939. Po několika týdnech však byly vysoké školy zavřeny. František Kavka se pokusil ve vzdělávání pokračovat. Nejprve dokončil studium řečtiny složením doplňující maturity na Akademickém gymnáziu v Praze (1940), což bylo podmínkou původně zamýšleného studijního oboru na FF UK. Svým způsobem provizorním řešením momentální situace bylo i absolvování abiturientského kursu na Obchodní akademii v Resslově ulici (1940/41), kde dle vlastního svědectví získal celou řadu poznatků významných pro život i následnou odbornou kariéru historika. V dusné atmosféře protektorátu našel dočasně poměrný klid za stolem úředníka Pražské městské spořitelny, kterou byl v únoru 1943 nucen vyměnit za místo to-

tálně nasazeného dělníka ve Waltrově letecké továrně v Jinonicích a posléze na železniční stanici v Chrlicích u Brna.

Po skončení války se František Kavka na filozofickou fakultu vrátil a již v roce 1947 studium oboru dějepis-čeština ukončil. Vzápětí získal doktorát na základě obhájené rigorózní práce *Strana Zikmundova v husitské revoluci* (1948). Profiloval se i společensko-politicky, když v roce vstoupil do sociálně demokratické strany a sloučením v roce 1948 se stal členem KSČ. S nadějami očekávaná nová etapa života se otevírala i v Kavkově soukromí. Na počátku roku 1949 se oženil se svou studentskou kolegyní a potomní celoživotní družkou Marií Vondruškovou. Po krátkém působení na gymnáziích v Chotěboři a Pardubicích se roku 1950 stal asistentem na nově vytvořené Vysoké škole politických a hospodářských věd v Praze a po jejím zrušení v roce 1953 přešel již jako jmenovaný státní docent na tehdejší historicko-filozofickou fakultu (od 1959 filozofickou) Univerzity Karlovy, jíž zůstal věrný až do svého nuceného odchodu v prosinci 1970. Výuku zahájil na katedře historie, jež se postupně profilovala jako katedra československých dějin a archivnictví a později jako samostatná katedra československých dějin. V roce 1957 František Kavka získal hodnost kandidáta historických věd.

Kromě výukových povinností se podílel i na vedení filozofické fakulty, na níž v letech 1953-1958 působil jako proděkan pro mimořádné formy studia, tj. věnoval se dálkovému a externímu studiu. Víceméně pro potřeby těchto studentů vznikl Kavkův dvoudílný Přehled československých dějin sahající do roku 1526. Krátce (1958-1959) byl povolán za odstoupivšího Mirka Očadlíka na místo děkana FF. Od roku 1959 vedl jako externí ředitel nově založený Ústav dějin Univerzity Karlovy. Ve veřejné sféře působil jako předseda Společnosti pro šíření vědeckých a politických znalostí (1959-1968). Na mezinárodní úrovni pracoval v polsko-československé komisi historiků při ČSAV, jejímž členem se stal na ustavujícím zasedání v Krakově 1959, a od téhož roku se podílel i na činnosti komise pro dějiny měst při Mezinárodním komitétu historických věd (CISH).

Badatelsky se postupně zaměřil na tři stěžejní tematické okruhy: na některé aspekty vývoje české společnosti 16. století, na dějiny univerzity a na problematiku doby vlády Lucemburků, jmenovitě na Karla IV. a na Zikmunda Lucemburského. Současně se věnoval i textům pedagogickým. Co se prvního tématu týče, publikoval zajímavé zamyšlení nad důvody politických změn střední Evropy v roce 1526 ve stati K otázce vzniku mnohonárodnostní habsburské monarchie roku 1526 (ČSČH 2, 1957). Soustavnější pozornost však věnoval otázkám hospodářským. Zájem o obchod s českými zeměmi ve středověku v něm utvrdil i půlroční pobyt v Rumunsku (1955), na nějž se pečlivě připravil studiem rumunštiny a naučil se i základům maďarštiny, která se vedle latiny a němčiny uplatňovala v pramenech k obchodu se sukrem, které zpracovával v rumunských archivech. K Rumunsku měl blíže díky rodinnému zázemí, zvláště manželce Marii, která budovala obor rumunistiky na FF UK a v letech 1955-1957 působila jako kulturní atašé v Bukurešti. Sociálně ekonomická problematika zaujala Františka Kavku i v Čechách, a to pře-

devším problematika měst. Jako první publikoval studii o Českých Budějovicích s dobově poplatným názvem *Třídní struktura Českých Budějovic v 1. polovině 16. století* (Sborník historický 4, 1956). Využil v ní do té doby opomíjené prameny městské provenience a zpracoval je tehdy u nás zcela novátorskou statistickou metodou. K jižním Čechám měl vřelý vztah pramenic i z osobních pohnutek a jejich historii zasvětil též svou knihu nazvanou *Zlatý věk Růží. Kus české historie 16. století* (1966; 2, vydání 1993). Z raně novověkých dějin se ještě dotkl v knize *Bílá hora a české dějiny* (1962), v níž se pokoušel zodpovědět otázky kolem hodnocení porážky českých stavů na Bílé hoře.

Další významný badatelský obor dějiny Univerzity Karlovy souvisel s prací Františka Kavky v Ústavu dějin UK. Několik let pracoval na nejstarších dějinách pražské univerzity a výsledky svého studia uveřejnil v roce 1964 společně s M. Trucem a K. Kučerou pod názvem *Stručné dějiny Univerzity Karlovy*. Podnětem pro výzkum dějin škol a školství bylo též založení samostatné řady univerzitních periodik, časopisu *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, o jehož vznik se F. Kavka nemalou měrou zasloužil a který také v letech 1960-70 redigoval.

Nadějná 60. léta 20. století zahájil vydáním stručných *Dějin Československa* v několika jazycích a zúročil i své bohaté pedagogické zkušenosti publikováním dvou zdařilých a dlouho užívaných učebních textů. Šlo o dvoudílné *Dějiny Československa* (na druhém díle se podílel též Josef Válka; Praha 1963, 1964) a o stále studenty ještě využívanou *Příručku k dějinám Československa do roku 1648* (Praha 1963). Do povědomí širšího okruhu čtenářů vstoupil studií o Karlu IV. a jeho době, kterou publikoval na stránkách revue *Dějiny a současnost* (1963). Dotkl se tak tématu, které se nakonec stalo v jeho tvorbě dominantní. František Kavka se v této době též začal objevovat na mezinárodním fóru. V srpnu 1960 vystoupil na Kongresu CISH ve Stockholmu, o čtyři roky později ve Vídni. Účastnil se mezinárodního sympozia o německé selské válce ve Wernigerode, sjezdu rakouských archivářů v Linci a v listopadu 1961 absolvoval přednáškový pobyt v Bordeaux, kde hovořil o městské problematice. Současně se aktivně podílel i na domácím dění. Stanul v řadě vědeckých kolegií, byl zvolen předsedou oživené Československé historické společnosti (1966-1968), stal se místopředsedou Socialistické akademie (1968-1970), která vydávala vzpomínaný časopis *Dějiny a současnost*. V roce 1964 byl jmenován řádným profesorem starších československých dějin. Krátce (1969/70) stál v čele katedry československých dějin jako její zastupující vedoucí. Zájem o husitství i o 16. století spojil v díle *Husitský epilog na koncilu tridentském*, který vydal ve spolupráci s Annou Skýbovou (1969). V 60. letech se též začal zabírat myšlenkou zpracovat léta vlády Karla IV. po roce 1355, kde císaře kdysi ve své práci opustil Josef Šusta.

Ovšem události let 1968 a 1969 tyto plány na dlouhou dobu odsunuly do pozadí. František Kavka se stal pro Univerzitu nepohodlným. Kamenem úrazu se stala jeho studie Univerzita Karlova a padesát let Československa a zmíněné cizojazyčné československé dějiny. Novým vedením univerzity byla kritizována i jeho činnost

v československé Historické společnosti, v Socialistické akademii i ředitelské funkci Ústavu pro dějiny UK. Prof. František Kavka nakonec jako vyškrtnutý člen KSČ rozvázal s filozofickou fakultou pracovní poměr. Od katedry odešel na počátku vědecké i pedagogické zralosti, těsně po svých padesátých narozeninách.

Ocitl se v nejednoduché pozici - bez místa a bez publikačních možností. Zaměstnání v krátké době našel v Židovské muzeum, kde měl na starosti sbírkový materiál. Ani tady zcela nerezignoval. Naučil se hebrejsky a prostřednictvím přátel, které ve své knize vzpomíná, udržoval kontakt se „světem historie“ a i jinak mu byli nápomocni. Za sebe mohu pouze dodat, že se ale ani pan profesor zcela neuzavřel do vlastních problémů a že zájemcům nezištně poskytoval rady a konzultace. Když dovršil šedesátku, odešel do důchodu a pak, již jako soukromý badatel, pracoval ve skrytu své pracovny, v “normalizačních” poměrech v “normalizačním”, vnuceném sídlištním bytě, kam se jen stěží vtěsnila dlouhodobě pečlivě shromažďovaná rozsáhlá knihovna.

Nepatrný průlom do izolace přineslo Františku Kavkovi 600. výročí úmrtí Karla IV. v roce 1978. První impulsy přišly ze zahraničí, a to v souvislosti s připravovanou velkou konferencí a výstavou. Ferdinand Seibt Kavkovi zprostředkoval vydání shrnujícího stati o situaci v Čechách, na Moravě a ve Slezsku za vlády Karla IV. (in: *Karl IV. Staatsmann und Mäzen*, 1978) a lužickosrbský časopis *Lětopis* ho požádal o příspěvek k postavení Horní Lužice v Karlově politice (1979/80). V Čechách uveřejnily Numismatické listy Kavkovu objevnou studii o královské doméně Karla IV. (1978) a Židovská ročenka příspěvek *Karel IV. a Židé* (1979/80). Větší uvolnění nastalo teprve v 80. letech. Kavkovy studie se začaly častěji objevovat na stránkách historických časopisů, byť ne těch nejznámějších. *Documenta Pragensia* otiskla 1984 jeho článek *K sjednocení pražských měst v letech 1368-1377*, v *Minulosti Západočeského kraje* vyšla stať *Obležení Plzně roku 1433/34, pražská kompaktáta a Zikmund* a ke svému úplně prvnímu badatelskému tématu se František Kavka vrátil i důležitým příspěvkem *Zikmundova politika let 1429-1434 a husitství*, který vydal tehdy neobyčejně progresivní *Husitský Tábor* (1985).

Po listopadu 1989 se prof. František Kavka na dva roky vrátil za vysokoškolskou katedru (1990-1992). Cítil však příliš zodpovědně své poslání, jehož naplnění by ho stálo veškeré síly - a on chtěl zúročit i svou badatelskou práci, která po dlouhých dvacet let byla víceméně jen jeho soukromou záležitostí. Páně profesorovo rozhodnutí se ukázalo rozumné i oprávněné. Právě v letech po roce 1989 vyšly jeho nejrozsáhlejší studie, vesměs věnované lucemburské tematice, jíž se intenzívně zabýval po dobu svého odmlčení. Bohatou žeň těchto let předznamenala v Lipsku vydaná průkopnická studie *Am Hofe Karl IV.* (1989), v české, poněkud zkrácené podobě, publikovaná 1993 pod názvem *Na dvoře Karla IV.* Nejrozsáhlejší Kavkovo dílo však představuje dlouho pečlivě badatelsky připravovaná dvousvazková syntéza *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378)* (1993), jíž vědomě navázal na nedokončené dílo Josefa Šusty a výklad dovedl až do smrti velkého císaře, tj. po více než stu letech doplnil i dílo Emila Werunského. V této práci se zabýval převážně

politickými dějinami, zatímco společenské a kulturní klima Karlova dvora, stejně jako císařův myšlenkový svět, zachytil František Kavka v populárněji laděné, dokonale promyšlené a velmi čtivé knize nazvané *Karel IV. Historie života velkého vladaře* (1998). Za zcela zásadní počín lze označit knihu *Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprostřed revoluce* (1998), která se na rozdíl od v české historiografii převažujícího zájmu o husitské hnutí věnuje vývoji státu a jeho králi, tj. sleduje dění v celé České koruně a Zikmundovu pozici v ní. Můžeme jen litovat, že ediční řada (Kolumbus, nakladatelství Mladá fronta), v níž kniha vyšla, rezignuje na poznámkový aparát. Širší čtenářskou obec oslovil též v knihách *5. 4. 1355. Korunovace Karla IV. císařem svaté říše římské* (2002) a *Čtyři ženy Karla IV. Královské sňatky* (2002). Vedle těchto monografií napsal František Kavka i několik drobnějších materiálových studií, které významně přispěly k lepšímu pochopení panovnické praxe a vládního systému uplatňovaného prvými Lucemburky na českém trůně, z nichž připomeňme alespoň studii o dosud téměř neprobádaném lenním systému v Čechách 14. stol. (*Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*) a zmínku si zaslouží i historická úvodní stať k výpravnému katalogu *Magister Theodoricus (Účel a poslání hradu Karlštejna ve svědectví písemných pramenů doby Karlovy)*. Všechny Kavkovy práce prozrazují autorovo široké kulturní zázemí, provází je jazyková bohatost, stylistická košatost a čtivost.

Není smyslem těchto řádků vyčíslit všechny práce pana profesora Kavky, ani postihnout všechny jeho životní peripetie, už jen proto, že velmi zajímavou, věcně střízlivou reflexi svého života podal sám v knize *Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepisectví* (2002). Prokázal v ní obdivuhodnou schopnost nadhledu i upřímnosti, která dává nahlédnout do jeho vyvíjejícího se myšlenkového světa, odkrývá jeho životní názory a postoje. Stojí ale ještě za připomenutí, že i přes těžké osobní ztráty, z nichž nejbolestnější byla bezpochyby smrt jeho manželky, a dokonce i přes těžkou zkoušku, kterou mu připravila těžká nemoc v posledních týdnech života, neztratil neobyčejnou duševní svěžest a pochopení pro starosti ostatních. S napětím se těšil na chvíle, kdy si bude moci opět v klidu přečíst poslední novinky historické literatury a těšil se i na připravovaný sborník, který se bohužel stal již pouze sborníkem vzpomínkovým.

Lenka Bobková

IX. INFORMACE

IX. sjezd českých historiků

Pardubice 6. - 8. září 2006

Program:

středa 6. září 2006 (odpoledne)

společné plenární jednání na téma:

**Úspěchy a problémy historiografie České republiky na přelomu 20.-21. století
(Vývoj nebo stagnace aneb umíme vzít za práci nebo jenom žvaníme?)**

vedoucí plenárního jednání prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc.

Společenské setkání na pardubickém zámku (večer)

čtvrtek 7. září 2006 (celý den)

jednání v rámci tří hlavních programových bloků

(sjezd se koná v prostorné moderní budově univerzitní auly ve třech jednacích sálech, umístěných v různých podlažích téže budovy; zájemci budou mít možnost pohodlně přecházet mezi jednotlivými programovými bloky)

I.

**Výuka dějepisu v současném školském systému a její reforma
(Potřebuje Česká republika vůbec učitele dějepisu?)**

garant programového bloku prof. PhDr. Zdeněk Beneš, CSc.

II.

**Historie v kontextu ostatních vědních disciplin
(Obejde se historik bez znalostí fyzikálních zákonů?)**

garant programového bloku doc. PhDr. Tomáš Knoz, PhD.

III.

**Dějiny českých zemí v evropských a světových souvislostech
(Zajímají naše dějiny také někoho jiného než české historiky?)**

garant programového bloku prof. PhDr. Jaroslav Pánek, DrSc.

pátek 8. září 2006 (dopoledne)

společné plenární jednání

**Zprávy z jednání programových bloků a souhrnná diskuse
(Byl k něčemu dobrý IX. sjezd českých historiků?)**

vedoucí plenárního jednání prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

Obsahovou náplň jednotlivých částí sjezdu zajišťuje přípravný výbor ve složení:

PhDr. Michaela Hrubá, PhD. [UJEP Ústí nad Labem]

doc. PhDr. Marie Ryantová, CSc. [JČU České Budějovice]

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc. [Univerzita Pardubice]
spolu s garanty jednotlivých programových bloků

Organizační a technickou stránku sjezdu zajišťuje Katedra historických věd Filozofické fakulty Univerzity Pardubice, Studentská 84, 532 10 Pardubice, tel. 466 036 526. Složitější dotazy je možné zasílat na mailovou adresu petr.vorel@upce.cz.

Interaktivní www stránky s přihláškami k účasti a objednávkami ubytování budou k dispozici od ledna 2006 na www stránkách KHV FF UPce, viz www.upce.cz. Zde bude také možné přihlásit diskusní příspěvky do jednotlivých částí plenárního jednání nebo programových bloků.

Přednášky Sdružení historiků ČR (Historický klub 1872) v Národním muzeu v Praze na jaře 2006

Výbor Sdružení historiků České republiky (Historického klubu 1872) si Vás dovoluje srdečně pozvat na pokračování přednáškového cyklu **PANOVNÍCI ČESKÝCH ZEMÍ**. Přednášky se budou tradičně konat každou třetí středu v měsících lednu až květnu 2006 v přednáškové síni Národního muzea v Praze od 17.30 hod.

18. 1. 2006 *Doc. PhDr. Petr Sommer, CSc.*: Břetislav II.

15. 3. 2006 *Prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc.*: Český král Karel IV.

19. 4. 2006 *Prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.*: Matyáš Habsburský

17. 5. 2006 *PhDr. Karel Maráz, Ph.D.*: Václav III.

Zpravodaj Historického klubu, roč. 16, 2005, č. 2. Časopis Sdružení historiků ČR (Historického klubu 1872). Vedoucí redaktor Jiří Kocian. Vydalo Sdružení historiků ČR (Historického klubu 1872) v Praze, 2005, 92 s. - ISSN 0862-8513.

Vychází ve spolupráci a s podporou Historického ústavu AV ČR v Praze